

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВА ЛЮДИНИ І ДЕМОКРАТІЯ

**Збірник наукових статей за матеріалами
II науково-практичної конференції**

(м. Харків, 15 травня 2020 р.)

Харків
2020

Редакційна колегія:

А. П. Гетьман – проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

І. В. Яковюк – завідувач кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

О. Я. Трагнюк – доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

Матеріали друкуються в авторській редакції

Права людини і демократія: зб. наук. статей за матеріалами II наук. П-68 практ. конф. з європ. права, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / редкол.: А. П. Гетьмана, І. В. Яковюк та ін. – Харків, 2020. – 204 с.

У збірнику подається стислий виклад доповідей та повідомлень науковців, викладачів та студентів освітніх і наукових закладів на II науково-практичній конференції «Права людини і демократія», яка була організована і проведена в м. Харків Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого і НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України з нагоди Дня Європи та XIV Всеукраїнського фестивалю науки.

Для науковців, аспірантів, студентів, тих, хто цікавиться проблемами прав людини і європейської інтеграції.

УДК 341.231.14 +(4-672 ЄС)

© Колектив авторів, 2020

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020

© НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, 2020

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПІЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ НА МОРІ, ЩО КООРДИНУЮТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ АГЕНЦІЄЮ З ПРИКОРДОННОЇ ТА БЕРЕГОВОЇ ОХОРОНИ

Щороку тисячі мігрантів намагаються потрапити до Європейського Союзу (ЄС), перетинаючи його зовнішні кордони поза пунктами пропуску. Відповідно до офіційних даних Європейської агенції з прикордонної та берегової охорони (FRONTEX) у 2019 році 106 246 осіб, що становить 75% від загальної кількості, нелегально перетнули зовнішні морські кордони Союзу [1, с. 59]. Мігранти направляються до ЄС в переповнених човнах, що ставить під загрозу їхнє життя та здоров'я. Міжнародна організація з міграції повідомляє, що у період з 2014 по 2018 роки лише на Центрально-середземноморському шляху зафіксовано понад 15 тис. загиблих осіб [2, с. 2]. Крім того, неузгоджена діяльність держав-членів, які беруть участь у спільних операціях під егідою FRONTEX, призводить до порушення прав людини. У березні 2020 року стався інцидент за участю грецького командування, яке надало наказ не рятувати 33 мігранти та примусити їх залишити територіальні води Греції [3]. Відтак важливим завданням є розроблення ефективних механізмів захисту прав людини під час проведення спільних операцій на зовнішніх морських кордонах Союзу.

В установчому документі FRONTEX лише одна норма присвячена дотриманню прав людини (п. 22 Регламенту № 2007/2004 [4]). Як вказує Л. Марін (L. Marin), перші операції на морі («Гера», «Наутілус»), проведені за участю Агенції, призвели до порушення основоположних прав [5, с. 476–477]. Після набуття чинності Лісабонського договору (01.12.2009 р.) [6], яким встановлювалася рівна юридична сила установчих договорів та Хартії ЄС про основоположні права (ст. 6), було змінено законодавство Союзу з метою гарантувати дотримання прав людини під час оперативної діяльності Агенції. У Регламенті № 1168/2011 [7] закріплено положення щодо розроблення Кодексу поведінки (ст. 2),

¹ Аспірант кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стратегії з основоположних прав (п. 1 ст. 26а) та створення двох додаткових органів – Консультативного Форуму (п. 2 ст. 26а) і посади Офіцера з основоположних прав (п. 3 ст. 26а). Механізм подачі скарг почав функціонувати лише після прийняття Регламенту № 1624/2016 (ст. 72) [8]. Зазначаємо, що у Регламенті № 2019/1896 формулювання «основоположні права» згадується понад 230 раз. К. Грушка (С. Hruschka) вважає, що посилена увага до захисту основоположних прав є підтвердженням не вирішених проблем з цього питання у діяльності Агенції [9].

Л. Заппала (L. Zappalà) пояснює, що створення FRONTEX є підтвердженням переходу від міжурядового до наднаціонального управління зовнішніми кордонами, де агенція виконує координаційні функції [10, с. 35]. Ф. Естів (F. Esteve) зазначає, що нагляд за зовнішніми морськими кордонами є сферою спільної компетенції ЄС та держав-членів [11, с. 95]. При цьому, як впливає з п. 12 Преамбули Регламенту 2019/1896 [12], основна відповідальність за управління зовнішніми кордонами залишається за державами-членами.

Першим актом ЄС, яким встановлювалася правова регламентація проведення спостереження за зовнішніми морськими кордонами, що здійснюється під час оперативної діяльності, яка координується FRONTEX, було Рішення Ради ЄС від 26 квітня 2010 року [13]. Усі положення, що містяться у цьому документі можна поділити на дві групи: 1) обов'язкові норми, що передбачають проведення операцій на морських кордонах та встановлюють зобов'язання учасників дотримуватися основоположних прав і принципу невислання; 2) рекомендаційні норми, що стосуються пошуково-рятувальних операцій та висадки мігрантів, перехоплених у морі. Згодом цей документ був анульований Судом ЄС у справі C-355/10 [14] з огляду на порушення процедури його ухвалення: Парламент не брав участь у прийнятті документа, тоді як положення, що закріплені у ньому, потребують дотримання звичайної законодавчої процедури. *Obiter dictum* Суду Справедливості звернув увагу на те, що надання повноважень співробітникам прикордонної охорони щодо оскарження рішень, які стосуються зупинення і супроводу затриманих осіб, захоплення суден може призвести до порушення основоположних прав зацікавлених осіб (п. 77).

Зазначена обставина спонукала Європейський Парламент та Раду ЄС до прийняття нового Регламенту № 656/2014 від 15 травня 2014 року [15], яким встановлювалися оновлені правила проведення спостереження за

зовнішніми морськими кордонами. Основна увага у прийнятому акті відводилася дотриманню принципу «невислання». Заборонялося висаджувати, примушувати до в'їзду, доставляти або іншим способом передавати мігрантів органам держави, у якій існує серйозний ризик: 1) застосування до них смертної кари, катування, переслідування або іншого нелюдського чи такого, що принижує поведження або покарання; 2) життю або свободі мігранта, на підставах визначених Конвенцією про статус біженців 1951 р. (раса, релігія, національність, сексуальна орієнтація, належність до конкретної соціальної групи, політичні погляди). До того ж, встановлювалася заборона передачі мігранта державі, яка є безпечною для нього, але існує високий ризик його перенаправлення до держави, де для нього будуть існувати вищезазначені загрози (ч. 1 ст. 4) [15]. Л. Заппала (L. Zappalà) зазначає, що повернення мігрантів назад, без проведення індивідуальної оцінки кожної ситуації, є висланням особи, що порушує міжнародне право біженців та міжнародні зобов'язання з пошуку і врятування осіб на морі [10, с. 36]. Отже, погоджуємося із думкою С. Пірса (S. Peers), що загальне правило про невислання має пріоритет перед будь-якою можливістю висадки нелегальних мігрантів у третій державі [16].

Відповідно до п. 3 ст. 4 Регламенту №656/2014 встановлено правило, що перед проведенням висадки, необхідно проаналізувати загальну ситуацію у третій державі. Така оцінка здійснюється в межах операційного плану, який складається Виконавчим директором та погоджується із приймаючою державою та державами-членами, які беруть участь у спільній операції (ч. 2 ст. 38 Регламенту №2019/1896 [12]). Проте, доступ до змісту операційного плану може бути обмежений (ч. 2 ст. 9 Регламенту №2019/1896). Незважаючи на те, що виконання операційного плану призводить до настання правових наслідків, фактично, відсутній будь-який зовнішній контроль за положеннями, які закріплюються в такому документі.

Крім того, операційний план може містити інформацію про наявність на березі медичного персоналу, перекладачів, юрисконсультів та інших компетентних експертів приймаючої держави та держав-членів, які беруть участь у спільній операції (п. 3 ст. 4 Регламенту №656/2014) [15]. Така інформація може бути повідомлена мігрантам лише у випадку, якщо висадка проводиться у межах ЄС.

Регламентом №656/2014 встановлено два види перехоплення, що можуть проводитися під час спільних операцій: 1) у територіальному

морі (ст. 6); 2) у відкритому морі (ст. 7) [15]. Відмінність правового режиму зазначених видів обумовлена суверенітетом держави, оскільки прибережна держава у територіальному морі має повний обсяг суверенних прав.

На нашу думку, реалізація окремих заходів може призводити до порушень основоположних прав людини. Так, у п. «b» ч. 2 ст. 6 Регламенту № 656/2014 закріплюється можливість для приймаючої держави або сусідньої держави-члена, яка бере участь у спільній операції, проводити необхідні заходи спрямовані на зміну напрямку руху судна третьої країни. Повернення судна можливе у разі якщо підтвердиться підозра, що таке судно перевозить осіб, які мають намір уникнути перевірок у пунктах перетину кордонів або займається контрабандою мігрантів [15]. Однак, у зазначеній нормі відсутні будь-які гарантії щодо проведення перевірок для з'ясування присутності на борту судна осіб, які потребують міжнародного захисту.

Операційна діяльність держав у відкритому морі також передбачає легальну можливість перешкоджати потраплянню судна третьої країни до територіальних вод держав-членів ЄС (п. «b» ч. 2 ст. 7 Регламенту № 656/2014) [15]. Підстави здійснення такої діяльності ідентичні тим, що викладені для перехоплення у територіальному морі. Як зазначають І. Паскуау (Y. Pascouau) і П. Шумахер (P. Schumacher), іншої позиції дотримується Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), на думку якого, навіть у міжнародних водах держави-члени зобов'язані гарантувати дотримання всіх прав і свобод, які закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) [17].

Щороку FRONTEX повинен надавати звіт Європейському Парламенту, Раді і Комісії щодо практичної реалізації положень Регламенту № 656/2014 (ч. 1 ст. 13) [15]. У звіті обов'язково має міститися детальна інформація про дотримання прав людини та інциденти, що мали місце під час проведення спільних операцій на зовнішніх морських кордонах (ч. 2 ст. 13) [15]. С. Пірс (S. Peers) вважає, що у таких звітах буде зазначатися повна інформація про місце висадки мігрантів та оцінка безпечності третьої країни у кожному конкретному випадку. Науковець пропонує більш чітко визначити характер таких зобов'язань [16].

У разі порушення основоположних прав людини під час проведення спільних операцій на зовнішніх морських кордонах потерпіла особа може скористатися механізмом подачі скарг (complaint mechanism), функціо-

нування якого передбачено ст. 111 Регламенту №2019/1896 [12]. Відповідно до Звіту за 2018 рік на діяльність співробітників Агенції надійшло 10 скарг, лише 3 з яких були визнані прийнятними та направлені до відповідних органів держав-членів і Виконавчого директора [18, с. 51]. К. Грушка (С. Hruschka) критикує механізм подання скарг, оскільки вважає його неефективним та інституційно залежним від Агенції засобом правового захисту [9]. Тому М. Ленерт (М. Lehnert) пропонує встановити перелік осіб, проти яких може бути поданий судовий позов [9]. Такий захід зможе підвищити рівень захисту основоположних прав під час проведення спільних операцій на зовнішніх морських кордонах до того моменту, поки ЄС не приєднається до ЄКПЛ. Отже, погоджуємося із думкою Л. Заппала (L. Zappalà), яка стверджує, що на сьогодні відсутній ефективний контрольний механізм у межах агенції, який би дозволив притягти співробітників FRONTEx до відповідальності за порушення основоположних прав людини [10, с. 62].

Підсумовуючи, зазначимо, що діяльність Європейської агенції з прикордонної та берегової охорони має бути спрямована на забезпечення балансу між ефективним управлінням зовнішніми кордонами та дотриманням основоположних прав людини. Для цього необхідно розширити повноваження Консультативного Форуму та Офіцера з основоположних прав, надавши їм можливість приймати загальнообов'язкові акти та посилити зовнішній контроль за дотриманням прав людини під час проведення спільних операцій, які координуються Агенцією. Актуальним залишається питання приєднання ЄС до ЄКПЛ, що надасть можливість потерпілим особам звертатися до ЄСПЛ з позовом проти Європейського Союзу, у результаті порушення їхніх прав з боку FRONTEx.

Список використаних джерел:

1. Risk Analysis for 2020. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. 70 p.
2. Carrera S., Cortinovis R. Search and rescue, disembarkation and relocation arrangements in the Mediterranean. Sailing Away from Responsibility? URL: <https://www.ceps.eu/ceps-publications/search-and-rescue-disembarkation-and-relocation-arrangements-in-the-mediterranean/> (дата звернення: 04.05.2020).
3. Push backs and diminishing standards of EU law within Frontex. URL: <https://ba.boell.org/en/2020/04/06/push-backs-and-diminishing-standards-eu-law-within-frontex> (дата звернення: 04.05.2020).

4. Council Regulation 2007/2004 of 26 October 2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004R2007> (дата звернення: 04.05.2020).

5. Marin L. Policing EU's external borders: a challenge for the rule of law and fundamental rights in the Area of Freedom, Security and Justice? An analysis of Frontex Joint Operations at the southern maritime border. *Journal of Contemporary European Research*. 2011. Vol. 7, No. 4. P. 468–487.

6. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588596809618&uri=CELEX:12007L/TXT> (дата звернення: 04.05.2020).

7. Regulation 1168/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 amending Council Regulation (EC) No 2007/2004 establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1585434123115&uri=CELEX:32011R1168> (дата звернення: 04.05.2020).

8. Regulation 2016/1624 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2016 on the European Border and Coast Guard and amending Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EC) No 863/2007 of the European Parliament and of the Council, Council Regulation (EC) No 2007/2004 and Council Decision 2005/267/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1624> (дата звернення: 04.05.2020).

9. Hruschka C. Frontex and the Duty to Respect and Protect Human Rights. URL: <https://verfassungsblog.de/frontex-and-the-duty-to-respect-and-protect-human-rights/> (дата звернення: 04.05.2020).

10. Zappalà L. Search and rescue: shared responsibilities in international law of Member States, the European Union and Frontex in the Mediterranean. URL: <https://www.humanrightsatsea.org/2018/09/28/article-luisa-zappala-search-and-rescue-shared-responsibilities-in-international-law-of-member-states-the-european-union-and-frontex-in-the-mediterranean/> (дата звернення: 04.05.2020).

11. Esteve F. The search and rescue tasks coordinated by the European border and coast guard agency (FRONTEX) regarding the surveillance of external maritime borders. *Paix et Sécurité Internationales*. 2017. No. 5. P. 93–116.

12. Regulation 2019/1896 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2019 on the European Border and Coast Guard and repealing Regulations 1052/2013 and (EU) 2016/1624. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1573722151667&uri=CELEX:32019R1896> (дата звернення: 04.05.2020).

13. Council Decision 2010/252/EU of 26 April 2010 supplementing the Schengen Borders Code as regards the surveillance of the sea external borders in the context of

operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1585763268471&uri=CELEX:32010D0252> (дата звернення: 04.05.2020).

14. Judgment of the Court of Justice in Case C-355/10 of 5 September 2012 «European Parliament v Council of the European Union». URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=126363&pageIndex=0&doclang=EN&mcode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=244413> (дата звернення: 04.05.2020).

15. Regulation 656/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing rules for the surveillance of the external sea borders in the context of operational cooperation coordinated by the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1585773881992&uri=CELEX:32014R0656> (дата звернення: 04.05.2020).

16. Peers S. New EU rules on maritime surveillance: will they stop the deaths and push-backs in the Mediterranean? URL: <http://eulawanalysis.blogspot.com/2014/06/new-eu-rules-on-maritime-surveillance.html> (дата звернення: 04.05.2020).

17. Pascouau Y. and Schumacher P. Frontex and the respect of fundamental rights: from better protection to full responsibility. URL: <http://aei.pitt.edu/56473/> (дата звернення: 04.05.2020).

18. Consolidated Annual Activity Report 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/185405/CAAR%202018.pdf> (дата звернення: 04.05.2020).

Науковий керівник: Анакіна Т. М., к.ю.н., доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

В. Шульга¹

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНІВ «КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ» ТА «КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Охорона культурних цінностей є однією із важливих сфер співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного права. Глобалізація та активні інтеграційні процеси актуалізують питання посилення ефектив-

¹ Аспірантка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ності співпраці у цій сфері, що у свою чергу створює ґрунт для чисельних досліджень, під час яких використовується різноманітна термінологія. При цьому у процесі таких досліджень часто-густо виникають проблеми із застосуванням понять, які є ключовим елементом предмету правового регулювання, що призводить інколи до плутанини. Причиною такого явища інколи є проста необізнаність авторів та бажання уникнути тавтології у своїх роботах.

З метою більш точного визначення термінів, слід передусім звертатися до тих джерел, які утворюють нормативно-правову основу міжнародного співробітництва у сфері, що досліджуються і які містять визначення «культурної спадщини», уточнюють перелік об'єктів, які відносяться до культурних цінностей тощо.

Одним із основних міжнародно-правових актів універсального характеру, є Гаазька конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту [3, с. 181], яку прийнято на дипломатичній конференції під егідою Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). Згідно з цією Конвенцією, культурними цінностями вважають, незалежно від їхнього походження і власника:

(а) цінності рухомі чи нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва чи історії, релігійні або світські, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, які в якості таких несуть історичний чи художній інтерес, витвори мистецтва, рукописи, книги, інші предмети мистецького, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції чи важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій цінностей, перелічених вище;

(b) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, вказаних у пункті (а), такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження у випадку військового конфлікту рухомих культурних цінностей, вказаних у пункті (а);

(с) центри, в яких знаходиться велика кількість культурних цінностей, вказаних в пунктах (а) і (b), так звані центри скупчення культурних цінностей.

Дещо ширший характер визначення «культурна цінність», поряд із Конвенцією про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту 1954 року, містить Рекомендація про заходи, спрямовані на заборону

і попередження незаконного вивозу і передання права власності на культурні цінності 1964 року [1, с. 244]. Відповідно до цієї Рекомендації, «культурними цінностями» вважають рухоме і нерухоме майно, яке не несе в собі велике значення для культурного надбання кожної держави. Це такі предмети, як витвори мистецтва і архітектури, рукописи, книги та інші предмети, які створюють інтерес з погляду мистецтва, історії чи археології, етнологічні документи, типові зразки флори і фауни, наукові колекції і важливі колекції книг і архівних документів, в тому числі і музичні архіви».

Як видно у Рекомендації вперше вказується на поділ культурних цінностей на дві категорії: рухомі і нерухомі.

Менш ніж через п'ятнадцять років цей термін використано в Конвенції 1970 року ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності [1, с. 250]. Норми цієї Конвенції спрямовані на запобігання незаконним транскордонним переміщенням культурних цінностей, незаконній передачі права власності на них, підвищення ефективності охорони культурних цінностей на національному і міжнародному рівнях. У ст. 2 сформульовано одну з основних ідей Конвенції – держави-учасниці Конвенції визнають, що незаконні ввезення, вивезення та передача права власності на культурні цінності є однією з головних причин зубожіння культурної спадщини країн походження цих цінностей, а міжнародне співробітництво є одним із найдієвіших засобів забезпечення їхньої охорони. Конвенція встановлює категорії цінностей (§ 1, гл. 1), що підпадають під її дію, і покладає на держави-учасниці низку зобов'язань, які необхідно реалізовувати у міжнародній діяльності. Те ж саме має місце бути у другому Протоколі до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей під час збройного конфлікту від 26 березня 1999 року, який застосовують як до міжнародних, так і до неміжнародних збройних конфліктів.

На відміну від вищезгаданих документів, у Конвенції Міжнародного інституту з уніфікації приватного права (ЮНІДРУА) від 24 червня 1995 року про міжнародне повернення викрадених чи нелегально вивезених культурних цінностей [2, с. 89] вживають термін «культурні об'єкти» (cultural objects). Важливим є той факт, що здебільшого автори-юристи, у тому числі й учасники в розробці цієї Конвенції, у коментарях до неї використовують термін cultural property. У цій Конвенції

підтверджують основні положення Конвенції ЮНЕСКО 1970 року. Також вона доповнює їх важливими та необхідними правилами стосовно реституції викрадених культурних цінностей та повернення культурних цінностей.

В інших нормативних документах застосовують поняття «спадщина», зокрема в деяких міжнародних договорах, які прийняті в рамках Ради Європи, наприклад, у Європейській Конвенції 1969 року про охорону археологічної спадщини [2, с. 90]. Цю Конвенцію застосовують щодо всіх матеріальних залишків та об'єктів, будь-яких інших відбитків існування людства, які свідчать про минулі епохи та цивілізації, джерелом отримання інформації стосовно яких є розкопки або знахідки. В цьому міжнародно-правовому акті наголошують, що археологічна спадщина є найдавнішим джерелом європейської історії, важливою складовою спільної спадщини європейських країн і потребує активних дій для забезпечення її надійного збереження та охорони. В Європейській Конвенції про охорону архітектурної спадщини Європи 1985 року [1, с. 184] визначають поняття «архітектурна спадщина», її об'єкти, а також обов'язки Сторін щодо правової процедури охорони цих об'єктів. Сторони зобов'язуються надавати державну фінансову допомогу, вживати фіскальних заходів, сприяти здійсненню наукових досліджень тощо.

Проте не слід вважати, що такий вибір термінології відображає термінологічний підхід, характерний для цієї міжнародної організації, оскільки це ж поняття, на відміну від попередньо використаних нею, ЮНЕСКО застосовує в Конвенції 1972 року про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. У преамбулі Конвенції констатують загрозливі масштаби руйнування та зникнення об'єктів культурної та природної спадщини, недостатній рівень їхньої охорони на національному рівні, підкреслюють необхідність рішучих дій та участі в них міжнародного співтовариства. З урахуванням цих чинників, положення Конвенції націлені на створення міжнародної системи співробітництва щодо охорони та збереження світової культурної і природної спадщини. Це ж поняття простежуються в формулюванні більш пізньої Конвенції ЮНЕСКО про охорону підводної культурної спадщини 2001 року, у Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини. У преамбулі цієї Конвенції підкреслено значення нематеріальної культурної спадщини як складової всесвітньої спадщини людства, важливо-

го чинника культурної різноманітності та стабільного розвитку. Констатовано існуючу загрозу зникнення та руйнації нематеріальної культурної спадщини, відсутність багатостороннього правового акта стосовно її охорони, відзначено необхідність спільних активних дій міжнародного співтовариства у цій справі. Конвенція містить перелік об'єктів нематеріальної культурної спадщини (усні традиції, мова, звичаї, обряди, знання та навички, пов'язані з традиційними ремеслами тощо), що підпадають під її дію.

Охорона нематеріальної культурної спадщини означає проведення заходів з метою забезпечення її життєздатності, які передбачають ідентифікацію, документування, дослідження, збереження, захист, популяризацію, а також відродження різних аспектів цієї спадщини і в Декларації ЮНЕСКО, яка стосується навмисного руйнування культурної спадщини [1, с. 271] (два останніх документи від 2003 року).

Отже, поняття «культурна спадщина», порівняно з поняттям «культурні цінності», має значно ширші рамки, оскільки воно включає «спадщину, яка повинна бути збережена і передана майбутнім поколінням». Поняття культурних цінностей, навпаки, «не відповідає поняттю культурної спадщини по охоплюючим предметам», оскільки в нього не входять нематеріальні елементи культури (танці, фольклор тощо), які останніми роками теж підлягають міжнародно-правовому захисту.

Список використаних джерел:

1. Акуленко В. І. Міжнародне право охорони культурних цінностей / В. І. Акуленко, М. М. Максимов // Юридична енциклопедія. – Т. 4; Шемшученко Ю. С. (голова редкол.) та ін. – К., 2015. – 670 с.
2. Клебанов Л. Р. Памятники истории и культуры: правовой статус и охрана : монография / Л. Р. Клебанов ; под. науч. ред. А. В. Наумова. – М. : Норма; ИНФРА-М, 2012. – 176 с.
3. Міжнародна охорона, захист і повернення культурних цінностей : зб. документів. – К., 2013. – 350 с.

Науковий керівник: Трагнюк О. Я., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Відповідно до Конституції України життя людини визнається найвищою соціальною цінністю [7], а право на життя є найважливішим серед особистих немайнових прав, яке зумовлене самим еством людини і знаходиться на вершині плеяди соціальних цінностей. На сьогоднішній день у світі можна спостерігати тенденцію до відміни смертної кари. Смертна кара вважається найвищою мірою покарання за вчинені злочини; страта злочинця застосовується за вчинення особливо тяжких злочинів. Станом на квітень 2019 року, понад дві третини держав із 195 відмовились від застосування смертної кари, як інституту покарання, що пригнічує честь та гідність особи, а також порушує основоположні права людини [5].

Смертна кара є однією з найбільш проблемних та суперечливих тем як всього світу, так і для нашої країни. За даними Amnesty International – міжнародної неурядової організації, станом на 2019 рік понад 130 держав із 195 вже відмовились від смертної кари, більшість з яких – члени ООН [5]. Протоколом № 13 до Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин, було скасовано смертну кару як одного із видів покарання та обов'язковість дотримання цього зобов'язання країн, які ратифікували цю Конвенцію [8]. Смертна кара, як порушення абсолютного невід'ємного права на життя ще досі існує в таких країнах, як Китай, Іран, Ірак, Саудівська Аравія, Білорусь.

Щодо інституту смертної кари в Україні, то відсутність такого виду покарання є обов'язковою умовою для членства нашої держави в Раді Європи. 29.12.1999 р. Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Основному закону України, чим остаточно заклав шлях до її відновлення. У той же час держава нездатна на всі 100% забезпечити виконання одного з основних своїх обов'язків перед людиною – захищати її життя. Отже, випадки резонансних вбивств та катувань періо-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

дично викликають у суспільстві питання про поновлення смертної кари. Усвідомлення родичами загиблих неспівмірності навіть найжорстокішого покарання з існуючих у чинній системі кримінальних покарань (довічне ув'язнення) іноді призводить до самосуду (самоправства) або іншого свавілля [1].

Найбільш гучний резонанс, пов'язаний із темою смертної кари, в українському суспільстві викликав законопроект про відновлення цього виду покарання. Депутати Верховної ради І. Калетник, І. Алексєєв та П. Симоненко запропонували призначити смертну кару видом покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини. Екс-міністр МВС України Ю. Луценко виступав за відновлення смертної кари в вигляді розстрілу за особливо тяжкі злочини проти особи [9]. Адже у спогадах дорослого населення України досі залишилися негативні асоціації з прізвищами «Чікатіло» та «Онопрієнко». Проектом закону №8148 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» щодо введення смертної кари як виду покарання», передбачалося встановити можливість застосування смертної кари як виключної міри покарання за тяжкі та особливо тяжкі злочини: умисне вбивство, торгівля людьми або інша незаконна угода відносно людини, розбій, бандитизм, терористичний акт, контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів, отримання неправомірної вигоди [13]. Але у лютому 2010 р. Верховна Рада відхилила цей законопроект. Потім кілька разів Верховна Рада України відхилила ініціативу КПУ відновити смертну кару за особливо тяжкі злочини. Відповідні проекти законів було скасовано в 2008, 2010 рр. У 2012 р. про повернення смертної кари знову заговорили. Моторошне вбивство Оксани Макар у Миколаєві об'єднало в питанні реанімації «розстрільної» статті КПУ і «Свободу». 10 березня у Миколаєві троє молодиків згвалтували її, намагаючись приховати сліди злочину, намагалися вбити і спалити дівчину. Потерпілій вдалося вижити, випадковий перехожий викликав «швидку». Дівчину доставили до лікарні, де з нею було проведено проведені слідчі дії, а злочинців затримано. Попри інтенсивну медичну терапію, дівчина померла 29 березня 2012 р. Тоді Геннадій Задирко, нардеп з Миколаєва, заявляв, що Україні потрібно «повернути смертну кару». У цьому питанні його підтримали комуністи і «Свобода». За відновлення розстрілів у 2015 р. виступив народний депутат, екс-командир полку «Дніпро-1» Юрій Береза. «Особисто я б підтримав такий законопроект, якщо його

було би внесено. Але в двох моментах: за зраду Батьківщині і за корупцію. Якщо б за зраду Батьківщині ми б виконали кілька вироків, у нас би не було ніякої корупції» [12]. У тому ж 2015 р. депутат Сергій Каплін зареєстрував у Раді законопроект, який вводить смертну кару (шляхом розстрілу) за корупційні злочини, але цей законопроект був відхилений[3].

Смертна кара, звісно, не є стовідсотковою гарантією запобігання умисним злочинам проти життя людини. Але як бути з численними людськими жертвами, вбивствами з особливою жорстокістю, безкарністю? Принципи законності, демократизму, рівності громадян перед законом на сьогодні фактично спотворені, адже народ ніколи не визнавав абстрактного гуманізму. Тому зовсім не дивно, що час від часу лунають голоси стосовно перегляду міри кримінальної відповідальності, наприклад, за умисні вбивства. На сьогодні існує багато передумов для того, аби порушувати питання про відновлення в кримінальному законодавстві смертної кари.[10] Багато хто з громадян України ставлять під сумнів справедливість законодавчого рішення щодо скасування смертної кари, оскільки її заміна на довічне позбавлення волі не відповідає тяжкості вчиненого злочину Позбавлення людини найціннішого – життя – не може зрівнятись за наслідками з будь-яким іншим злочином. Крім того відсутність в ККУ такої міри покарання, як смертна кара, знижує запобіжну функцію покарання, а саме: уникнення вчинення нових особливо тяжких злочинів як засудженими, так й іншими особами. Разом з тим, держава не має права позбавляти життя людей [2].

Очевидно, що як противники, так і прихильники інституту смертної кари наводять аргументи на користь своїх думок. Противники смертної кари наводять аргументи: по-перше, можливість судової помилки. Ці аргументи також мають право на існування, бо дійсно судова система України дуже багато успадкувала від радянської судової системи, а саме в погоні за відсотком розкриття злочинів дуже часто під «масивне колесо судової машини» потрапляють невинні особи, доведення вини яких не було повністю законним. По-друге, смертна кара суперечить праву людини на життя. Також не безспірним є довід, що смертна кара порушує основне право людини – право на життя. Це вкрай жорстоке, нелюдське та принизливе покарання, але це покарання застосовується до людей, які вже відібрали чиєсь життя та посягли на право на життя інших людей, а часто багатьох. По-третє, економічна сторона (стратити дешев-

ше, ніж утримувати) – аморальна. Оскільки немає нічого важливішого за життя людини.

Відомий соціолог та письменник Ернеест Ван ден Гааг писав у своїй статті «На захист смертної кари: практичний і моральний аналіз», що «смертної кари бояться найбільше від усіх покарань, бо вона: а) не просто необоротна, як і більшість інших покарань, а остаточна; б) прискорює подію, що на відміну від болю, нужди та ушкоджень, унікальна в кожному житті і про неї ще ніхто не повідомляв» [11].

Прихильники збереження смертної кари наводять такі аргументи: По-перше, страта – це захист суспільства від найнебезпечніших злочинців; По-друге, вона дозволяє економити державні кошти на утримання ув'язнених. Чому платники податків і, зокрема, родичі і близькі жертви, повинні забезпечувати довічне утримання злочинця? По-третє, смертна кара – це потужний стримуючий фактор для самих злочинців. З цього приводу існують такі доводи по соціальним верствам населення, що смертну кару застосовують найчастіше до нижчих прошарків населення, а саме до бідняків, етнічних та релігійних меншин, а також людей з розумовими розладами. Цей аргумент не є вирішальним, бо відповідальність за скоєний злочин не повинна залежати від матеріального стану чи її положення людини в суспільстві. Водночас, у суспільстві існують доволі розповсюджені інші аргументи за повернення смертної кари в Україні, зокрема: 1) засуджені до довічного позбавлення волі зізнаються, що безперечно, смертна кара стримувала б від жахливих злочинів; 2) психологами доведено, що людина через кілька років ув'язнення (10 р. і більше) втрачає здатність тверезо оцінювати ситуацію і стає «овочем»; 3) сьогодні Україна витрачає на утримання ув'язнених чималі кошти, які відраховуються з податків громадян, у тому числі й тих, чий близькі та рідні стали жертвами довічно засуджених. Отже, окрім зазнаних страждань та матеріальних збитків вони ще й змушені утримувати вбивцю близької людини» [4] Повернення смертної кари можливо, хіба якщо буде державний переворот й інша влада, яка повністю відмовиться від євроінтеграційної риторики, згодна буде піти з Ради Європи. На думку автора, наявність смертної кари не має впливу на злочинців, кількість убивств не змінюється. Так нещодавно звільнився Максим Дмитренко, який відсидів вісім років замість «пологівського маніяка» за злочин, якого не скоював. І таких людей в Україні чимало. А якби була смертна кара, цю помилку було б неможливо виправити [6].

Тому жодна людина не може дати на 100% однозначну відповідь «за» чи «проти» смертної кари. Це питання лежить і в релігійній вірі, і в політико-правових переконаннях, в геополітичній площині та в морально-етичних аспектах. До того ж повертати в Україну смертну кару не можна по причині, того що у нас не настільки досконале законодавство, аби бути впевненим на 100 відсотків у провині людини. Таким чином, за останні двадцять років у середньому одна чи дві країни щорічно відмовлялися від страти. 5 травня 1997 року Україна підписала в Страсбурзі Протокол №6 Європейської конвенції «Про захист прав і основних свобод людини відносно скасування смертної кари в Україні». При цьому в окремому протоколі Україна взяла на себе зобов'язання, щодо зупинення виконання смертних вироків, навіть без затвердження цього зобов'язання в парламенті. Якщо підходити до проблеми страти з позицій юриста, з точки зору логіки кримінального законодавства, то її вирішення ніби не становить особливих труднощів. Оскільки йдеться про один із видів покарання, тобто, як і будь-який інший вид, але ця найвища міра покарання має відповідати загальним цілям покарання, сформульованим у законі та основним природним правам людини. У кінці листопада 2002 року Україна ратифікувала Протокол №13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за будь-яких обставин, і таким чином у питаннях гарантування права людини на життя врахувала стандарти європейського правового поля. Цей крок був не легкий. 29 грудня 1999 року Конституційний Суд України прийняв рішення, де зазначив про неприпустимість подальшого застосування смертної кари як виняткової міри покарання. Рішення якісно змінило правове поле України, утвердило її належність до європейської культурно-цивілізаційної спадщини, суттєво вплинуло на духовний образ народу. Отже, відмова України від застосування такого виду покарання, як смертна кара, у вітчизняному законодавстві є виправданою не тільки зі стратегічних міркувань євроінтеграції, тобто входження до Ради Європи.

Список використаних джерел:

1. Толстенко, Ю. О. Проблема смертної кари у міжнародному праві. Вилучено <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15155/1/Tolstenko.pdf>.

2. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ: Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

3. Дело Оксаны Макара: что произошло в действительности и каким может быть финал [Електронний ресурс]. Режим доступу: 33 <https://ru.tsn.ua/ukrayina/delo-oksany-makar-chto-proizoshlo-vdeystvitelnosti-ikakim-mozhet-byt-final>.

4. Смертна кара в Україні: «За» і «Проти» щодо вищої міри покарання [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20170313-smertna-kara-v-ukrayini-za-i-proty/>.

5. Amnesty International. The Death penalty in 2019: facts and Figures . [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2020/04/death-penalty-in-2019-facts-and-figures/>

6. Смертну кару в Україні вважають недоцільною навіть її прихильники / Редакція Інтернет-видання «Тиждень.уа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/46522>.

7. Конституція України: прийнята на 5-ій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

8. Протокол N 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180

9. Коммунисты хотят вернуть в Украину смертную казнь // Обозреватель. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/politics/kommunistyi-hotyat-vernut-v-ukrainu-smertnyuyu-kazn>. Htm

10. Теорія та практика застосування конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, компендіум, 2-ге видання, доповнене. За загальною редакцією професорів О. В. Сердюка, І. В. Яковюка с.

11. Кравчук М. І. Проблеми конституційності смертної кари. Морально-правові аспекти її застосування [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: http://www.rusnauka.com/15_EISN_2016/Pravo/8_211576.doc.htm.

12. Страта: За що в Україні розстрілювали 20 років тому і чому перестали це робити. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: 112.ua. – 2016. –<https://ua.112.ua/statji/strata-za-shcho-v-ukraini-rozstriliuvaly-20-rokiv-tomui-chomu-perestaly-tse-robyty-356063.html>.

13. Смертну кару в Україні вважають недоцільною навіть її прихильники / Редакція Інтернет-видання «Тиждень.уа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/46522>.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У РОЗВИТКУ ПРАВА НА ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ

Наразі триває довга боротьба гомосексуальних пар у їх прагненні до надання права на громадянський союз. 9 червня 2016 року Європейський суд з прав людини виніс своє рішення у справі «Шапіна та Шарпентьє проти Франції». Він поставив під сумнів рішення французьких судів про анулювання «шлюбу Бігеля», укладеного у 2004 році між двома чоловіками, з порушенням французького законодавства.

Цим рішенням Суд одноголосно нагадував, що Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ, Конвенція) не включає право на шлюб для гомосексуальних пар, ні під право на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ), ні на право на одружуватися та заснувати сім'ю (ст. 12 ЄКПЛ).

Точніше, це нове рішення підтверджує низку судових рішень і особливо нагадує, що:

1. Питання про одностатеві шлюби «підпадає під дію національних законів Договірних Держав», рішення «Шальк і Копф проти Австрії».

2. Стаття 12 підтверджує традиційну концепцію шлюбу, що є союзом між чоловіком і жінкою, і «не покладає на уряди держав Договірних Держав зобов'язання надавати одностатевим парам доступ до шлюбу», посилаючись на «Газ і Дюбуа проти Франції».

3. Стаття 12 «не може тлумачитися такою, що накладає таке зобов'язання урядам Договірних Держав надавати одностатевим парам доступ до шлюбу», рішення «Оліарі та інші проти Італії» даним рішенням ЄСПЛ визначив теоретичні межі тлумачення права на шлюб (§ 39).

Щодо права на повагу до приватного життя (гарантованого статтею 8 ЄКПЛ) та принципу недискримінації (стаття 14 ЄКПЛ), «держави все ще вільні обмежувати доступ до шлюбу для різних статей», «Шальк і Копф проти Австрії». У цьому випадку, хоча ЄСПЛ заперечував право на шлюб у заявників, однак, він визнавав, що стосунки спільно проживаючих одностатевих пар, які живуть у стабільному фактичному партнерстві, підпадають під поняття «сімейне життя». Дане рішення було винесено спираючись на еволюцію суспільства та зростаючу кількість країн, які вже надавали широкі права гомосексуальним парам).

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Держави «користуються певним рівнем оцінювання щодо точного статусу, що надається альтернативними способами визнання» одностатевих відносин, та його відмінностей щодо прав та обов'язків, покладених шлюбом. Однак ЄСПЛ зазначає, що це рішення не виключає можливості подальшого розвитку позиції Суду на користь права на одностатевий шлюб.

Питання про одностатеві шлюби обмежено можливістю Суду на тлумачення Конвенції, а також ці обмеження визначаються явною волею більшості держав-членів. Хоча досі доречно застосовувати Конвенцію до змін у суспільстві, але недоцільно претендувати на зміну самого змісту Конвенції.

Однак до цієї справи також існував ряд позитивних рішень для гомосексуальних пар. Дійсно, Суд і до цього намагався урівноважити права з гетеросексуальними парами. Завдяки цій судовій практиці одностатеві пари протягом останніх десятиліть покращували свої права.

Один із перших головних кроків у боротьбі за рівність був зроблений ЄСПЛ у справі Норріс проти Ірландії. У цьому випадку Девід Норріс заявляв, що криміналізація певних гомосексуальних дій була порушенням статті 8 Європейської конвенції з прав людини (ЄСПЛ). Це призвело до того, що Ірландія декриміналізувала гомосексуалізм у 1993 році. З цього моменту ЄСПЛ продовжував підтримувати розвиток прав гомосексуалізму, наприклад: надавала таким парам право на спадщину в оренді.

Підсумовуючи, одностатеві пари за останні десятиліття домоглися визнання у багатьох країнах, а також зросла кількість їх прав. Хоча, як було зазначено вище, одностатеві відносини розглядалися як злочинні дії у деяких країнах, сьогодні такі союзи визнаються «сім'єю» і тому користуються більшістю прав, що випливають із статті 8 ЄСПЛ. По-перше, спочатку їм було надано лише розрізнені права, але останнім часом європейські країни також визнають їх право на одруження.

Список використаних джерел:

1. Слабан М. М. Зміни методологічних підходів до розуміння поняття «сім'я» та «шлюб» у практиці Європейського суду з прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. №824.
2. Избранные решения ЕСПЧ. Вопросы сексуальной ориентации гендерной идентичности – К. Кириличенко – 2 издание – 2012г.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ (НЕВІЙСЬКОВОЇ) СЛУЖБИ У ВІДПОВІДНОСТІ ІЗ СТАТТЕЮ 9 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Вічна полеміка співвідношення прав і обов'язків ще гостріше відчувається, коли в Основному Законі держави закріплюється обов'язок, а Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), декларує право, яке своєю силою може нівелювати такий обов'язок. В даному випадку, слід звернути увагу на ст. 65 Конституції України, яка закріплює обов'язок громадянина захищати Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, що передбачає собою військову службу.

Крім того, Конституція, враховуючи вищенаведений обов'язок, в ст. 35 передбачає і право особи на заміну військової служби на альтернативну (невійськову), у разі виникнення суперечності її релігійним переконанням. На виконання такої норми існує й спеціальний Закон – «Про альтернативну (невійськову) службу». Проте, їх норми все одно не дають бажаного результату, адже особа, спираючись на ці положення все одно не зможе реалізувати своє право на проходження альтернативної служби.

Станом на сьогодні, призовник в Україні може претендувати на проходження альтернативної (невійськової) служби тільки у разі, якщо він доведе свої глибокі релігійні переконання, крім того, він має входити однієї з релігійних організацій, перелік яких зазначений у Постанові Кабінету Міністрів України.[1] Проте, вже цей перелік виступає перешкодою, адже наразі він нараховує тільки 10 релігійних організацій. Цікавий факт, враховуючи те, що за даними Департаменту у справах релігій і національностей Міністерства культури України, станом на 1 січня 2019 року чисельність релігійних організацій складає близько 37 тисяч.

По-друге, Постанова КМУ від 10 листопада 1999 року №2066 закріплює за призовниками обов'язок заявити про неможливість прохо-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

дження військової служби, як такої, що суперечить їх релігійним переконанням та документально або іншим чином підтвердити істинність своїх переконань. Крім документального, ще одним із шансів для підтвердження своїх переконань є залучення представників своєї релігійної організації чи громадськості, але за умови, якщо таку потребу виразить відповідний структурний підрозділ місцевої державної адміністрації. [2]

Таким чином, національне законодавство не містить чітких підстав та вказівок для призовників для визначення істинності переконань. Аналізуючи Постанову, приходимо до висновку, що все зводиться до вирішення цього питання членами комісій у справах альтернативної (невійськової) служби. Гадаю, майже кожен з членів комісії в такій ситуації може урочисто заявити призовнику легендарну фразу К. С. Станіславського: «Не вірю», а призовник, в свою чергу, довести свої істинні переконання, навряд чи зможе.

Також, на жаль, показовою є ситуація з мобілізацією. Так як, у мирний час, посилаючись на ст.35 Конституції або на ЗУ «Про альтернативну (невійськову) службу призовник ще має шанс реалізувати своє право на проходження альтернативної служби, однак жодного посилання про відповідне право не міститься в ЗУ «Про мобілізаційну підготовку і мобілізацію». Тому, особі дійсно може бути відмовлено під час мобілізації у цьому праві просто прямо посилаючись на спеціальний вищенаведений Закон. [3]

Проте, у особи, яка має право на проходження альтернативної служби, все ж таки є шлях до перемоги – суд. На радість призовникам, судді дивляться на цю ситуацію під іншим кутом, а саме – з боку застосування ЄКПЛ та практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

На несприйняття військової служби через релігійні переконання та інші погляди поширюються гарантії статті 9 ЄКПЛ, до того ж, притягнення особи до відповідальності за ухилення від призову є втручанням в свободу особи сповідувати свою релігії.

Наведемо декілька ілюстративних рішень ЄСПЛ, які часто використовують національні суди – зокрема, рішення по справі «Баятян проти Вірменії». В п.110 Рішення ЄСПЛ зазначив, що несприйняття військової служби – коли мотивом такого несприйняття є серйозний та нездоланий конфлікт між обов'язком служити в армії та переконанням конкретної особи або його глибокими та невдаваними релігійними чи іншими поглядами – є переконанням або поглядом настільки незаперечним, сер-

йозним, послідовним і значущим, що на нього поширюється гарантії статті 9 Європейської конвенції. Крім того, в п. 112 передбачено, що неявка заявника для проходження військової служби є проявом його релігійних поглядів. У зв'язку з чим, притягнення його до кримінальної відповідальності за ухилення від призову є втручанням в його свободу сповідувати свою релігію, гарантії якої передбачені п. 1 ст. 9 Європейської конвенції. [4]

Говорячи про Вірменію, варто сказати, що цим Рішенням проблему вирішено не було, адже через 4 роки ЄСПЛ у справі «Адян та інші проти Вірменії» постановив, що заявники були несправедливо ув'язнені за відмову проходити альтернативну службу, у зв'язку з тим, що Вірменія не надала їм можливості пройти альтернативну цивільну службу, яка на той період перебувала під контролем військових. Наразі, цих чотирьох учасників справи звільнили, а Вірменія, в свою чергу, запровадила у себе справжню альтернативну військову службу.

Стосовно ж національних судів, то вони не тільки спираються на пряму дію норми ст.35 Конституції, а й досить жваво описують в мотивувальних частинах рішень гарантії статті 9 Конвенції з практикою ЄСПЛ. Прикладами цього можуть слугувати рішення Херсонського окружного адміністративного суду у справі №540/1110/19, Сумського окружного адміністративного суду від у справі №480/1207/19, а щодо мобілізації в Україні з застосуванням ЄКПЛ, то демонстративним є, зокрема, рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від у справі №183/6316/14. [5]

Список використаних джерел:

1. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 року №1975- XII // Відомості Верховної Ради України від 14.04.1992–1992 р., №15.

2. Положення про порядок проходження альтернативної (невійськової) служби, затвержене Постановою Кабінету Міністрів України від 10 листопада 1999 р. №2066 // Офіційний вісник України. – 1999. – №45/

3. Вовк Д. О. Як українські суди балансують релігійну свободу: аналіз у контексті світськості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item/178-yak-ukrayinski-sudy-balansuyutrelihiynu-svobodu-analiz-v-konteksti-svitskosti-vovk-d-o>

4. Bayatyan v. Armenia від 07.07.2011, № №23459/03. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/ALLA/Downloads/001-105611.pdf>

5. Рішення Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 13.11.2014 у справі № 183/6316/14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/41351969>

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

М. В. Геков¹

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИКЛИКИ ЄСПЛ

Європейський суд з прав людини формувався протягом довгого часу. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод не тільки проголосила основоположні права людини, а й створила особливий механізм їх захисту [8]. Судова практика Європейського суду з прав людини – це джерело права, що складається на основі рішень цього органу, які спрямовані на захист прав і свобод людини і громадянина.

Найбільшим викликом для Суду на нашу думку, є необхідність подальшого розвитку його інституційних структур через значне збільшення скарг, тоді як авторитет та позиція Суду в Європі повинні зберігатися. Кількість скарг, поданих до Суду, постійно зростає, що робить Європейський суд з прав людини жертвою власного успіху. Щороку надходить понад 50 000 нових скарг [1]. Про характер скарг слід сказати два важливі моменти. По-перше, багато скарг, поданих до Суду, є неприйнятними. По-друге, велика кількість справ, які були прийняті, – це «справи про клонування», це означає, що вони стосуються предмета, який неодноразово розглядався Судом. Тому «системні» проблеми в певних країнах (наприклад, хронічна неспроможність національних судів своєчасно вирішувати справи) призводять до сотень і навіть тисяч аналогічних справ, які переповнюють порядок денний Європейського суду. Нездатність деяких країн-членів Ради Європи вирішити ці хронічні проблеми призвели до численних скарг, які потребували багато часу на їх роз-

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

гляд. Це означає, що справедливість затягується для всіх заявників і що Суд практично не може віддати пріоритет найважливішим питанням. Для виправлення цієї ситуації Комітет міністрів Ради Європи вже прийняв Протокол № 14 у 2004 році ряд змін для спрощення та пришвидшення розгляду скарг [2]. Але, наприклад Росія вже багато років блокує набуття чинності 14-го додаткового протоколу. В свою чергу Суд сам адаптував свою прецедентну практику та розробив нові процедури, включаючи процедуру пілотного рішення. У випадку, якщо багато подібних справ спричинені базовою системною проблемою, Суд розгляне відповідну справу та ухвалює так зване «пілотне рішення», яке потім повинно бути використано для вирішення всіх інших подібних справ. Ці рішення можуть призвести до більш швидких рішень на національному рівні та запобігти появі повторних звернень до Суду.

Перші ознаки даних змін мали наслідком справу Броньовського проти Польщі у 2004 році (стосовно невиконання компенсацій за землю та збитки від будівництва після Другої світової війни). Як наслідок, на національному рівні мало місце швидке прийняття внутрішнього закону (у 2005 році), який, очевидно, реалізується дуже ефективно [3]. Пілотна процедура судового рішення тепер кодифікована в Регламенті Суду (стаття 61) [4]. Також для вирішення проблем зі збільшенням звернень до суду, та ефективного розгляду справ були прийняті Протоколи № 15 від 24 червня 2013 року та № 16 від 2 жовтня 2013 року, які повинні були забезпечити подальше розвантаження Суду. Протокол 15 спрямований на посилення функціонування Суду. Наприклад, термін подання скарг скорочується до чотирьох місяців, і в преамбулі чітко підкреслюється принцип субсидіарності, що застосовується до Конвенції [5]. Це означає, що, в першу чергу, держави зобов'язані виконувати положення Конвенції на своїй території. Суд повинен вживати коригувальні заходи лише у виняткових випадках. Повернення до цього принципу давно назріло і суттєво зменшило б навантаження Суду. Оскільки Протокол № 15 є протоколом, який змінює формулювання Конвенції, всі члени Ради Європи повинні погодитись, щоб він набув чинності. На сьогодні протокол підписали не всі держави члени. Протокол № 16 дозволяє конституційним судам або судам останньої інстанції держав-учасниць договірних зв'язків звертатися до Суду у справі, що розглядає їх з питаннями щодо тлумачення Конвенції для отримання консультативного висновку [6]. Цей протокол є додатковим протоколом, який не змінює текст Конвенції,

а доповнює його. Тому це стосується лише держав-членів, які його ратифікують. Він набуде чинності після ратифікації десятима державами-членами. На сьогоднішній день його підписали десять країн, але його досі не ратифіковано. Іншим головним викликом для Суду є швидке та ефективне виконання судових рішень. Держави здебільшого виконують судові рішення: здійснюються виплати компенсацій та вживаються спеціальні заходи для компенсації фізичним особам. Однак, коли держави не готові політично вирішити проблему або не в змозі ефективно реагувати на комплексну системну проблему, реалізація залишається проблематичною. У таких ситуаціях члени Ради Європи, які діють через Комітет міністрів (який відповідає за нагляд за виконанням судових рішень за конвенцією), схоже, не бажають чинити достатній тиск на держави, що ігнорують рішення ЄСПЛ. Досвід показує, що така система, яка залежить від «тиску країн», не є дуже ефективною: держави не виконують свого зобов'язання забезпечити колективне виконання прав людини на європейському континенті. У випадку, якщо держава відмовляється визнати рішення Суду, Комітет міністрів може повернути цю справу до Суду з двома третинами голосів (пункт 4 статті 46 Конвенції) [7].

Вважаємо, що Європейський Суд повинен намагатися реалізувати більш цілісний підхід до виконання своїх рішень, наприклад через залучення нових інститутів, таких як Венеціанська комісія чи Уповноважений з прав людини, та через ефективні зовнішні зв'язки, зокрема через тісне партнерство з ЄС. Цим органам необхідно тісно співпрацювати для досягнення більшої реалізації конвенції на національному рівні. Роль національних парламентів у забезпеченні дотримання Конвенції також стає все більш важливою, як при розгляді проектів законів, так і при нагляді за виконанням рішень Судом.

Список використаних джерел:

1. Статистичні дані ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=reports&c=>
2. Протокол № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який змінює контрольну систему Конвенції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_527
3. Рішення ЄСПЛ Броньовський проти Польщі від 22.06.2004 № 31443/96. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-61828%22%5D%7D>

4. Регламент ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_RUS.pdf

5. Протокол № 15 про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-13

6. Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-13

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

8. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

П. О. Деркач¹

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА СМЕРТЬ ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ

У нашому світі, права людини, є невід’ємною частиною цивілізації. Адже всі нинішні права- це результат боротьби людини з несправедливістю, з нерівністю, з тиранією одного соціального класу над іншим. Одне з найважливіших досягнень нової і новітньої історії стало закріплення позитивним правом (правом держави) наших природних прав незалежно від соціального стану. Саме за це часто лилася кров в історії людства. Сьогодні кожна людина може з гордістю сказати: «Мої права захищає конституція і міжнародне право». І вона буде права. Адже зараз у демократичних суспільствах людина визнається найвищою соціальною цінністю. Так воно і є, практично всі конституції закріплюють природні права людини, а також величезна кількість міжнародних договорів таких як: Загальна декларація прав людини ООН 1948 го року або Конвенція про захист прав людини і основних свобод Європейського союзу

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

1950-го року. Особлива увага приділяється особистим правам, таким як право на життя, рівність, недоторканість; свобода віросповідання, слова, друку, зборів і так далі.[1] Всі ці права роблять нас вільними практично у всьому, що не шкодить іншим людям.

На сьогодні, більшість законодавців не закріпили право людини на смерть. Так, евтаназію легалізували Нідерланди, Швейцарія, Люксембург та Бельгія. Пасивна евтаназія дозволена у Франції, Ізраїлі та Іспанії. У США завдяки прецедентній практиці активна евтаназія дозволена у 6 штатах, а в інших можуть застосовуватися різні моделі пасивної евтаназії. Відповідно, є країни, в яких відсутня законодавча регламентація права на смерть. Більш того, закони таких держав передбачають санкції за спробу самогубства, в основному у вигляді позбавлення волі, штрафу або ж насильно лікування в психіатричній лікарні.

Такий підхід законодавців різних країн небезпідставно викликає дискусії щодо моральності таких позицій. Постає логічне питання: чи має право держава карати психічно здорову людину, яка свідомо і зі своєї волі вчинила невдалу спробу суїциду? Якщо виходити з позицій про те, що життя – є правом людини (а не її обов'язком), то виникають питання щодо повноважень будь-кого (у т.ч. – держави) на примус щодо виконання такого права.

Наведемо приклади з практики ЄСПЛ щодо зазначеного питання. Так, рішення *Pretty v. UK* від 29 квітня 2002 року, де ЄСПЛ відхилив позов смертельно хворої британки Дайан Прітті, яка намагалася оскаржити рішення британської влади, що не дозволяла їй добровільно піти з життя за допомогою процедури евтаназії. Вона намагалася довести суддям, що її чоловік за її письмовим дозволом може відключити апарат штучного дихання і тим самим убити її. При цьому позивачка стверджувала, що вчинила б самогубство сама, якби практично повний параліч не заважав виконанню задуманого. Однак, суд вважає, що зі ст. 2 Конвенції неможливо вивести право на те, щоб померти від рук третьої особи чи державного органу. Суд зазначає, що захищати життя є зобов'язанням держави.[2]

Іншим прикладом є справа Хаас проти Швейцарії від 20 січня 2010 року, де влада Швейцарії відмовила психічно хворому у доступі до ліків, які дозволили б пацієнту піти з життя. ЄСПЛ вирішив, що ст. 2 ЄКПЛ зобов'язує державу перешкоджати самогубствам, якщо таке рішення не було добровільним і свідомим.[3]

Відсутність законодавчої регламентації еутаназії призводить до особливого мучення людей, яких неможливо вилікувати. Враховуючи зміст терміна «якість життя» можливо говорити, що у певних випадках кожен день життя, що супроводжується особливим фізичним болем, може порушувати також право людини на гідність і принцип гуманізму. Чи не суперечать такі випадки, наприклад, статтям Конвенції, оскільки за змістом вони є близькими до нелюдського поводження та такими, що порушують людську гідність. На думку автора, життя є лише тоді благом, коли задоволення превалює над стражданнями, тобто коли позитивне переважає над негативним. Сумніваємося в тому, що у людини в передсмертному стані, яку підтримують в житті насильно, благ більше ніж страждань. Застосування еутаназії в лікарнях стосовно невиліковно хворих, є в першу чергу проявом гуманності. Адже ми не маємо права змушувати таких людей доживати свої дні в муках і стражданнях не по їх волі.

Так у відносно «свіжій» справі Гард та інші проти Сполученого Королівства від 3 липня 2017 року[4], ЄСПЛ встановив деякі критерії стосовно надання або припинення медичної допомоги у нашому питанні: 1) існування нормативно-правової бази у відповідності до ст.2 Конвенції 2) бажання заявника та його близьких а також думки медичного персоналу 3) можливість оскарження у випадку сумнівів, щодо оптимального рішення.

Підбиваючи підсумки, слід зробити висновок, що практика тлумачення Судом ст. 2 Конвенції у питанні права на смерть, з роками розвивається. Як результат цього, ми бачимо її застосування на національному рівні в окремих країнах-членах Ради Європи. Показовим у цьому є нещодавнє рішення Конституційного суду Німеччини від 26 лютого 2020 року, щодо еутаназії.[5] Так судді, вважають, що її заборона порушує права тяжкохворих, а право на смерть належить до особистих прав людини. Німеччина стала 5-ю країною Європи, що легалізувала еутаназію, отже не можливо переоцінити важливість даного питання для прогресуючого світу.

Список використаних джерел:

1. Конвенція прав людини і основоположних свобод : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Прітті проти Сполученого Королівства : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210

3. Хаас проти Швейцарії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-102940%22%7D>

4. Гард та інші проти Сполученого королівства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-175359%22%7D>

5. Рішення Конституційного суду Німеччини щодо евтаназії: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2020/02/rs20200226_2bvr234715.html.

6. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2019. 404 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. В. Добренко¹

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТИТУТУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ЗАЯВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) є одним із найважливіших міжнародних документів у сфері прав людини. На відміну від Загальної декларації прав людини, що була затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217А (III) від 10 грудня 1948 року й не мала обов’язкового характеру, Конвенція стала першим міжнародним договором, який не лише вмістив у собі широкий перелік прав людини, а й передбачив ефективний і дієвий механізм їх захисту, яким нині є Європейський суд з прав людини (далі – Суд). Основні положення, які стосуються його функціонування та діяльності, визначено Розділом II Конвенції. У статті 19 Конвенції передбачено, що для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов’язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який функціонує на постійній основі [1]. Виходячи з цього, головним завданням, яке поклада-

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ється на Суд, є захист закріплених Конвенцією прав від їх порушення державами-учасницями Конвенції, адже зобов'язання гарантувати визначені права та свободи, закріплене статтею 1 Конвенції, покладається саме на держави, які її підписали. Це завдання не є єдиним для Суду, та, як зазначає Галкін І. Г., механізми захисту конвенційних прав покладають на Суд подвійну функцію: по-перше, здійснювати індивідуальний контроль у разі винесення рішень щодо порушення державою-учасницею Конвенції того чи іншого права, а по-друге, формувати принципи і стандарти захисту прав людини [2, с. 285].

Реалізація визначеного завдання можлива завдяки існуванню інституту заяви до Суду. Так, відповідно до Конвенції існують індивідуальні заяви та міждержавні справи. Не викликає сумнівів той факт, що індивідуальні скарги переважають над міждержавними, адже, зокрема, за інформацією, розміщеною на офіційному веб-сайті Суду, кількість прийнятих міждержавних заяв з 1956 року становить 24 справи [3]. У цей же час, зокрема, за 2019 рік, до судового розгляду загалом було прийнято близько 45 тисяч заяв, переважна частина яких, звичайно, є індивідуальними заявами [4]. Не дивлячись на це, інститут міждержавної заяви посідає важливе місце в усьому механізмі захисту прав людини за Конвенцією. Але чи можна вважати його дійсно ефективним, зважаючи на ті проблеми, що супроводжують реалізацію державами-учасницями Конвенції свого права на подання такої скарги? Актуальність даного питання підвищується ще й з огляду на те, що на сьогодні урядом України в 2014 й 2018 роках були подані скарги до Суду проти Російської Федерації стосовно збройної агресії, вирішення яких матиме вагомий наслідок для захисту прав людини, які, безперечно, зазнають порушень у нинішніх політичних умовах.

Так, інститут міждержавної скарги існує згідно з положеннями статті 33 Конвенції, відповідно до якої будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною [1]. Умови прийнятності для міждержавної заяви аналогічні тим, що висуваються для індивідуальних скарг, і закріплені статтею 35 Конвенції. Щодо самої заяви, то її зразку не встановлено, натомість Регламент Суду в Правилі 46 закріплює вимоги до її змісту. Сам розгляд міждержавної справи проводиться у порядку, визначеному Регламентом Суду [5].

Як уже зазначалося вище, кількість індивідуальних заяв, які подаються до Суду й розглядаються ним, була та залишається більшою, ніж кількість міждержавних заяв. Це, звичайно, не може не мати відповідних наслідків, якими є підвищене навантаження на Суд, завантаженість його численними справами, кожна з яких є важливою, має бути всебічно й ефективно розглянута та вирішена. Крім цього таке перенавантаження роботи суддів спричиняє ще одну проблему, яка стосується міждержавних справ, а саме тривалість їх розгляду. Так, наприклад, у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» процес було розпочато в 1971 році, а рішення винесене в 1978 році, у справі «Кіпр проти Туреччини» рішення було прийняте через сім років після подання заяви до Суду, а, зокрема, в одній із заяв уряду Грузії проти Російської Федерації, що була подана в 2008 році, існує лише рішення щодо прийнятності, винесене в 2011 році, натомість судові рішення по суті справи ще досі не прийнято [3].

На значну тривалість судового розгляду міждержавних заяв також впливає їх підвищена порівняно з заявами індивідів складність. Так, держави-учасниці Конвенції найчастіше користуються своїм правом на подачу таких заяв для захисту груп осіб або певного кола суб'єктів. Для прикладу можна навести справу «Кіпр проти Туреччини», в якій уряд держави-позивача скаржився на численні порушення прав зниклих безвісти родичів греків-кіпріотів, зумовлені воєнними діями турецької влади [6]. В одній із заяв Грузії проти Російської Федерації уряд Грузії скаржиться на незаконне затримання грузинських громадян. Відповідно характерною особливістю таких справ є їхня масштабність, потреба розслідування великої кількості фактів, дослідження значного масиву доказів і інформації, що, звичайно, має наслідком збільшення часу, протягом якого вирішується справа, а це в свою чергу впливає на швидкість і ефективність захисту порушених прав і свобод осіб, в інтересах яких подаються відповідні міждержавні заяви.

Крім цього слід звернути увагу на те, що право подання міждержавної заяви до Суду не виключає можливість держав розглядати спори в інших міжнародних установах. Про це свідчить формулювання статті 55 Конвенції, згідно з якою Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення – шляхом звернення – спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не перед-

баченими цією Конвенцією [1]. Крім цього в Пропозиціях для більш ефективного розгляду міждержавних справ, затверджених Комітетом з прав людини 06.06.2019 року, підкреслено, що п. б) ч. 2 статті 35 Конвенції, який передбачає, що Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, якщо вона була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, не поширюється на міждержавні справи, при цьому Суд у випадках, коли спір розглядається також іншими органами, не повинен виходити за межі власної юрисдикції і, наскільки це можливо, уникати посягань на компетенцію інших міжнародних органів [7, с. 8]. Відповідно держави мають право вирішувати суперечності й забезпечувати захист прав людини не лише в Суді, а й в інших органах. Про це свідчить практика, яка склалася в Україні, адже заяви проти Російської Федерації були подані ще й до Міжнародного Суду ООН, а Міжнародний кримінальний суд займається розслідуванням воєнних злочинів і злочинів проти людяності на території України. З одного боку існування можливості вирішення спорів щодо порушення прав людини у різних органах може сприяти їх ефективнішому й усесторонньому розгляду та позитивному впливу на практику міжнародного захисту прав людини, але з іншого боку така ситуація спричиняє навантаження на сторін справ, а також суди.

Необхідно також відмітити те, що більшість міждержавних спорів, пов'язаних із конфліктами між країнами-учасницями Конвенції, які розглядаються Судом, спричиняють появу великої кількості індивідуальних заяв, поданих особами щодо захисту їх прав, що порушуються внаслідок міждержавних конфліктних ситуацій. В одному з документів, підготовлених Комітетом з прав людини, зазначається, що станом на 1 січня 2019 року понад 8500 індивідуальних заяв були індивідуальними заявами, що подавалися до Суду внаслідок міждержавного конфлікту [8, с. 37]. Така ситуація є досить характерною й має відповідні наслідки у вигляді перевантаженості Суду. До того ж нормативно не закріплено, яким чином необхідно вирішувати проблему, коли в Суді знаходяться на розгляді міждержавні та індивідуальні заяви, що стосуються взаємопов'язаних або однакових питань. Але нещодавно Судом було запроваджено нову практику, що має на меті вирішити дану проблему перш за все шляхом пришвидшення розгляду даних справ. Так, у прес-релізі Суду від 17.12.2018 року зазначено, що для збереження часу будь-які пов'язані з міждержавними справами індивідуальні заяви будуть надсилатися від-

повідному уряду чи урядам для зауважень, після отримання яких Суд має намір зробити перерву в розгляді таких заяв до винесення рішення в міждержавній справі [9].

Отже, підводячи підсумки, необхідно відзначити, що подання однією державою-учасницею Конвенції заяви до іншої держави-учасниці про порушення останньою передбачених Конвенцією зобов'язань, не є розповсюдженою практикою. Крім цього з інститутом міждержавної заяви до Суду пов'язано чимало проблем, серед яких: велике навантаження на Суд, спричинене потребою дослідження значної кількості доказів і інформації, а також наявністю чисельних індивідуальних скарг, які, по-перше, переважають над міждержавними заявами, а, по-друге, при виникненні конфліктних ситуацій між країнами, у зв'язку з якими порушуються їх зобов'язання за Конвенцією й подаються відповідні скарги одна проти одної, їх кількість помітно збільшується. Певні складнощі також пов'язані з питаннями розгляду взаємопов'язаних індивідуальних і міждержавних спорів, що виникають із одних і тих самих причин. Всі ці проблеми спричиняють негативні наслідки у вигляді високої тривалості розгляду міждержавних справ, адже від їх вирішення залежить припинення порушень і відновлення прав і свобод багатьох осіб. Не дивлячись на це, існування міждержавної заяви є надзвичайно важливим засобом захисту державою прав як однієї людини, так і групи людей, як власних громадян, так і інших осіб, що знаходяться під її юрисдикцією, порушення яких вона вбачає в діях іншої держави-учасниці Конвенції. При цьому Судом і Комітетом з прав людини постійно ведуться роботи з удосконалення роботи цього механізму, підвищення швидкості й посилення ефективності розгляду міждержавних справ, бо існування такого права в держав-учасниць Конвенції є необхідним елементом ефективного захисту закріплених Конвенцією прав кожної особи.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, ратифікована Законом України від 17.07.1997 року. Нормативно-правова база України «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 30.04.2020 р.).

2. Галкін І. Г. Особливості юрисдикції Європейського Суду з прав людини. Часопис Київського університету права. 2014. Випуск №4. С. 285–287.

3. Inter-State applications by date of introduction of the applications. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/InterState_applications_ENG.pdf (дата звернення 01.05.2020 р.).

4. European Court of Human Rights – Analysis of statistics 2019. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2019_ENG.pdf (дата звернення: 01.05.2020 р.).

5. Rules of Court. URL: https://echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf (дата звернення: 02.05.2020 р.).

6. Case of Cyprus v. Turkey (judgment: 10.05.2001 р.). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59454> (дата звернення: 02.05.2020 р.).

7. Proposals for a more efficient processing of inter-State cases. URL: <https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-rights-cddh-proposals-for-a-more-efficient/168094e6e1> (дата звернення: 03.05.2020 р.).

8. CDDH Contribution to the evaluation provided for by the Interlaken Declaration. URL: <https://rm.coe.int/steering-committee-for-human-rights-cddh-contribution-of-the-cddh-to-t/1680990d49> (дата звернення: 03.05.2020 р.).

9. ECHR to adjourn some individual applications related to Eastern Ukraine: Press Release. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6282063-8189102> (дата звернення: 03.05.2020 р.).

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. О. Дорошенко¹

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

В останні кілька років Україна стала традиційним лідером серед країн-членів Ради Європи за кількістю скарг, поданих до Європейського суду з прав людини. Цей суд, який формально не належить до судової влади України, сприймається українцями як важливий інструмент захисту їх особистих прав та свобод.

Право на справедливий суд є одним з ключових елементів європейських стандартів правосуддя, реалізація яких є необхідною умовою інтеграції України до європейського правового простору в контексті ім-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

лементатії Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та масштабної конституційної реформи.

Право на справедливий суд є комплексним явищем, яке складається з окремих процесуальних прав, які гарантують мінімальний та ефективний захист особи. Він передбачає «справедливий суд для обвинувачених, оскільки він надає низку мінімальних процесуальних гарантій». Ця концепція окреслює межу, яку суд не може перетнути, не порушуючи справедливості та ефективності. Він закріплює, що ці права є «основоположними для справедливості у процесі, без якого процес може бути зловживаний для зменшення свобод людини, що в кінцевому рахунку позбавить цю особу справедливості».

Проблематика розуміння і змістовного тлумачення права на справедливий суд знайшла своє відображення у наукових напрацюваннях багатьох учених-правників, серед яких І. Гриценко, М. Ентін, В. Комаров, О. Кучинська, У. Коруц, М. Погорецький, С. Погребняк, Н. Сакара, Н. Сиза, О. Ткачук, Т. Цувіна та ін.

Правовою основою функціонування та діяльності Європейського Суду з прав людини (надалі – «ЄСПЛ») є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (надалі – «Конвенція»). В Україні Конвенція була ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7, 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р.

З формулювання статті 6 Конвенції випливає, що доступ до правосуддя є невід'ємною частиною права на справедливий суд, хоча сам термін «доступність» не використовується в цій статті. У 1975 р. У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ вперше дійшов висновку, що сама конструкція статті 6 Конвенції буде безглуздою та неефективною, якщо вона не захищатиме право слухати цю справу. У своєму рішенні у цій справі ЄСПЛ встановив, що пункт 1 статті 6 Конвенції також містить невідчужуване право особи на доступ до суду. Прямим порушенням права доступу до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів для доступу до судового розгляду.

Порушення статті 6 Конвенції визнається також тоді, коли відповідна особа не має права пред'явити позов до суду, оскільки таке право було надано іншому суб'єкту. Таким чином, у справі «Філіс проти Греції» заявник, який працював інженером, не міг сам подати позов про сплату гонорару за його проекти, оскільки такі справи були порушені лише на

прохання Грецької Технічної палати. У цьому випадку ЄСПЛ встановив порушення права доступу до правосуддя.

З метою ефективного виконання статті 6 Конвенції ЄСПЛ, який має виключне право тлумачити Конвенцію, були розроблені деякі елементи «права на суд», а саме: доступ до правосуддя, остаточність судового рішення, своєчасність виконання остаточних рішень. Тобто здатність особи вільно отримувати судовий захист як доступ до незалежного та неупередженого вирішення спорів у встановленому порядку, заснованому на верховенстві права. Існує кілька проблемних питань щодо права доступу до правосуддя:

а) відсутність або нестача правоздатності з боку заявника для подання цивільного позову (*Golder v. the United Kingdom*), або апеляції у кримінальній справі (*Paron v. France*) або для отримання судового рішення (*Ganci v. Italy*); б) процесуальні перешкоди доступу (обмеженні строків) та судові витрати (*Kreuz v. Poland*); в) практичні перешкоди доступу, а саме недостатність правової допомоги (*Airey v. Ireland*), г) невідповідність відповідей у цивільних справах (*Osman v. United Kingdom*).

Питання про застосування принципу справедливого судового розгляду є одним із найскладніших та суперечливих, що викликано низкою причин. ЄСПЛ чітко розмежує питання справедливості процесу та питання правильності чи помилковості рішення. ЄСПЛ не має права визначати, чи було прийнято рішення правильно, але він має право вирішити, чи справедлива справа.

Незважаючи на важливість принципу справедливого судового розгляду, ЄСПЛ не розробив формальних правил та критеріїв справедливості. Деякі рішення ЄСПЛ припускають, що «справедливий суд» включає такі аспекти здійснення правосуддя, як право доступу до правосуддя, рівність зброї, змагальний характер процесу та обґрунтованість справи. судовий процес тощо.

Що стосується прецедентної практики ЄСПЛ щодо незалежності судової влади в Україні, вони були розглянуті ЄСПЛ у справі «Совтрансавто-холдинг проти України». Рішення в цій справі встановлює прецедент, який суттєво впливає на подальшу практику як судової влади України, так і самого Європейського суду.

Заявник підкреслив, що його справа не була розглянута справедливо та протягом розумного часу незалежним та неупередженим судом. Він також скаржився на відсутність відкритого слухання у своїй справі.

У своєму рішенні ЄСПЛ проаналізував діяльність господарських судів України, у тому числі Вищого господарського суду України, під час

провадження, в якому виступала російська компанія «Совтрансавто-холдинг», і встановив, що суди порушили правосуб'єктність справедливий процес. слухання справи, що також вплинуло на майнові права заявника.

Аналізуючи прецедентне право Європейського суду з прав людини в Україні, ми можемо зробити висновок, що причини порушень прав людини часто полягають у недосконалому законодавстві нашої країни або у його практичному застосуванні державними органами та судами.

Зважаючи на практичні кроки України до верховенства права та останні позитивні зрушення в українській правовій сфері, можна сподіватися, що застосування положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод та судової практики національних судів та трибуналів уникнуть порушення судом положень Конвенції Україною.

Сьогодні можна стверджувати, що національні суди застосовують прецедентне право ЄСПЛ та положення Конвенції переважно за відсутності конкретного положення національного законодавства, на підставі якого справа може бути вирішена по суті. Але в той же час, як показує практика міжнародних судових органів захисту прав людини, ці органи докладають значних зусиль для ініціювання широкого застосування національними судами норм міжнародних конвенцій про права людини. Було заявлено, що ЄСПЛ наполягав на застосуванні принципу, що якщо Конвенція про захист прав людини і основних свобод є правовою основою, на яку заявник може покластися, він повинен це зробити в національному суді або суд повинен посилатися сам на Конвенцію.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

М. Дубовик¹

ДО ПИТАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРИТУЛКУ

На сьогоднішній день актуальним вбачається питання надання дипломатичного притулку особам, які цього потребують, на територіях різних держав. Чи мають представники дипломатичних рангів право на отримання дипломатичного притулку в разі необхідності?

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Проблемність питання постає у відсутності визначеності дипломатичного притулку як у межах правового поля деяких держав, так і у низці міжнародних договорів.

У міжнародному праві дипломатичний притулок не гарантується Віденською Конвенцією 1961 року. Так, не існує універсальних договорів і загальних підходів. Про дипломатичний притулок згадується лише у вимогах Гаванської конвенції про притулок 1928 року та Каракаської конвенції про дипломатичний притулок 1954 року.

Відомо, що дипломатичний притулок був поширеним протягом XVI–XVIII століть. Причини такого поширення пов'язані з виникненням дипломатичних установ, а також наділенням їх деякими привілеями та імунітетами.

Слід зазначити, що в міжнародному праві розрізняють територіальний і дипломатичний притулки.

Територіальний притулок – це надання будь-якій особі (особам) можливості укритися від переслідувань політичного характеру на території конкретної держави.

У той час як під дипломатичним притулком розуміють надання державою такої ж можливості, але в межах дипломатичного представництва, консульської установи або на іноземному військовому кораблі, або літаку, що знаходяться на території іншої держави [1].

Вбачається, що відношення всіх країн світу до дипломатичного притулку умовно можна розділити на три групи:

а) держави, які не визнають і не практикують її (підхід, що є характерним для більшості країн світу);

б) держави, які не допускають дипломатичного притулку на своїй території, але самі його надають (Франція, США, Англія);

в) держави, які самі надають дипломатичне притулок і дозволяють його надання на своїй території (багато латиноамериканських країн на підставі Гаванської конвенції про дипломатичний притулок 1928) [2].

Відомо, що міжнародна практика обирає вектор відмови від надання дипломатичного притулку. Однак, приклади його застосування досі зустрічаються. Так, президент Еквадору надав притулок засновникові сайту Wikileaks Джуліану Ассанжу, який із червня 2012 р. перебуває на території посольства Еквадору в Лондоні. Джуліан Ассанж намагався уникнути екстрадиції до Швеції, де його хочуть допитати у зв'язку із сексуальними злочинами, причетність до яких він заперечує [3].

Таким чином, можна дійти висновку, що договори універсального характеру виражають негативне ставлення до надання дипломатичного притулку, але відсутність конвенційних норм не дозволяє зробити чіткий та однозначний висновок про види, підстави та порядок надання притулку, тому існує об'єктивна потреба в розробці додаткових міжнародно-правових механізмів визначення та гарантування права на притулок.

Тож, від виваженості міжнародно-правового регулювання відносин, пов'язаних із наданням дипломатичного притулку, значною мірою залежить як ефективність міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини, так і стабільність міжнародних відносин.

Науковий керівник: Полич В. П., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

О. В. Житинський¹

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ PACTA SUNT SERVANDA В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Міжнародне право – це особлива правова система, яка є результатом колективної взаємодії держав в процесі їх співробітництва і боротьби заради досягнення своїх національних інтересів. Зрозуміло, що міжнародне право відрізняється від національних правових систем хоча б тому, що у міжнародних відносинах немає наднаціонального за своєю правовою природою органу, який би був наділений повноваженнями щодо координації або забезпечення дотримання певних зобов'язань, оскільки усе міжнародне право засноване на добровільності та добросовісності, а отже на принципі «Pacta sunt servanda» [1, С. 5155].

«Pacta sunt servanda» – цей латинський вислів, який можна перекласти як «договори повинні виконуватись», описує стрижневу вимогу міжнародного права, що лежить в основі всієї системи договірних відносин між суверенними державами (Суд справедливості з цього приводу зазначив, що принцип pacta sunt servanda є основним принципом будь-якого правового порядку [2, С. 35]).

¹ Студент 1 курсу магістратури міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Слід зазначити, що даний принцип спочатку застосовувався в цивільних правовідносинах, але через своє ключове значення та присутність в національних правових системах майже всіх держав він поступово перетворився на основоположний принцип міжнародного права (первісно він був складовою міжнародного звичаєвого права; при цьому, на думку Ф. Р. Тесона, *pacta sunt servanda* представляє собою скоріше моральне правило [3, С. 89]), що посилює роль юридичних договорів, а також забезпечує правову визначеність і стабільність. Це дає змогу контрагентам, насамперед державам, вимагати дотримання зобов'язань та покладатися на договір, оскільки передбачається, що держава не може посилатися на положення свого внутрішнього законодавства як обґрунтування причини невиконання цього договору, звісно, за умови, що цей документ ратифіковано компетентними органами держави з дотриманням її конституційних процедури.

Принцип *pacta sunt servanda*, зважаючи на його значення для ефективного функціонування будь-то національного чи міжнародного правопорядку, завжди привертав увагу філософів і правників. Кожна угода правового характеру передбачає, що сторони, укладаючи договір, діють з наміром дотримуватися його положень. Ще в стародавні часи в угодах, на кшталт договору Лагаша і Умми 3100 р. до н. е. та договору Рамзеса II і Хаттусили III 1270 р. до н.е. чітко простежується принцип, відповідно до якого порушення договірних зобов'язань є подвійною провинною: по-перше, це порушення конкретного зобов'язання суб'єкта міжнародного права – сторони договору, а по-друге, порушення тим самим основоположного принципу «договори повинні виконуватись» [4, С. 138].

У стародавніх міжнародних відносинах релігія була основною у забезпеченні дотримання міжнародно-правових зобов'язань сторін. Це проявлялося в обов'язковому супроводі практично будь-яких міжнародно-правових процедур релігійними ритуалами і церемоніями. Особливо властивими останні були для міжнародної договірної процедури, що свідчить про загальне визнання принципу *pacta sunt servanda* в стародавньому міжнародному праві [4, С. 115–116].

Питання про неухильне дотримання міжнародних договорів в умовах, коли їхня кількість невпинно зростала, створило для правителів епохи Середньовіччя певні проблеми. При активізації укладання міжнародних договорів не завжди вдавалося з'ясувати, як сторони угоди трактують цей принцип [5, С. 40], і простежити, наскільки добросовісно діяли сто-

рони під час переговорів. Так звані «політичні міркування» часто змушували окремі сторони обіцяти те, чого вони не могли виконати. [4, С. 205].

У мусульманському праві на існування принципу *pacta sunt servanda* вказано в самому Корані: «О ви, хто повірував! Будьте вірними в договорах» (V:1). Необхідність дотримання договірних зобов'язань пояснювалася вимогою самого Аллаха і виконання цього принципу проголошувалось одним із імперативів ісламу, за порушення його передбачалося божественне (тобто найтяжче в релігійній системі) покарання. [4, С. 248–249]

Обов'язковість виконання всіх договорів намагалися обґрунтувати в XVI ст. представники Саламанкської школи другої (пізньої) схоластики [6, С. 40].

Пізніше ідеї пізніх схоластів знайшли відображення у наукових пошуках таких світських правознавців Нового часу, як Г. Гроцій, Х. Томазій, С. Пуфендорф. Завдяки їхнім зусиллям в цивільному праві європейських країн утверджується загальна консенсуальна модель договору, скріплена природним принципом *pacta sunt servanda*.

Вестфальським миром було передбачено ряд нових санкцій за порушення принципу дотримання міжнародних зобов'язань, сформульовано класичні принципи міжнародного права, зокрема і досліджуваний нами принцип. Разом з тим, у теорії та практиці класичного міжнародного права існує розбіжність: якщо в науці міжнародного права того періоду стверджується думка про «святість міжнародних договорів», імперативність принципу *pacta sunt servanda*, то на рівні міжнародно-правової практики цей принцип доволі часто порушувався [4, С. 262, 263, 280].

Італійський юрист і дипломат Д. Анцилотті вважав, що цей принцип не має юридичного обґрунтування: «Він має розглядатись як об'єктивна абсолютна цінність або, іншими словами, як вихідна гіпотеза, яку не можна довести і до якої з необхідністю зводиться цей, як і будь-який інший відомий людству порядок» [7, С. 68].

В середині XIX та на початку XX століття принцип починає закріплюватися в письмовій формі в багатосторонніх деклараціях, зокрема у Лондонській декларації 1871 р., а також у рішеннях міжнародних арбітражних органів. Даний принцип також міститься в Пакті Ліги Націй і Статуті Організації Об'єднаних Націй, попри те, що в жодному з цих

документів він не згадується *expressis verbis*. Вперше він був сформульований у Лондонському протоколі великих держав, який був підписаний у 1877 році представниками Великої Британії, Австро-Угорщини, Німеччини, Франції та Російської імперії. В такий спосіб вони намагалися мирно врегулювати «східне питання», пов'язане з очевидним розпадом Османської імперії.

Надалі, основоположний принцип *pacta sunt servanda* було прямо включено у Віденську конвенцію про право міжнародних договорів 1969 року (ВКПМД), в якій він закріплювався як найавторитетніше джерело права. Цьому принципу присвячується 26 стаття: «Кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» [8].

З розвитком економіки, появою криз та інших фінансових потрясінь міжнародне і національне законодавства стикнулися з проблемою: при серйозній зміні ситуації для виконання обов'язків і збереження домовленостей існує єдиний шлях – це адаптація умов договору до нових обставин або його розірвання за згодою сторін. Проблема полягає в можливості адаптації договору як інструменту захисту прав сторін, у збереженні договору і реалізації принципу *pacta sunt servanda* як основного положення договірного права. У міжнародному публічному праві для досягнення цього балансу існує принцип *clausa rebus sic stantibus*, закріплений у Віденській Конвенції про право міжнародних договорів. Він означає, що при радикальній зміні обставин держави можуть вийти з договору. Щодо принципу *clausa rebus sic stantibus*, то для перших радянських дослідників він був головним аргументом відмови від договорів попереднього царського режиму. Радянська наука періоду становлення СРСР висувала такі підстави його застосування:

а) революція, зміна соціально-економічного, політичного устрою, державний переворот тощо. При цьому, ця обставина унеможливує дію усіх попередньо укладених договорів або, на розсуд держави-наступниці, окремих з них;

б) зміна інтересу держави є підставою для припинення або призупинення договірних зобов'язань;

в) сторона має право в односторонньому порядку, не чекаючи реакції інших країн договору, заявити про *clausa rebus sic stantibus*, що автоматично позбавить її необхідності дотримуватись умов договору.

Проте, вже в повоєнний період 1950–1960 рр. для правників Радянського Союзу було характерним більш обережне використання фактору докорінної зміни обставин як підстави для відмови від міжнародно-правових зобов'язань. До таких факторів вони й надалі відносять революції, зміни політичного режиму в одній з держав-сторін договору. Проте змінюються умови відмови від виконання договору винятково тією державою, де стались докорінні зміни, тобто це не є аргументом для відмови від договору контрагентів цієї держави. З середини 1960-х та у 1970-х роках радянська доктрина стала на позицію визнання клаузули *rebus sic stantibus* лише як виключного випадку в міжнародному праві, який в жодному разі не дозволяє зловживати ним [9, С. 483–484].

Сьогодні принцип *pacta sunt servanda* розуміється не тільки у вузькому значенні (договорів необхідно дотримуватися), а й у широкому – сторони мають дотримуватися всіх зобов'язань [10, С. 24]. У свою чергу польські правники В. Чаплинський та А. Вирозумська стверджували: «Обов'язок держави забезпечити належне функціонування міжнародного права у внутрішньодержавному виникає з фундаментальної засади *pacta sunt servanda*, а також з добре встановленого у сфері міжнародного права примату міжнародного права над національним. Однак слід підкреслити, що ці засади є виключно правилами міжнародного права і їх застосування закінчується на пограниччі з правом внутрішньодержавним» [11, С. 387]. На думку О. Мережка, «принцип *pacta sunt servanda* є не лише імперативною нормою міжнародного права, а й загальним принципом права без якого неможливе існування права як такого» [7, С. 69].

Проте, на мою думку, він поступово втрачає свій авторитет серед суб'єктів міжнародного права. Найяскравішим прикладом цього є держави-підписанти Будапештського меморандуму, що став символом недійсності міжнародних гарантій безпеки і територіальної цілісності української держави, довів, що кожна країна у випадку військової агресії сусіда повинна розраховувати передусім на власні сили. Найнебезпечніше, що цей прецедент створив передумови для невідмови таких ядерних держав, як КНДР та Іран, від своєї ядерної зброї. Відтак, і надалі існуватиме загроза миру і світовій безпеці.

Беручи до уваги вищезазначене, слід констатувати, що норма «договори повинні виконуватись» виникла ще в стародавній період, походить

з римського права, проте сама фраза «*pacta sunt servanda*» з'явилась у працях провідних мислителів Середньовіччя. Надалі принцип *pacta sunt servanda* набуває нового розуміння і стає більш м'яким, адже з метою збереження відносин між сторонами все частіше проводиться адаптація договору.

Список використаних джерел:

1. Abdullin A., Gilmullin A., Klimovskaya L., Abdrashitov V. (2019). On The Role of Modern Doctrines on Human Rights (International Legal Examination). International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering (IJITEE). Vol. 9 Issue 1. Pp. 5155–5158.
2. Vallikivi H., Kerikmäe T. (2000). State Continuity in the Light of Estonian Treaties Concluded before World War II. JURIDICA INTERNATIONAL № 5. Pp. 30–39. URL: <https://www.juridicainternational.eu/?id=12525>
3. Tésou vF. R. (1998). A Philosophy of International Law. Oxford: Westview Press. 196 p.
4. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. – видання 2-ге К.: Ліра-К, 2019. – 412 с.
5. Onuma Yasuaki. (2000). When was the Law of International Society Born? – An Inquiry of the History of International Law from an Intercivilizational Perspective. Journal of the History of International Law.2: 1–66. URL: <http://www.afri-ct.org/wp-content/uploads/2020/02/TD-DIPA-2-ONUMA-When-was-the-Law-of-International-Society-Born.pdf>.
6. Полдников Д. Ю. Проблема обязательности договоров: взгляд Саламанкской школы XVI века. Право. Журнал Высшей школы экономики. 2011. № 2. С. 39–50.
7. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: Монографія. – К.: Таксон, 2002. – 344 с.
8. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118 (дата звернення: 09.03.2020)
9. Задорожній О. В. Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право – К.: К. І. С. – 2014. – 1016 с.
10. Погребняк С. П. Втілення принципу добросовісності в праві. Вісник Академії правових наук України. Х.: Право, 2007. № 2(49). С. 13–24.
11. Czaplinski W. Prawo publiczne: Zagadnienia systemowe / W. Czaplinski, A. Wyrozumka. – Warszawa, 1999.

Науковий керівник: Окладна М. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри теорії і філософії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЕЙДЖИЗМ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Одне з визначень, що тлумачить термін «дискримінація» – невинуватене розмежування у правах і обов'язках людини за певною ознакою. Обов'язковою та необхідною підставою для дискримінації є упередженість, що формується завдяки стереотипам, які, у свою чергу, є результатом такого процесу. Так, у статті 24 Конституції України вказує: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Аналогічні гарантії рівності та заборони дискримінації містяться й у низці нормативних актів міжнародного права, які в різні часи були ратифіковані Україною, ставши невід'ємною частиною національного законодавства. До таких актів, серед іншого, належать: 1. Загальна декларація прав людини (статті 1, 2 і 7); 2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (статті 2, 3 і 26); 3. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (статті 2 і 3); 4. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; 5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; 6. Конвенція про права інвалідів; 7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (стаття 14), а також Протокол № 12 до неї; 8. Європейська соціальна хартія (переглянута) (статті 4 та Е); 9. Рамкова конвенція про захист прав національних меншин (стаття 4) тощо.

В наш час зростає дискримінація за ознакою віку або так званий ейджизм. Ейджизм (ageism) – дискримінація особи на підставі її належності до певної вікової групи, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства.

Основними відомими науці видами ейджизму є: едалтоцентризм (егоцентризм дорослого населення щодо молодших та старших); джейнізм (дискримінація старших людей в порівнянні з молодими); едалтизм (негативне ставлення до дітей людей молодшого за віком або людей по-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

хилого віку, зокрема членів сім'ї); ювенальний ейджизм (дискримінація неповнолітніх); адултократія (домінування дорослих над молодими людьми); геронтократія (форма олігархічного правління, в якій править лідер, що значно старший за більшість дорослого населення).

Ейджизм проявляється в готовності адекватно сприймати і співпрацювати лише з людьми, які відповідають заздалегідь установленим віковим критеріям. В інтернеті досить поширеною є інформація, що до 2050 року 33% населення у розвинених країнах і 19% – у країнах, що розвиваються, будуть у віці 60 років і старше, причому більшість із них – жінки. Дискримінація може бути явною – віковий ценз для прийняття на роботу, або прихованою – ствердження, що в особи немає потенціалу для просування по службі або надто багато досвіду. Проявом ейджизму може бути будь-яке упереджене ставлення, дискримінація або дії, що закріплюють стереотипи. Яскравим прикладом сьогодення є, коли людину не беруть на роботу, з міркувань віку, більшого за 45 років. Існує також точка зору, що звернення під час виконання посадових повноважень «хлопчик/дівчинка/молоденький/молоденька» – це також ейджизм.

Рішення Трибуналу з питань рівності (Велика Британія) у справі «A Complainant v. A Company» від 14.12.2002. є яскравим прикладом утиску за ознаками віку та статі, який заборонений Законом України «Про заходи запобігання та протидії дискримінації в Україні» як одна з основних форм дискримінації. Так, молоду працівницю деякі з її колег по роботі як у розмовах поміж собою, так і безпосередньо в її присутності часто називають «малим дурним дівчиськом, якому бракує досвіду, але яке всюди лізе зі своїми ідеями». Коли вона звертається до них із робочими питаннями, вони або ігнорують її, або починають кричати на неї, вказуючи, серед іншого, на її вік та досвід в образливій формі.

Тобто, можна зробити висновок, що дискримінація за віковою ознакою може зазнавати будь-яка вікова категорія. В наш час, людину зустрічають по зовнішньому вигляду, а проводжають по його здібностям. З цієї точки зору більшість людей, котрі потраплять у категорію 45+ сприймаються, як застарілий ресурс, який не здатний вчитися чомусь новому, а люди молодше 25, ті, які ще нічого не вміють. Тому, і маємо таку ситуацію, коли більшість роботодавців ставлять високу планку щодо вікового критерію своїх працівників (молодий, але з досвідом похилої людини).

Наприклад, у рішенні ЄСПЛ у справі Стец та інші (Stec and Others case), де питання різниці пенсійного віку було розглянуто на підставі

положень ЄКПЛ. У цьому контексті винятки, пов'язані з віком особи, відповідають підходу судів до виправдання дискримінації з міркувань трудової та соціальної політики. У такій справі заявниці скаржилися на дискримінацію внаслідок зміни схеми соціальної допомоги, що визначається на підставі пенсійного віку, який є різним для чоловіків та жінок. ЄСПЛ дійшов висновку, що за своєю природою різний пенсійний вік фактично є формою «спеціальних заходів»: він покликаний компенсувати фінансові труднощі, які жінка може відчувати з огляду на свою традиційну роль у родині, внаслідок чого в неї може бути відсутній самостійний грошовий дохід». Суд встановив, що уряд почав поступово впроваджувати законодавчі зміни, спрямовані на зрівняння пенсійного віку для чоловіків та жінок.

Підводячи підсумки, наведемо ймовірно ефективні способи подолання ейджизму: просування рівного доступу до працевлаштування для молоді; заходи зі збереження можливостей для літніх людей продовжувати працювати; забезпечення вікового розмаїття серед працівників для створення підґрунтя для обміну досвідом і навичками.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

В. Камінська¹

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

З розвитком суспільства все більш гостро постає питання гендерної рівності, оскільки історично склалося так, що жінки не були рівними у правах з чоловіками. Натомість у сучасному світі впровадження та забезпечення гендерної рівності розглядається як обов'язкова умова демократичної держави.

Зокрема, у 2015р. було опубліковано The Global Gender Gap Report 2015, який визначає індекс гендерного розриву. Це глобальне дослідження країн світу за показником рівноправності статей за версією

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Всесвітнього економічного форуму (World Economic Forum). В основі цього дослідження було чотири критерії: економічна участь і кар'єрні можливості; освіта; здоров'я і виживання; політичні права і можливості [1]. У топ-10 країн за індексом гендерної рівності увійшли Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія та Нова Зеландія. Україна посіла 67 місце серед 142 країн, погіршивши власний рейтинг за 2014р. на 11 пунктів (тоді вона посідала 56 місце) [2].

Загалом поняття «гендер» (англ. – «gender») було введено у науковий обіг американським психологом Робертом Столлером у 1968р. і перекладається як «соціальна стать» [2, с.290]. Суть гендерної рівності полягає в тому, що визнаючи статеві особливості особи, надати їй можливість самореалізуватися та виконати свою гендерну роль без обмеження соціального статусу.

Ніхто не здивується твердженню, що прийняття французької «Декларації прав людини та громадянина» 1789 р. стало важливою подією в утвердженні прав людини. При цьому маловідомим залишається те, що французька Олімпія де Гурж, побачила у Декларації явне применшення прав жінок та опублікувала у 1791 р. свою «Декларацію прав жінки та громадянки», за що її було страчено [3, с.290]. Тобто, починаючи з тих часів, жінки намагалися домогтися рівних прав із чоловіками. Така боротьба набула значних масштабів у другій половині ХІХ ст. – впродовж ХХ ст., головними гаслами якої було надання жінкам політичних прав, рівного доступу до освіти і професій. У різні часи цей рух називався боротьбою за емансипацію жінок, суфражисток, фемінізм, але в будь-якому разі суть залишалася тією ж – досягти рівноправ'я.

На сьогодні, міжнародна спільнота визнає необхідність законодавчого закріплення гендерної рівності та створення дієвих механізмів захисту прав жінок. Певною мірою можна говорити про позитивну дискримінацію, адже держави надають деякі пільги та створюють такі умови, щоб жінки могли отримати та реалізувати всі права і свободи людини і громадянина. З цією метою було прийнято ряд важливих міжнародних документів, зокрема: Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Європейську декларацію про рівність чоловіків та жінок 1988 р., Декларація про викорінювання насилля щодо жінок 1993 р., Пекінська декларація та Платформа дій 1995р., Декларація Тисячоліття ООН 2000 р., Конвенція Ради Європи про запобігання насиль-

ству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами 2011р.

Вбачається, що важливу роль у вирішенні проблеми гендерної рівності відіграла Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979р. Особливість цього документу полягає в тому, що його норми охоплюють широкий спектр гендерних питань. У той же час, коли її ратифікували 182 держави світу, США не затвердили цю конвенцію, а 54 держави-учасниці висловили значну кількість застережень, низка з яких позбавляють жінок гарантій у питаннях громадянства дітей народжених у шлюбі з іноземцем, рівності прав чоловіка і жінки на розлучення, права на свободу вибору занять і професій, придбання, розпорядження і користування власністю тощо [4, с.79].

У 2000 р. Резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН було прийнято «Декларацію тисячоліття ООН» [5], однією з пріоритетних цілей якої визнається забезпечення рівності прав чоловіків та жінок, боротьба із гендерною дискримінацією та виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У цьому документі було визначено чіткі орієнтири стосовно подолання бідності, хвороб, гендерної дискримінації, голоду тощо на період до 2015р. Незважаючи на те, що його норми не мають обов'язкової юридичної сили для держав, проте він носить велике політичне значення. У 2010р. Генеральна Асамблея ООН створила Структуру ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, яка називається «ООН-жінки». Після прийняття Віденської декларації і Програми дій у червні 1993р., в якій вперше було проголошено в п. 18, що «права людини – жінок і дівчат є невід'ємною складовою і неподільною частиною загальних прав людини» [6].

Крім того, питаннями гендерної рівності займається також Фонд Організації Об'єднаних Націй в галузі народонаселення. Значний внесок у запровадження гендерної рівності здійснила Міжнародна Організація Праці (далі – МОП), яка рекомендувала державам-учасникам, національним організаціям підприємців і профспілкам включити більше жінок до складу їхніх делегацій на конференції МОП.

Що стосується України, то вперше термін «гендерна рівність» з'явився в національному законодавстві в 2001 р. у Постанові Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у сус-

пільстві на 2001–2005р.» [7]. Важливе значення щодо ідеї гендерної рівності має Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 р. [8]. 11 квітня 2018р. Кабінет Міністрів України затвердив Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. [9]. Варто зазначити, що хоча законодавець здійснив певні кроки для врегулювання питання гендерної рівності, але досі недостатньо розроблений механізм його здійснення.

Отже, можна зробити висновок, що існує ряд міжнародних документів, які встановлюють рівність прав жінок та чоловіків і надають жінкам певні гарантії для реалізації їх прав. Але не всі держави досі готові імплементувати новітні ідеї в повному обсязі.

Список використаних джерел:

1. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. URL:<https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>;
2. *The Global Gender Gap Report 2015*. URL:<https://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/rankings/>
3. Мірошніченко О. А. Права людини: гендерна рівність та міжнародне право. Форум права, №1. 2011. С. 690–693. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11moatmp.pdf>;
4. Дашковська О. Значення принципу гендерної рівності в механізмі забезпечення прав і свобод людини і громадянина (міжнародно-правовий аспект). Наукове життя, Вісник № 1 (56). С.78–85;
5. Декларація тисячоліття ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621;
6. Віденська декларація і Програма дій 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_504;
7. Постанові Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001р. «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005р.». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2001>;
8. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>;
9. Кабінет Міністрів України затвердив Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021р. від 11 квітня 2018р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018>.

Науковий керівник: Роянова І. В., асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТТІ 15 ЄКПЛ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Однією з особливостей деяких міжнародних договорів є закріплення за договірною стороною права відступу від зобов'язань у виключних обставинах. Вважаємо, що метою такого закріплення, перш за все, виступає запобігання грубих порушень у сфері міжнародного публічного права державою-учасницею з однієї сторони та, одночасно, допущення таких порушень у надзвичайних ситуаціях з іншої. Не виключенням стала Європейська Конвенція прав людини (далі – ЄКПЛ).

Зокрема, стаття 15 ЄКПЛ передбачає за урядом-учасником можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації, встановлюючи обставини, за яких такий відступ допускається, термін такого відступу, порядок інформування про відступ та перелік прав, які в будь-якому випадку не можуть бути порушені Високою договірною стороною під час надзвичайної ситуації.

Так, пунктом першим зазначеної статті проголошується: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». З вищенаведеного вбачаються одна обов'язкова обставина, за якої відступ допускається: під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; та дві обов'язкові умови: відступ допускається в межах, яких вимагає гострота становища та заходи відступу не суперечать іншим зобов'язанням держави на міжнародній арені.

Пунктом другим встановлено виключний перелік прав, гарантованих Конвенцією, відступ від гарантування яких не допускається в жодному випадку. Це право на життя, за винятком контексту правомірних військових дій, заборона катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, заборони рабства та примусової праці та правила «ніякого покарання без закону». Як бачимо, захища-

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ються ті права, правомірне обмеження яких з точки зору здорового глузду не потребується під час воєнних дій.

Пункт третій закріплює за країною учасницею обов'язок інформування Ради Європи про застосування положень, закріплених пунктом першим статті 15: «Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою». Метою такого закріплення, на мою думку, полягає уникнення численних скарг в майбутньому на країну-учасницю з боку її громадян з приводу порушення їхніх прав, відступ від гарантування яких здійснювався.

Україна у 2015 році скористалася вищенаведеними положеннями. Зокрема, 21 травня була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»(далі – Заява).

В Заяві суспільною небезпекою, що становить загрозу життю нації, названа «триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України, яка супроводжується вчиненням воєнних злочинів і злочинів проти людяності як регулярними Збройними Силами Російської Федерації, так і незаконними збройними формуваннями, керованими, контрольованими і фінансованими Російською Федерацією».

Серед заходів відступу можна перелічити:

- збільшення строку превентивного затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, понад 72 години не більше 30 діб за згодою прокурора без ухвали суду;
- під час здійснення досудового розслідування в районі проведення антитерористичної операції повноваження слідчого судді переходять до прокурора;
- змінена територіальна підсудність судових справ;
- створення військово-цивільних адміністрацій.

Як наслідок, Україна відступила від гарантування прав, закріплених статтями 5, 6, 8 та 13 ЄКПЛ в окремих районах Луганської та Донецької областей, а саме: на свободу та особисту недоторканість, на справедли-

вий суд, на повагу до особистого та сімейного життя і на ефективний засіб юридичного захисту. На думку автора, Україною такий відступ від зобов'язань було зроблено у повній відповідності вимог, закріплених статтею 15 ЄКПЛ.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. В. Кісенко¹

ПРАВО ВЕТО – МЕХАНІЗМ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЧИ ЕЛЕМЕНТ ПРИМУСУ?

Право вето – механізм, що використовується для ефективного та якісного функціонування Ради Безпеки. Це, перш за все, право, що надає певний перелік обов'язків державам – постійним членам Ради Безпеки. З початку діяльності Ради Безпеки, створення та надання права вето означало встановлення справедливості та правопорядку на міжнародній арені через систему противаг та стримувань. Рада Безпеки – один із головних органів Організації Об'єднаних Націй, на який покладено підтримку міжнародного миру та безпеки.

Рада Безпеки – гарант стабілізації політичного стану світу та забезпечення світопорядку та всіх його складових. Рада Безпеки визначає існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії і генерує рекомендації сторонам або вирішує, які заходи слід вжити для відновлення міжнародного миру і безпеки. Варто зазначити, що рішення цього органу є обов'язковими та мають великий вплив на міжнародну політичну ситуацію, тому світовій спільноті варто забезпечити його функціонування лише на справедливій та легітимній основі. Аналізуючи сьогодення, можемо зробити висновок, що даний орган переживає певну кризу через неефективне виконання своїх обов'язків. Це насамперед пов'язано з привілейованим правом постійних членів РБ, які не завжди використовують його у відповідності до головних цілей РБ, натомість – у власних інтересах.

¹ Студент 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Можна навести приклади, які підтверджують, що деякі держави РБ проявляють байдужість до політичних та військових конфліктів, а також терористичних актів.

19 липня 2012 року Росія і Китай заблокували проект резолюції, підготовлений Великобританією, який допускав можливість застосування санкцій відносно Дамаску. 22 травня 2014 року Росія і Китай скористалися правом вето при голосуванні за проект резолюції, що передбачав передачу розслідування військових злочинів, здійснених в ході сирійського конфлікту, до Міжнародного кримінального суду в Гаазі. 28 лютого 2017 року Росія і Китай голосували проти резолюції, що передбачала введення санкцій відносно Сирії за атаки із застосуванням отруйних речовин, що приписуються Дамаску. 12 квітня 2017 року Росія заблокувала проект резолюції, що стосується розслідування передбачуваної хімічної атаки в місті Хан-Шейхун 4 квітня. 24 жовтня 2017 року Росія наклала вето на проект резолюції про продовження на рік повноважень Спільного механізму ООН-ОЗХО по розслідуванню хімічних атак в Сирії.

Ці факти вдало демонструють важливість реформування Ради Безпеки. Перш за все, треба внести поправки до Статуту ООН в пункті 3 статті 27, а саме: встановити новий кворум для обмеження права вето. Для цього треба дещо змінити процедуру голосування, тобто потрібно буде лише 3 голоси постійних членів Ради Безпеки, а не 5. Більше того, дві третини голосів від кількості всіх членів Генеральної Асамблеї на загальному голосуванні. По-друге, обмежувати або взагалі позбавляти права вето держав за порушення світового порядку в ході військового чи політичного конфлікту. По-третє, встановити максимально допустиму кількість можливих накладень вето за одну сесію, наприклад 3.

Отже, реформування діяльності Ради Безпеки безумовно буде мати позитивний ефект на функціонування ООН та на вирішення важливих політичних питань, які стоять на порядку денному в більшості світових організацій. Такі фундаментальні зміни урівнюють у правах усіх членів Ради Безпеки та допоможуть досягнути рівноправності серед держав-учасниць.

Науковий керівник: Полич В. П., аспірантка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДА НОРМ *JUS COGENS* У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Міжнародне право є важливим регулятором сучасних міжнародних відносин. Протягом усіх історичних періодів відбувається пошук механізмів, які б ефективно регулювали відносини між державами, реально впливаючи на ситуацію в світі. Одним із таких рішень є розробка концепції норм *jus cogens*, інтерес до якої почав поширюватися на початку XXI ст. Про це засвідчує розгляд Комісією міжнародного права в 2015 р. теми «імперативних норм загального міжнародного права (*jus cogens*) і доповіді Д. Тладі у 2016–2017 рр. щодо вимог до визначення норм в якості імперативної, *jus cogens*, його формуванні та наслідки [4].

Згідно з формулюванням Я. Броунлі, *jus cogens* – це норми звичаєвого права, які не можуть бути анульовані договором або шляхом мовчазної згоди, а можуть бути змінені тільки через утворення нових норм звичаєвого права іншого змісту [1, с.189].

У міжнародному праві поняття «*jus cogens*» позначає імперативну норму та має спеціальний характер. Ці норми обов'язкові для застосування всіма державами. У зв'язку з цим виникають питання визначення місця «*jus cogens*» в системі національного законодавства. Загальна теорія міжнародного права виходить з аксіоми погоджувальної природи міжнародно-правової норми. Саме згода держав лежить в основі не тільки виникнення норм міжнародного права, а й визначення їх характеру, а також визнання за ними ретельності дотримання і неприпустимість відступу [3, с.176].

Процес розвитку норм *jus cogens* в міжнародному праві має тривалий час свого становлення і складається з кількох етапів. Перший з них охоплює період від першої згадки норм *jus cogens* до початку XX ст.

Ідея про правові норми, відступ від яких є неприпустимим, має свою історію, яка бере початок в римському праві. Термін «*jure cogente*» (*jus cogens*) вперше з'явився, хоча і дещо в іншому контексті, в Дигестах Юстиніана [4]. Зокрема, у положеннях Дигестів зустрічається вислів, який буквально означає «публічне право не може бути змінено угодою приватних осіб».

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Ще одним документом, в якому було закріплено норми *jus cogens* став Кодекс Юстиніана I ст. н. е., в якому вміщено припис, що означає «Угоди, укладені з порушенням законів або конституцій або всупереч моральності, не мають сили». Дослідники вважають, саме ця ідея про те, що угоди, укладені всупереч моральності, не мають законної сили, зіграла певну роль у виникненні концепції *jus cogens*.

Вже в XIX ст. вперше вираз *jus cogens* використовували пандектисти учасники німецького руху щодо вивчення Дигестів Юстиніана у відомому документі під назвою «Пандекти».

Другим важливим етапом становлення норм *jus cogens* є період після закінчення Першої світової війни. Деякі вчені вважають, що початок концепції *jus cogens* в міжнародному праві формується тільки в першій половині XX століття [4].

Зокрема, у Статуті Ліги Націй є ряд положень, у яких відчуваються ідеї імперативності, але які не можна називати нормами *jus cogens*. У статті 20 Статуту Ліги Націй, вказується, що Статут скасовує всі зобов'язання, несумісні з його умовами, і що члени Ліги зобов'язуються не брати на себе обов'язків та повноважень, несумісних з умовами Статуту. Також зі ст. 18 Статуту Ліги Націй, випливає, що положення, яке вимагає реєстрації договорів, має «характер правової норми, відступати від якої за допомогою укладення окремих угод між собою держави – члени Ліги Націй не мають права» (*jus cogens*).

Третій період становлення норм *jus cogens* пов'язаний з закінчення Другої світової війни і прийняттям низки сучасних актів та документів міжнародного регулювання. У період після Другої світової війни найважливішими подіями, пов'язаними з *jus cogens* стало прийняття Віденської конвенції про право міжнародних договорів [5]. Крім того, стаття 103 Статуту Організації Об'єднаних Націй також є прикладом положення, що не допускає відступів.

Четвертий період можемо вважати почався із роботою Комісії міжнародного права в 2015 р., розробка норм *jus cogens* і їх систематизація триває досі [4]. Наразі прийнятих окремих нормативних міжнародних актів з цієї проблеми не має.

Загалом, розуміння природи норм *jus cogens* як імперативних норм базується на трьох основних підходах, а саме в рамках концепції природного права, концепції позитивізму і концепції міжнародного публічного порядку. Прихильники природно-правового підходу вбачають основні риси імперативного характеру норм *jus cogens* в ідеї вищого

незмінного закону, заснованого на нормах моралі і визнаних цінностях, які превалюють над іншими нормами і виходять за рамки згоди чи волевиявлення держави. Представники позитивістської школи допускають існування будь-яких норм міжнародного права (в тому числі й *jus cogens*) тільки в результаті згоди держав з їх юридичною силою, навіть якщо це не співпадає з ідеєю норм, відступ від яких не допускається, а також поширенням обов'язкової сили цих норм на треті держави і держави, які можуть заявити явне заперечення проти їх дії [4].

В рамках третього підходу, термін «*jus cogens*» і характер його дії визначено на міжнародному рівні лише в 1969 р. у Віденській конвенції про право міжнародних договорів [5]. Так, у ст. 53 цього документа визначено, що договір буде незначним, якщо при його укладенні він увійшов в протиріччя з імперативною нормою загального міжнародного права. Таким чином, норма *jus cogens* є такою, що має особливу ознаку, що виражається в її пріоритеті. Зміна можливо, але тільки в одному випадку: прийняття наступної норми загального міжнародного права, що носить такий же характер. У ст. 64 Віденської конвенції вказується, що в той час, коли з'являється нова імперативна норма загального міжнародного права, будь-який договір, що суперечить їй, припиняє свою дію, тому що стає недійсним [5; 3, с.176].

У Віденській конвенції визначаються базові елементи характеристики, умов і наслідків *jus cogens*. Відповідно до Віденської конвенції *jus cogens* відноситься до імперативним норм загального міжнародного права, які визначаються як норми, які приймаються і визнаються міжнародним співтовариством держав [2, с.191; 3, с.188].

Н. Дрьоміна-Волок підкреслила, що положення *jus cogens* означає неможливість зміни або скасування норми суб'єктами права та загальне зобов'язання дотримуватись її диспозиції. Тільки сутність матеріальної заборони нормами *jus cogens* має імперативний характер. Вона і складає більшість, яка стосується захисту прав людини – таких як свобода від расової дискримінації, фізичного знищення [2, с.192].

Дослідники приймаються однієї точки зору, в тому, що норми *jus cogens* – це не окреме джерело міжнародного права, а особливий статус певних його норм .

Важливо зазначити, що, на практиці, держави, міжнародні судові органи здійснювали спроби укласти перелік норм *jus cogens*, з метою досягнення єдиного підходу до розуміння змісту концепції, так і визначення тих норм, за якими державам в певний момент часу можливо до-

сягти консенсус про статус імперативних норм загального міжнародного права. Норми, які стосуються категорії *jus cogens*, умовно можна розділити на кілька груп:

1) імперативні принципи, закріплені в Статуті ООН і Декларації 1970 р. (принцип суверенної рівності держав, принцип рівноправності і самовизначення народів);

2) зобов'язання, які кваліфіковані Міжнародним Судом ООН (заборона застосування збройної сили, тортур);

3) галузеві принципи міжнародного права (принцип свободи судноплавства у відкритому морі);

4) інші норми міжнародного права і окремих міжнародних договорів (положення Статуту Міжнародного Суду ООН для сторін у спорі, право на чесний судовий розгляд).

Отже, норми *jus cogens* займають особливе місце серед міжнародно-правових норм. Зміст норм міжнародного права складають права і обов'язки, якими наділяються держави та інші суб'єкти міжнародного права, вступаючи у відносини між собою, суб'єкти міжнародного права реалізують свої права та дотримуються обов'язків, а тому має бути ефективний регулятор таких відносин. Саме норми *jus cogens* покликані в майбутньому врегулювати міжнародні відносини ефективними засобами, про що і свідчить продовження їх розробки та систематизації Комісією міжнародного права останніми роками.

Список використаних джерел:

1. Броунли Я. Международное право. / Пер. с англ. под ред. Г. И. Тункина. Москва, 1977. 538 с.

2. Дрьоміна-Волок Н. В. Норми *jus cogens* – сучасне *jus gentium intra se*. Юридична наука. 2011. №1. С. 187–194.

3. Шавинина-Калашян Д. А. Концепция норм *jus cogens* в международном праве на современном уровне. Право. 2015. №2. С. 175–181

4. Первый доклад о *jus cogens*, подготовленный Специальным докладчиком Дире Тлади. Комиссия международного права Женева, 2016 г. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/CN.4/693> (дата звернення: 05.05.2020).

5. Венская конвенция о праве международных договоров 23 мая 1969 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i35 (дата звернення: 05.05.2020).

Науковий керівник: Трагнюк О. Я., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОСВІТУ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція, ЄКПЛ) сьогодні безспідставно оцінюється як одне з найбільших досягнень Ради Європи. Вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно – правового регулювання в галузі прав і свобод людини, її законних інтересів та потреб. Саме завдяки ефективному забезпеченню прав особи, що зокрема передбачає право на індивідуальне звернення за захистом порушених прав, Конвенція стала першим міжнародним правовим документом, спрямованим на захист широкого спектра громадянських та політичних прав.

«Нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до своїх релігійних і світоглядних переконань» [1].

Право на освіту, яке викладене в статті 2 Протоколу № 1 Конвенції, складається з трьох взаємопов'язаних елементів. Перше речення статті передбачає, що держава не може нікому заборонити в праві на освіту. Це означає, що держава не може перешкоджати користуванню правом на освіту, наприклад, заважаючи людині скористатися освітніми можливостями, наданими державою. Друге речення статті містить два інші елементи права на освіту. По-перше, державі надано повноваження визначати характер і ступінь участі держави в освіті та навчанні. Загалом це означає, що держава не зобов'язана надавати певні освітні можливості або гарантувати, що кожен може отримати освіту, яку хоче. По-друге, ця фраза гарантує право батьків на повагу до їх переконань, коли мова йде про освіту їх дітей.

На відміну від багатьох інших статей Конвенції, які гарантують захист основних прав, стаття 2 Протоколу № 1 складається з негативних термінів: держава не може забороняти, але не зобов'язана гарантувати дотримання певного права. Таке формулювання ставить державу у вигідне становище проти звинувачень у порушенні, оскільки особі важко

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

надати переконливі докази того, що держава зобов'язана не втручатися та / або діяти позитивно з метою забезпечення її права на освіту. Натомість особа повинна взяти на себе тягар доведення того, що держава активно відмовляє їй у праві на освіту, що є значно вищим рівнем, ніж принципи невтручання чи позитивного зобов'язання. Освіта дітей – це багатокomпонентний процес, в якому в будь-якому суспільстві дорослі намагаються передати свої переконання, культуру та інші цінності молодим людям, тоді як освіта чи навчання в першу чергу спрямовані на передачу знань та інтелектуальний розвиток [4].

Однак не можна зробити висновок із сказаного, що держава виключно зобов'язана утримуватися від порушення цього права і не несе жодного позитивного зобов'язання забезпечити дотримання права, захищеного статтею 2 Протоколу № 1. Це положення гарантує право як таке, яке має свій зміст і зобов'язання, що впливають з нього. Тому держави не можуть позбавити права на освіту стосовно навчальних закладів, які вони вирішили створити або дозволити.

Навчання та освіта забезпечують доступ до існуючих шкільних закладів, передачу знань та інтелектуальний розвиток, а також можливість, шляхом офіційного визнання закінченого навчання, отримати вигоду від здобутої освіти відповідно до діючої законодавчої бази в кожній державі, наприклад, отримавши диплом.

Стаття 2 Протоколу № 1 стосується як початкової, так і повної середньої освіти, вищої та професійно-технічної освіти. Тому суб'єктами права, передбаченим статтею 2 Протоколу № 1, є як діти, так і дорослі, тобто будь-яка особа, яка бажає реалізувати право на освіту. Крім того, держава відповідає за державні та приватні школи [4]. Крім того, держава не може делегувати приватним установам чи особам відповідальність гарантувати право на освіту для всіх. Стаття 2 Протоколу № 1 гарантує право на відкриття та функціонування приватних шкіл, але держави не мають позитивного зобов'язання субсидувати певний вид освіти. Однак не можна припустити, що друге речення статті 2 Протоколу № 1 до Конвенції передбачає прийом дитини до приватної школи. Нарешті, держава має позитивний обов'язок захистити учнів від зловживань у державних та приватних школах[2].

Право на освіту за своєю природою вимагає регулювання з боку держави, яке може змінюватися з часом і залежно від місця, відповідно до потреб і ресурсів суспільства та конкретних людей. Таке регулювання

ні в якому разі не повинно порушувати сутності права на освіту або суперечити іншим правам, що охороняються Конвенцією. Конвенція також вимагає справедливого балансу між забезпеченням загальних інтересів суспільства та повагою до основних прав людини.

Стаття 2 Протоколу № 1 не визначає мову, якою повинна забезпечуватися освіта, щоб дотримуватися права на освіту. Однак право на освіту втратить своє значення, якщо воно не передбачає носія права на отримання освіти мовою або мовами (залежно від ситуації) національних меншин.

Освіта відіграє дуже важливу роль у житті людини. Завдяки їй формується характер людини, погляди на життя, суспільні інтереси та власні принципи. Освіта – це своєрідний моральний ґрунт для кожної людини. Права людини можна краще зрозуміти, коли їх розуміють у дії. Щоденне навчальне життя дає певний досвід і може посилити формальне вивчення таких абстрактних понять, як свобода, закон, толерантність, справедливість та істина.

Людина починає здобувати освіту ще під час дошкільного віку і продовжує своє навчання під час усього свого життя, оскільки освіта є своєрідним фундаментом для майбутньої професії, то, як правило, ті знання та навички, які ми здобуємо чи прагнемо здобути є нам необхідними задля якоїсь мети, яку ми прагнемо досягти у житті в своєму професійному житті. Тобто освіта певним чином допомагає особі сформувати себе як особистість та реалізувати себе, а отже забезпечення дотримання права на освіту відіграє важливе значення не тільки безпосередньо для індивіда, а й для розвитку суспільства вцілому, оскільки кожна особа є частиною соціуму, то розвиток суспільства безпосередньо залежить від кожної окремо взятої особи.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004
2. Задорожній О. В., Буткевич О. В. Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод // Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. – К. : Знання України, 2004.
3. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України : навчальний посібник / М. В. Мазур. – Луганськ, 2006.

4. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. Редакцією О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – Харків: Право, 2017. – с.320

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. А. Комаровських¹

«МОВА НЕНАВИСТІ» І ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Право на свободу вираження поглядів відноситься до найбільш визнаних прав людини – воно закріплене в конституціях понад 87% країн і з'явилося ще в конституціях VIII ст.

Європейський Суд з прав людини, даючи тлумачення статті 10 Європейської Конвенції з захисту прав людини та основних свобод, яка гарантує кожному «свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади»[1], спирається на особливу цінність цього права для розвитку демократії, підкреслюючи, що воно становить одну з основних підвалин демократичного суспільства, а також є важливою умовою реалізації здібностей і можливостей кожної людини. Однак реалізація цього права обумовлена певними обмеженнями. Держави можуть обмежувати вираження думки в обмежених і виняткових обставинах за умови дотримання трискладового тесту. Такі обмеження повинні: бути встановлені законом; переслідувати легітимну мету, таку як, наприклад, повага прав інших осіб; бути необхідними в демократичному суспільстві [1].

Висловлювання можуть бути провокаційними і образливими, але при цьому не відповідати жодному з наведених вище критеріїв. Такі висловлювання можуть характеризуватися упередженнями і підіймати питання нетерпимості, але вони не досягають рівня серйозності, при якому обмеження на висловлення думки виправдані. Наприклад, хлопчик-підліток

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

з невеликим числом фоловерів в «Твіттері» публікує образливий і сексистський жарт, применшуючи значення зникнення і ймовірного вбивства місцевої школярки. Це викликає сильну критичну реакцію в інтернеті, і він в результаті видаляє свій твіт. Хоча вислів був образливим і відображає глибоку проблему дискримінації жінок, підбурювання до заподіяння шкоди певній групі осіб не було наміром підлітка, і в будь-якому випадку він не володіє такого роду впливом на свої фоловерів. Виправданим щодо «мови ворожнечі» такого типу може бути м'яке втручання з боку місцевих осіб, що володіють впливом, таких як, наприклад, вчителі його школи.

Попросту кажучи, «мова ненависті» – це будь-який прояв дискримінаційної за своїм характером ворожнечі до людей. Не обов'язково, щоб це тягло за собою наслідки. Дане визначення, охоплює дуже широкий спектр виразів, включаючи правомірні. Відповідно, воно є занадто туманним для використання в цілях розпізнання виразів, які можуть бути правомірно обмежені відповідно до міжнародного права в галузі прав людини.

У визначенні, прийнятому Комітетом Міністрів Ради Європи, «мова ненависті» – це «всі форми самовираження, які включають поширення, провокацію, стимулювання або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму або інших видів ненависті на основі нетерпимості...» [2]; Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації розуміє «мову ненависті» як «форму орієнтованої на оточуючих мови, яка заперечує основні принципи людської гідності і рівності і спрямована на применшення положення окремих осіб або груп населення в очах суспільства» [3]. Правила «YouTube» описують «мову ненависті» як «висловлювання, які закликають до насильства або ненависті по відношенню до окремих осіб або груп людей за певною ознакою, такого як расова чи національна приналежність; релігійна приналежність; інвалідність; сексуальна орієнтація або статевая приналежність» [4].

Європейський суд з прав людини мав нагоду тлумачити поняття «мови ненависті» в контексті статті 10 Конвенції у справі *Vejdeland and Others v. Sweden*. та *Erbakan v. Turkey*. В першій справі Європейський суд засудив заявників за поширення серед учнів листівок, у яких стверджувалось, що гомосексуалізм це «девіантна сексуальна схильність», яка має «морально руйнівний вплив на суспільство» і що саме серед гомосексуалістів найвищий рівень поширення ВІЛ-інфекції [5]. На думку

Суду, даний текст є образливим для представників сексуальних меншина, а така інформація є дискримінаційною, таким чином фактично нівелюючи норми про свободу слова. В іншій справі Суд зазначив, що може виявитись необхідним в певних демократичних суспільствах накладати санкції за будь-які форми висловлювань, які розповсюджують, спонукають, підтримують або виправдовують ненависть, що базується на нетолерантності. З іншого боку, Суд неодноразово вставав на захист свободи вираження поглядів, зазначаючи, що ця свобода застосовується не лише до ідей чи інформації, які схвально сприймаються або розглядаються як необразливі, але також до тих, які викликають хвилювання або шокують державу чи будь-який прошарок суспільства (справа *Handyside v. The United Kingdom*) [6].

Отже, практика тлумачення ЄСПЛ статті 10 Конвенції розвивається хвилеподібно. Даючи тлумачення в кожній новій справі положення статті 10 про свободу вираження поглядів та допустимих обмежень, Суд намагається поєднувати креативний підхід з обмежувальним. Короткий аналіз, проведений в даній публікації, демонструє комплексний характер багатofакторної оцінки того, чи була порушена межа між правом на свободу вираження поглядів і необхідними заходами щодо захисту громадського правопорядку, а також честі та гідності громадян. Ця межа особливо тонка, коли йдеться про таке явище як «мова ненависті».

Список використаних джерел:

1. Конвенція прав людини і основоположних свобод : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Рекомендація NR (97)20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницям з питань «розпалювання ненависті» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_093
3. Правила YouTube щодо дискримінаційних висловлювань: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://support.google.com/youtube/answer/2801939>
4. Комитет по ликвидации расовой дискриминации. Общая рекомендация №35: «Борьба с ненавистническими высказываниями расистского толка», 26 сентября 2013 г., CERD/C/GC/35, параграф 10: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.refworld.org/docid/53f459644.html>
5. Рішення Європейського суду з прав людини «Хендісайд проти Великої Британії»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Handyside_v_the_United_Kingdom_07_12_1976.pdf.

6. Рішення Європейського суду з прав людини *Vejdeland and Others v. Sweden*: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119917>.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

К. Коростельова¹

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Право на життя – це основне фундаментальне право людини, гарантії якого закріплені в багатьох універсальних та регіональних міжнародно-правових документах та в конституціях більшості держав світу. Взагалі, природними називають такі права людини, які є властивостями людини як живої істоти. Безперечно, найважливішим з природних прав постає право на життя. Всі інші права об'єднуються навколо цього стрижневого основного права. Тож, право на життя – природне право – є невід'ємним та невідчужуваним [1]. Незважаючи на тривалу історію розвитку та визнання цього права, на універсальному рівні право на життя вперше було закріплено тільки в 1948 році в Загальній декларації прав людини. Стаття 3 Декларації встановлює право кожної людини на життя, свободу та особисту недоторканність [2]. У цілому, Загальна декларація прав людини вважається документом, в якому вдалося досягти компромісу між представниками держав всіх континентів, правових систем, політичних таборів тощо.

Одним з гострих дискусійних питань під час розробки тексту статті 3 Загальної декларації виявилось визначення моменту початку життя. Дійсно, людина має право на життя, однак, загальноновизнаного положення про момент його початку не існує. Зокрема, представники різних країн пропонували різні вирішення в цій ситуації. Так, наприклад, представник Чилі пропонував, зокрема, додати до статті 3 роз'яснення, яке передбачало б поширення права на життя з моменту зачаття. Чилійська пропозиція містила водночас положення про неможливість позбавлення людини права на життя, окрім випадків, коли індивіда засуджено до смертної кари

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

відповідно до національного законодавства. Протилежної думки стосовно початку життя дотримувалися датські представники. Вони висловлювали формальний аргумент проти включення у статтю 3 Декларації положення про захист зародка (тобто положення про захист права на життя з моменту зачаття), який полягав у тому, що законодавство переважної більшості держав не забороняє на певних строках добровільне штучне переривання вагітності [3]. Така суперечливість поглядів надала вченим можливість говорити про те, що тлумачення статті 3 Декларації залишає певні неточності щодо правомірності штучного переривання вагітності та в жодному разі не окреслює межі змісту права на життя. Таким чином, стаття 3 Декларації залишила питання про початок життя здебільшого у національному полі розсуду.

Намагаючись зробити свій внесок у вирішення визначеного питання, Всесвітня організація охорони здоров'я в 1975 році прийняла рекомендації, згідно з якими плід вагою п'ятсот грамів і більше визнається людиною і підлягає охороні та усілякій допомозі у своєму розвитку. Однак, обов'язкового характеру такі рекомендації не мають [3].

Не менш гострі дискусії при розробці статті 3 Декларації відбувалися з приводу застосування смертної кари. Взагалі, пропозиція про включення положення про скасування смертної кари в мирний час була внесена Радянським Союзом. На початку ХХІ століття смертну кару скасовано в багатьох державах, зокрема, в майже всіх європейській державах (окрім, наприклад, Білорусі). Цьому процесу сприяли активні дії Ради Європи, яка встановлювала заборону смертної кари або принаймні введення мораторію на її виконання, в якості вимоги для вступу до Організації [1]. При вступі до Ради Європи Україна також взяла на себе зобов'язання встановити мораторій на виконання смертних вироків. Остаточно смертна кара в Україні була визнана неконституційною рішенням Конституційного Суду України про смертну кару від 29 грудня 1999 року. У рішенні зазначалося, що «право на життя належить людині від народження і захищається державою... Позбавлення людини життя державою внаслідок застосування смертної кари як виду покарань, навіть у межах положень, визначених законом, є скасуванням невід'ємного права людини на життя...».

Взагалі, останні десятиліття право на життя тісно пов'язано з виникненням так званих «соматичних» прав у зв'язку з досягненнями у біотехнологіях. Дійсно, гостро постали питання не тільки визначення моменту

початку життя, права на життя ембріона та штучне переривання вагітності, але й питання проведення експериментів з людськими ембріонами, та право ембріона на життя, питання пов'язані з використанням генетичного матеріалу, трансплантації органів, клонування, евтаназії та інші [3]. Однак, розв'язання цих питань порушує багато етичних та моральних проблем, що унеможлиблює сьогодні їх остаточне вирішення.

Право на життя закріплюється також у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.). У ст. 6 Пакту закріплено, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. У країнах, які не скасували смертну кару, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом [4]. У ст. 6 Конвенції про права дитини 1989 р. закріплено, що держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя. Відповідно до ст. 2 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини (1995 р.) право кожної людини на життя охороняється законом. Ніхто навмисно не може бути позбавлений життя. Смертна кара, доки вона не скасована, може застосовуватись тільки за вироком суду за особливо тяжкі злочини.

Отже, в цілому розуміння права на життя не є сталим, багато дискусій відбувається з цього приводу, починаючи від прийняття Загальної декларації прав людини у 1948 року. Саме під час розробки тексту Загальної декларації та проведенні дебатів, які відбувалися в Комісії ООН з прав людини з приводу визначення права на життя, його змісту, можливих винятків, було закладено підґрунтя та напрями вирішення багатьох питань, які й досі залишаються актуальними для людства. Деякі з цих проблем вже врегульовано регіональними документами, міжнародною судовою практикою або на національному рівні. Разом з тим, питання життя та смерті, як вони постають сьогодні, не передбачають простих відповідей. Саме джерелом натхнення для всіх, хто сприяє реалізації та захисту прав та свобод людини продовжує залишатися прийнята більш ніж півстоліття тому, Загальна декларація прав людини. Безперечно, право на життя, яке визнано у статті 3 Декларації, є найважливішим, адже без забезпечення цього права не можна говорити про реалізацію будь-

яких інших прав. Разом з тим, реалізації тільки права на життя недостатньо для повноцінного існування та розвитку особистості. Для цього необхідними є повага та дотримання інших прав та свобод, в іншому разі -право на життя перетвориться лише на право на існування.

Список використаних джерел:

1. Федорова А. Л. Право на життя як невід’ємне право людини URL: <https://docplayer.net/73881785-Pravo-na-zhittya-yak-nevid-iemne-prirodne-pravo-lyudini.html>
2. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Левандоновскі К. М. До питання правового статусу ембріона 2014 р. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eHp-F7e3_gYJ:www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF/Unzap_2014_1_12.pdf+%&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

Науковий керівник: Полич В. П., асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. О. Котенко¹

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Меморандум про гарантії безпеки у зв’язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. (далі – Меморандум), підписаний в Будапешті 5 грудня 1994 року. Учасниками Ме-

¹ Студент 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

морандуму є Україна, Російська Федерація, Сполучене Королівство, США. В п. 1 Меморандуму сторони взяли на себе зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України в існуючих кордонах [1, с. 8]. В п. 2 Сторони підтвердили зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Також учасники Меморандуму підтвердили щодо України зобов'язання незастосування проти неї ядерної зброї, за винятком самооборони, та утримання від економічного тиску заради підкорення України. Цей документ був прийнятий у зв'язку з тим, що Україна оголошувала себе неядерною державою, натомість отримуючи гарантії дотримання її суверенітету іншими основними ядерними країнами.

Питання чи є Будапештський меморандум чинним міжнародним договором досі викликає дискусії в політичному та науковому середовищі. Основними аргументами проти визнання Меморандуму чинним міжнародним договором оперувала Російська Федерація після порушення його умов шляхом анексії Криму в 2014 році. Основним аргументом виступав той факт, що Меморандум не був ратифікований сторонами, які його підписали, а, отже, формально, на думку РФ, не мав юридичної сили і був нікчемним. Втім, ця точка зору була неодноразово спростована як українськими дипломатами, так і міжнародною спільнотою.

Відповідаючи на питання «Чи є Меморандум 1994р. чинним міжнародним договором?» можна розглянути з формальної точки зору. В підпункті «а» ст. 2 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. зазначено, що: «договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [2]. На підставі положень даної статті можна зробити висновок, що, оскільки Меморандум був укладений у письмовій формі, питання його змісту регулюється міжнародним правом, тобто Договором про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Саме найменування угоди, або договір, або меморандум, немає значення. Таким чином, Будапештський меморандум 1994 р. є чинним міжнародним договором.

Аргумент РФ стосовно недійсності договору через відсутність ратифікації не є таким, що відповідає дійсності, адже в одному з прикінцевих положень договору вказано наступне: «Цей меморандум набуває чинності з моменту підписання». Таким чином, дійсність договору з моменту підписання означає, що держави підтверджують його чинність в момент підпису, звільняючи від необхідності в подальшій ратифікації угоди сторонами.

Крім того, Російська Федерація є учасницею Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. (далі – Конвенція). В підпункті «а» частини 1 ст. 34 Конвенції зазначено, що: «будь-який договір, що був чинним на момент правонаступництва держав щодо всієї території держави-попередниці, залишається чинним стосовно кожної утвореної в такий спосіб держави-спадкоємиці» [3]. Оскільки ще СРСР ратифікував Віденську конвенцію 1969 р., то Російська Федерація за правонаступництвом зберігає свою участь в цій Конвенції, а отже має враховувати вищенаведені положення.

Іншим аргументом того, що Будапештський меморандум є міжнародним договором, є те, що він є зареєстрований Секретаріатом ООН. В сертифікаті реєстрації № 65115 зазначено, що під цим номером та назвою була зареєстрована міжнародна угода між зазначеними в ній сторонами [4, с. 1]. Іншим аспектом цієї проблеми є те, що реєстрація відбулася в жовтні 2014 року. Зроблено це було задля того, щоб остаточно розвіяти сумнів, що Україна у відстоюванні територіальної цілісності та протистоянні агресії може посилатися на цей договір в рамках ООН.

Якщо розглядати зміст Меморандуму, то безумовно, вищенаведені факти вказують на його статус як міжнародного договору, проте сам договір за своїм змістом не міг ефективно забезпечити захист суверенітету України. В п. 6 Меморандуму вказано, що при виникненні спорів щодо змісту документу, сторони мають проводити консультації. Проте консультації не дорівнюють переговорам. Більше того, якщо порівнювати український переклад Меморандуму і його англійський аналог, то при їх однаковій автентичності, як це вказано в Меморандумі, виникають розбіжності у тлумаченні деяких термінів. Найяскравішим з них є приклад того, що в українському перекладі договір визначається як «Меморандум про гарантії безпеки», а англійський переклад і його назва в депозитарії ООН називаються «Memorandum on security assurances». Вдаючись в особливості перекладу, можна зрозуміти, що слово assurances (в пер. з англ:

«запевнення») не зовсім збігається своїм змістом з гарантіями. Колишній американський дипломат С. Пайфер, що брав участь у переговорному процесі, відзначив, що формулювання запевнень було обрано не випадково. Він обґрунтовує це тим, що гарантії безпеки означали б зовсім інший рівень зобов'язань з боку США, включаючи початок військових дій при агресії проти України. Тому було вирішено включити в Меморандум запевнення, а не гарантії, що викликало протести з боку України [5, с. 24]. Аналогічно принцип гарантій використовували в Північноатлантичній угоді 1949 р. Військові гарантії мають усі країни НАТО. Гарантії суверенітету зобов'язують США у разі потреби використати військові сили для захисту суверенітету країни-члена. На жаль, таких умов в Меморандумі не передбачено, а передбачені лише запевнення в підтримці України та невтручання в її внутрішні справи.

Попри невизначений алгоритм захисту територіальної цілісності України, статус Будапештського меморандуму не може ставитися під сумнів і Україна безумовно може посилатися на нього як один із доказів порушення зобов'язань Російською Федерацією щодо України.

Список використаних джерел:

1. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, 1994 р. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/52241/Part/I-52241-0800000280401fbb.pdf>
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
3. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів, 1978 р. Міжнародний документ від 23.08.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#o204
4. Certificate of registration No. 65115./ Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 5 December 1994. URL: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/2014/10/20141002%2009-07%20AM/Other%20Documents/COR-Reg-52241-Sr-65115.pdf>
5. Лоссовський І. Міжнародно-правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. Українська асоціація зовнішньої політики. Київ. 2015 р. 123 с.

Науковий керівник: Роянова І. В., асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

СТРУКТУРА ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Щоб детально проаналізувати сутність понять та порядок застосування приписів статті 8 Конвенції, необхідно визначити, з яких елементів складається дана норма. Слід зазначити про те, що частина 1 статті 8 Конвенції містить кілька складових, що охоплюють: право на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції. Тобто для розгляду справи за скаргою заявника, необхідно встановити факт порушення вищезазначених прав. Звичайно, часто трапляються справи, у яких порушується не один інтерес, з числа перерахованих вище, а декілька одночасно.

Дана норма не несе абсолютного характеру, підтвердженням цього є наявність у пункті 2 статті 8 Конвенції обставин, при виникненні яких держава може втрутитися у реалізацію прав та обмежити їх, і це не буде вважатися порушенням з боку органів державної влади. Такі виключні випадки стосуються захисту інтересів національної чи громадської безпеки, також економічного добробуту країни. Зазначені права можуть обмежуватися з метою запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі.

У статті 8 Конвенції також міститься припис щодо законності застосування таких обмежень. Він забезпечується за рахунок використання виразів: «згідно із законом», «передбаченими законом», є «необхідними в демократичному суспільстві». Тобто акцентується увага на тому, що такі обмеження повинні бути правомірними, а також бути виправданими у суспільстві, де панує принцип верховенства права. Йдеться не тільки про верховенство права у значенні «норми права», але й як «права особи, які вважаються найвищою цінністю у демократичних державах». Складність розгляду скарги заявника полягає у наданні Європейським судом з прав людини об'єктивної оцінки такого «втручання».

У рішенні від 25 червня 1997 року «Halford проти Сполученого Королівства» Суд ствержує, що будь-яке втручання державного органу у право особи на повагу до приватного життя та кореспонденції має здійснюватися у відповідності до закону.

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Щодо поняття «необхідність», то у рішенні від 17 квітня 2012 року «Pieschowicz проти Польщі» зазначено, що втручання повинно відповідати нагальній соціальній потребі, і, зокрема, повинно залишатися пропорційним досягнутій законній меті. Вирішуючи, чи було втручання «необхідним», Суд розглядатиме межі розсуду, надані державним органам влади, однак обов'язок держави-відповідача – продемонструвати існування нагальної соціальної позиції за втручанням.

У рішенні «Wainwright проти Сполученого Королівства» від 26 вересня 2006 року Суд наголосив, що для захисту людської гідності заявників було вкрай важливим гарантувати їм якнайповніше дотримання всіх процесуальних гарантій під час обшуку та освідування. Суд встановив, що у даному випадку цього не було забезпечено органами державної влади. Отож, він дійшов висновку про те, що обшук та освідування заявників, зважаючи на спосіб проведення цих заходів, не можна вважати «необхідним у демократичному суспільстві».

Стаття 8 Конвенції містить позитивні та негативні зобов'язання органів державної влади. Останні для захисту права особи на повагу до приватного та сімейного життя, житла та кореспонденції повинні виконувати або утримуватися від виконання певних дій відповідно.

Суд встановив, що процес прийняття рішень, що веде до заходів втручання, повинен бути справедливим та забезпечувати належну повагу до інтересів особи, як це передбачено статтею 8 (Ташкін (Taşkın) та інші проти Туреччини).

У рішенні «Evans проти Сполученого Королівства» від 07 березня 2006 року встановлено, що межі між позитивними і негативними зобов'язаннями держави відповідно до вимог статті 8 Конвенції неможливо точно визначити. В обох випадках необхідно враховувати досягнення справедливого балансу конкуруючих інтересів.

Таким чином, стаття 8 ЄКПЛ захищає права, що мають тісний взаємозв'язок та частково перетинаються. Зважаючи на це, Суд не завжди встановлює чітке розмежування між ними. Порушення цих прав, можуть бути виправданими за існування обставин, передбачених пунктом 2 статті 8 ЄКПЛ. Тобто втручання в право на приватне життя, право на сімейне життя, на житло та на кореспонденції, не означає автоматичного порушення цієї статті.

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Процес глобалізації активно поширюється на всі сфери життя світового суспільства. Посилюється всебічна взаємозалежність держав у різних аспектах їх співіснування. Уніфікуються культурні цінності, традиції та звичаї, руйнуються інформаційні кордони, зазнають інтернаціоналізації політичні процеси, економіка кожної країни вже не може існувати поза впливом міжнародних тенденцій. Швидко рецепіюються моральні норми та ідеали, що стають загальноприйнятими для міжнародної спільноти. Україна, як країна, що розвивається, не може залишатися осторонь міждержавних комунікацій, вона активно взаємодіє з іншими учасниками політичних економічних та правових процесів, робить упевнені кроки до інтеграції у міжнародне співтовариство.

Невід'ємним аспектом такої взаємодії є процес європейської інтеграції України. За визначенням професора А. М. Колодія «Європейська інтеграція України – це розвиток політичних, економічних, культурних та інших відносин України з Європейським Союзом, який є її стратегічною зовнішньою функцією і який має зумовити набуття Україною повноправного членства в цій міжнародній організації.» [1, с. 45]. У зв'язку з активним рухом нашої держави у напрямку реформ, що дадуть їй змогу стати членом Європейського співтовариства, особливу увагу необхідно звернути на дотримання прав людини. Однак нестабільність української правової системи, яка обумовлена насамперед постійною зміною законодавства, невизначеністю державної ідеології, невдалим реформуванням окремих сфер життя, частим корегуванням напрямів економічного розвитку негативно позначається на функціонуванні інститутів захисту прав людини Це пов'язано, перш за все, із порушенням принципу правової визначеності.

Одним з факторів, що деструктивно впливає на дотримання прав людини, є невизначеність статусу міжнародних договорів, зокрема, тих, що безпосередньо стосуються прав людини (таких, як Європейська конвенція з прав людини). Стаття 9 Конституції України проголошує: «Чин-

¹ Студентка 1 курсу магістратури міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [2]. Однак, в такому формулюванні не міститься жодних положень щодо ієрархії таких договорів за юридичною силою у порівнянні з нормативно-правовими актами України. Недбале закріплення їх статусу може призвести до нівелювання загальноновизнаних правових положень, що в результаті, стануть причиною свавілля влади стосовно основних прав людини на внутрішньодержавному рівні. Такий недолік законодавства є неприпустимим для держави, яка декларує людину як найвищу цінність, стоїть на принципах демократичної, правової державності та верховенства права. На нашу думку, вищезгаданий стан речей пов'язаний, в першу чергу, із неоднозначним сприйняттям міжнародної системи захисту прав людини міжнародним співтовариством. Варто зазначити, що сучасна міжнародна система захисту прав людини входить до системи міжнародних відносин у цілому, крім того, вона є складовою системи міжнародного права, в результаті чого формує одну з його галузей.

Думки науковців різняться щодо місця прав людини в міжнародних відносинах. Найчастіше виділяють три основні напрями. Традиційний підхід свідчить про те, що проблематику прав людини слід віднести до юрисдикції держави, оскільки вони є другорядним об'єктом міжнародних відносин. Презюмується, що міжнародні організації не мають права регулювати сферу прав людини. Прихильники космополітичної моделі стверджують, що індивіди, неурядові організації та інші недержавні суб'єкти, а також політичне співтовариство має впливати на державу задля захисту прав людини. Інтернаціональна модель вказує на важливість участі всієї міжнародної спільноти в міжнародній правозахисній діяльності, визначаючи напрями її розвитку та встановлюючи загальноприйняті правила взаємодії учасників суспільних відносин [3, с. 46–48]. У зв'язку з процесами глобалізації, що стрімко поширюються, очевидними стають переваги останньої моделі. Тому нагальною є потреба в перегляді законодавчих норм щодо визначення юридичної сили міжнародно-правових договорів в ієрархії нормативно-правових актів України та впровадження пріоритетності норм міжнародних договорів перед нормами національного законодавства.

Наступною умовою, що є важливою для становлення України як рівноправного учасника європейського політико-правового співтовариства є незалежне та самодостатнє функціонування інституту громадян-

ського суспільства, що позитивно впливатиме на вироблення поваги до прав людини не ззовні, шляхом імперативних дій держави, а зсередини, за допомогою взаємодії учасників суспільних відносин, які самостійно виробляють власні правові позиції та власноруч спрямовують розвиток держави. У цьому зв'язку буде доречним навести визначення громадського суспільства, сформульоване О. М. Волковою, яка стверджує, що воно являє собою систему незалежних від влади суспільних інститутів, які функціонують на демократичних засадах і вступають з владою у економічні, соціальні, культурні, духовні, правові і політичні відносини [4, с. 27].

Одним з найважливіших чинників, що стримує розвиток України як правової держави, стає перешкодою на шляху євроінтеграції та негативно відображається на її демократичному ладі, є відсутність розвиненого інституту громадянського суспільства. Воно, на жаль, перебуває на зародковому етапі. Така ситуація пов'язана з високим рівнем правового нігілізму українських громадян, які в результаті тривалого перебування в ролі заручників тоталітарного режиму Радянського Союзу, не мають повного сформованого уявлення щодо функціонування й необхідності існування громадянського суспільства та його значення в житті держави. Українські вчені серед причин, що призводять до громадянської пасивності виокремлює наступні: недостатнє задоволення буденних потреб громадян, що пов'язане з низьким рівнем економічного розвитку; низька поінформованість населення щодо ролі громадських організацій; пасивність самих організацій у сфері розповсюдження власної ідеології та залучення громадян до своєї діяльності [4, с. 26]. Окрім вищезгаданого, необхідно підкреслити неналежне ставлення до інституту захисту прав людини з боку законодавця. Так, незважаючи на те, що Україна проголошує себе правовою державою, в її Конституції немає жодної згадки про «громадянське суспільство», що є неприпустимим в умовах сьогодення для цивілізованої держави та вимагає негайного виправлення [1, с. 46]. Ігноруючи значення громадянської активності населення, держава неспроможна сформувати ефективну систему захисту прав людини, оскільки остання вимагає дій не лише держави, але й громадян, які мають виступати як об'єктом, так і безпосереднім суб'єктом державного управління.

Наступним фактором, що дозволить забезпечити реалізацію та захист прав людини, як безпосередньо в Україні, так і в межах Європейського

правового простору, є необхідність реформування правоохоронної системи за європейським зразком. Такі дії дозволять уніфікувати правоохоронну практику, що має позитивно позначитися на боротьбі із злочинністю, дозволить перейняти ефективні методи роботи правоохоронних органів та позбутися застарілих. В результаті, співпраця нашої держави із країнами ЄС у вищезгаданій сфері дозволить пришвидшити темпи євроінтеграції та вибудувати суспільство, що стоїть на засадах додержання прав людини [5].

Суттєвою перешкодою на шляху до європейської інтеграції України є недосконалість системності законодавства. А. М. Колодій вважає, що стан його впорядкованості нині можна охарактеризувати терміном «масив законодавства», що підкреслює недостатню взаємоузгодженість та взаємообумовленість норм права [1, с. 43]. Тому на сьогодні важливо вжити заходів щодо систематизації законодавства, шляхом розробки нових кодексів, заповнення прогалин, припинення дії застарілих норм, вибудовування чіткої ієрархії нормативно-правових актів, тощо.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що попри поступальний розвиток українського законодавства, його прагнення до європейського зразка, наміри України щодо вступу в Європейський Союз, права людини ще не стали основоположним фактором проведення внутрішньої та зовнішньої політиці держави. Одними з суттєвих причин, що перешкоджають утвердженню прав людини, є невизначеність статусу міжнародних договорів, нерозвинений інститут громадянського суспільства, неузгодженість правоохоронної системи із європейським зразком, недостатньо розроблена система законодавства, тощо. Вищезгадані чинники сповільнюють процес євроінтеграції України. Однак, варто зазначити, що й саме об'єднання, виражене у впровадженні реформ та змін, розхитує стабільність української правової системи, що негативно позначається на дотриманні прав людини. У зв'язку з цим, ми вважаємо необхідним вдосконалення законодавства із одночасним проведенням його систематизації, в результаті чого, вдасться зменшити негативний вплив на сталість права.

Список використаних джерел:

1. Колодій А. М. Розуміння «демократії» та забезпечення прав людини на шляху до європейської інтеграції України. Повітряне і космічне право: Юридичний вісник. Наукові праці Національного авіаційного університету. №4(9). Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2008. С. 41–46.

2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці. Львів: Кальварія, 2004. 280 с

4. Волкова О. М. Громадянське суспільство: український контекст. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2014. №2. С. 24–28.

5. Безпалова О. І. Взаємодія України та Європейського Союзу у сфері захисту прав людини. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. Круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.0 / МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 18–22.

6. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парохонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.]. Київ : НІСД, 2012. 192 с.

7. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми: монографія. Миколаїв, 2014. 392 с.

8. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Права і свободи людини в умовах глобалізації. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. №2. С. 92–93.

Науковий керівник: Окладна М. Г., к.і.н., доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Д. Купріянов¹

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ДЕРЖАВ

Не зважаючи на численну кількість досліджень, питання міжнародного правонаступництва держав не втрачає актуальності на сьогоднішній день, оскільки навіть у ХХІ столітті проблема правонаступництва виникає в деяких державах. Причиною цього, зокрема, є те, що коло суб'єктів міжнародних відносин постійно змінюється: виникають нові держави, інші припиняють своє існування. Варто зауважити, що досліджуючи дане питання, важко застосовувати творчий підхід та уяву, оскільки особливості міжнародного правонаступництва держав повинні чітко врегульовуватися міжнародними нормами, тому, вважаю, що підлягають дослідженню саме ці норми. Крім того, проблема міжнародного

¹ Студент 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

правонаступництва не є новою для міжнародної спільноти, тому є і певні теоретичні напрацювання з даного питання.

Якщо зазирнути в історію даного інституту, то вважається, що вперше поняття правонаступництва започаткував Гуго Гроцій у своєму трактаті «Про право війни та миру» (1625 р.), де зазначав: «Не підлягає сумніву, що особа спадкоємця в силу правонаступництва як публічної, так і приватної власності вважається як та ж особа, що і померлий попередник» [1, с. 268].

Сьогодні під правонаступництвом в міжнародному праві прийнято розуміти перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта міжнародного права до іншого внаслідок виникнення чи припинення існування першого або зміни суверенітету над територією» [2, с. 259]. У правовідносинах правонаступництва прийнято вирізняти два основних суб'єкти: державу-попередницю (унаслідок припинення, відокремлення чи поділу якої її права й обов'язки переходять до іншого суб'єкта) і державу- правонаступницю (яка набуває вищезазначені права й обов'язки). Що ж до об'єктів правонаступництва, то, як правило, вирізняють: правонаступництво щодо міжнародних договорів; правонаступництво щодо державної власності; правонаступництво щодо боргів, правонаступництво щодо державних архівів та ряд інших [2, с. 260].

На сьогоднішній день існує два універсальні договори, прийняті під егідою ООН: Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 року [3] (приєднання України відбулося 17 вересня 1992 року на підставі постанови Верховної Ради України від 17.09.1992 №2608-XII) [4] і Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1978 року [5] (приєднання України відбулося 17 листопада 1992 року на підставі постанови ВРУ від 17.11.1992 №2784-XII) [6]. Варто зауважити, що жодна з зазначених Конвенцій не одержала до початку 1993 року мінімально необхідного для набрання чинності числа ратифікацій (15), тому фактично зазначені міжнародні документи не є діючими на сьогоднішній день, а їх норми продовжують застосовуватися лише як міжнародний звичай. Тобто, у зв'язку з відсутністю будь-якої альтернативи, при регулюванні відносин, пов'язаних з міжнародним правонаступництвом держав, підлягають застосуванню саме положення вказаних Конвенцій, тому пропонуємо детально дослідити деякі їх норми.

Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 року складається з 7 частин та містить 50 статей. Зокрема, вона містить: 1) загальні положення (сфера застосування даної конвенції, визначення термінів, договори, що засновують міжнародні організації, і договори, прийняті в рамках міжнародної організації, зобов'язання, чинні на підставі міжнародного права незалежно від договору, дія даного документа в часі тощо); 2) правонаступництво щодо частини території (зазначено, коли частина території держави або будь-яка територія, за міжнародні відносини якої держава несе відповідальність і яка не є частиною її території, стає частиною іншої держави); 3) нові незалежні держави (положення щодо договорів держави-попередниці, участь у договорах, що були чинними, правонаступництва держав, тих, що не набули чинності до моменту правонаступництва держав, а також підписаних державою-попередницею під умовою ратифікації, прийняття або затвердження, повідомлення про правонаступництво та його наслідки тощо); 4) об'єднання і відокремлення держав (наслідки об'єднання держав відповідно до договорів, що є чинними на момент правонаступництва держав, договорів, що втратили чинність, а також підписаних державою-попередницею під умовою ратифікації, прийняття або затвердження та ін.); 5) інші положення (встановлюють випадки відповідальності держав і початку воєнних дій, а також військової окупації); 6) врегулювання суперечок (передбачає консультації і переговори, процедуру примирення, судовий розгляд і арбітраж тощо); 7) заключні положення (порядок підписання, ратифікації, приєднання, набрання сили тощо).

Віденська конвенція про правонаступництво держав стосовно державної власності, державних архівів і державних боргів від 8 квітня 1978 року має подібну структуру, складається з 6 частин та 51 статті. Перша частина аналогічно має назву «Загальні положення». Друга частина «Державна власність» містить статті, які регулюють наслідки переходу державної власності, дату такого переходу, порядок переходу державної власності без компенсації, збереження і цілості державної власності тощо. Частина 3 «Державні архіви» закріплює наслідки переходу державних архівів, дату їх переходу, відсутність наслідку правонаступництва держав для архівів третьої держави та ін. Частина 4 «Державні борги» надає визначення поняттю «державний борг», визначає наслідки переходу державних боргів тощо. І нарешті 6 частина Конвенції «За-

ключні положення» містить порядок її підписання, ратифікації, приєднання та набуття чинності.

Таким чином, міжнародне правонаступництво держав залишається на сьогоднішній день одним з найсуперечливіших інститутів міжнародного права. Необхідність чіткого, всебічного регулювання міжнародного правонаступництва є проблемою, яка й досі не вирішена. Вважаю, що дане питання потребує термінового вирішення на світовому рівні шляхом прийняття відповідного міжнародного документа та його ратифікації розвинутими країнами світу.

Список використаних джерел:

1. Молькіна Є. С. Деякі проблемні питання правонаступництва України / Є. С. Молькіна // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права: зб. наук. ст. за матеріалами I Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 2. – С. 267–273. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/9766>

2. Міжнародне публічне право [Текст] : підручник / [В. М. Репецький та ін.] ; за ред. проф. В. М. Репецького ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. – 2-е вид., стер. – К. : Знання, 2012. – 437 с.

3. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів. Міжнародний документ ООН від 23.08.1978. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185

4. Про приєднання України до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів. Постанова Верховної Ради України від 17.09.1992 № 2608-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 41 – Ст.601

5. Віденська Конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів. Міжнародний документ ООН від 08.04.1983. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_072

6. Про приєднання України до Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів. Постанова Верховної Ради України від 17.11.1992 № 2784-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 49 – Ст.672

Науковий керівник: Полич В. П., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

МОВА ВОРОЖНЕЧІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

У науці існують різні підходи до визначення терміна «мова ненависті». Ми визначаємо «мову ненависті» як узагальнене визначення будь-яких форм публічного вираження гостро негативного ставлення до представників меншин. Слід також зауважити, що усталеним в науці стало застосування саме терміна «мова ненависті», хоча, на нашу думку, більш точним перекладом з мови оригіналу терміна «hate speech» є саме «промова ненависті».

Нормативні акти також регламентують «hate speech». Так, наприклад, ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права встановлює право кожного на безперешкодне дотримання своїх поглядів, право на вільне вираження, обмежуючи такі права повагою до прав інших осіб, вимогами охорони державної безпеки, громадського порядку, повагою до норм моралі. Саме тому, ст. 20 цього акту зазначається, що будь-яка промова на користь національної, релігійної чи расової ненависті, яка є мотивуванням до дискримінації, нетерпимості чи насильства повинна бути заборонена законом [1].

Термін «мова ненависті» («hate speech») у загальній Рекомендації № 15 ЄКРН державам-учасникам щодо боротьби з мовою ненависті, ухваленій 8 грудня 2015 року визначається як поняття, що охоплює одну чи декілька форм вираження поглядів – тобто пропагування, стимулювання або підбурювання до дифамації, нетерпимості або образ окремої особи або групи людей, так само як будь-яке приниження, знуцання, формування негативних стереотипів, цькування або погрожування такої особі або групі осіб, а також будь-яке виправдання будь-якої з цих форм вираження поглядів, – які базуються на певній ознаці або статусі, перелік яких не є вичерпним, у тому числі, таких як раса, колір шкіри, мова, релігія або вірування, національність, національна або етнічна ідентичність, так само як походження, вік, інвалідність, стать, гендер, гендерна ідентичність або сексуальна орієнтація [2].

Терміни «нетерпимість», «мова ненависті» та «злочини ненависті» не вживаються у тексті Конвенції. При цьому, через оціночний характер

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

багатьох інших її понять особливого значення для боротьби із цими явищами набуває тлумачення положень Конвенції ЄСПЛ при прийнятті рішень. ЄСПЛ, вирішуючи справи щодо нетерпимості та дискримінації вживає терміни «нетерпимість», «мова ненависті» та «злочини ненависті» у значеннях, які містяться в праві РЄ, перш за все – у Рекомендації КМРЄ державам-учасникам з питань «мови ненависті», прийнятій 30 жовтня 1997 р., а іноді навіть прямо на неї посилається, зокрема, як у справі *Gunduz v. Turkey* [3].

В той же час, ЄСПЛ не обмежується цим визначенням, оскільки, обставини кожної справи унікальні і використання термінології не повинно обмежити його можливість вирішувати майбутні справи. У справі *Erbakan v. Turkey*, Суд відзначив: «Толерантність та рівна повага до гідності усіх людей є основою для створення демократичного, плюралістичного суспільства. Враховуючи це, важливо, щоб це на рівні принципу визнавалося і захищалося у суспільствах, які прагнуть бути демократичними, і заборонялися, або навіть попереджалися усі форми висловлювань які поширюють, розпалюють, сприяють або виправдовують ненависть (*hatred*), яка базується на нетерпимості [4]. Мова ненависті у практиці ЄСПЛ у більшості випадків фігурує у справах щодо порушення ст. 17 Конвенції, яка забороняє зловживання наданими нею правами, в першу чергу – свободою вираження поглядів (ст. 10 Конвенції). Саме такими, зокрема є справи *Garaudy v. France* [5], *Norwood v. the United Kingdom* [6], *Pavel Ivanov v. Russia* [7] та інші.

Слід зазначити, що коли мова йде про заборонені форми вираження, такі як підбурювання до насильства або розпалювання ненависті, Європейський Суд використовує статтю 17 Конвенції, яка забороняє займатися діяльністю, що підриває гарантовані Конвенцією права. Європейська Комісія з прав людини у 1979 році в рішенні по справі «Гліммервеен і Хагенбеек проти Нідерландів», схвалення спроб скористатися статтею 10, щоб отримати право займатися діяльністю, яка суперечить духу і букві Конвенції, призвело б до нівелювання прав і свобод. Саме на підставі статті 17 скарга заявників, які були засуджені за поширення листівок, які закликають вигнати всіх «небілих» з Нідерландів, була визнана неприйнятною [8].

При цьому, незважаючи на зростаючу кількість справ щодо розпалювання ворожнечі та екстремістської мови, вироблення якого-небудь єдиного підходу ускладнено тим, що Європейський Суд поки так і не дав

свого визначення терміну «мова ворожнечі», хоча і використовує його в своїх рішеннях. «Мабуть, ще рано говорити про те, яку цінність або ясність надало введення терміну «мова ворожнечі» в судову практику Суду за статтями 10 і 17 – в усякому разі, в умовах відсутності його власної дефініції цього терміну», – пише Тарле Макгонігл [9, с. 465]. Він справедливо звертає увагу на те, що сам Європейський Суд використовує цей вислів в лапках, що «може свідчити про труднощі з концепцією мови ворожнечі або, можливо, труднощами визначення самого терміна з такою ясністю, яка дозволила б застосовувати його в прецедентну практику» [9, с. 464].

Труднощі інтеграції даного терміну в судову практику почалися з найперших справ, що стосувалися розпалювання ворожнечі та ненависті, тому що до справ даної категорії спочатку намагалися застосовувати добре усталені раніше концепції, але потім зіткнулися з тим, що це призведе до небажаних результатів. Покажемо є міркування Європейського Суду у справі «Сюрек проти Туреччини»: «...сам факт, що «інформація» або «ідеї» ображають, шокують або завдають занепокоєння», не виправдовує втручання в свободу вираження поглядів, але «в цій справі предметом розгляду є мова ворожнечі і прославляння ненависті» [10].

Яскравим прикладом раніше сформованої практики ЄСПЛ є справа Фере проти Бельгії розглянута судом у 2009 році. Заявник, депутат парламенту і голова політичної партії «Національний фронт» (що, з урахуванням усталеної практики Європейського Суду, відносить до політичних діячів, а його виступи – до політичної мови, яка користується підвищеним захистом в світлі статті 10), під час передвиборної компанії (що також завжди підвищувало захист свободи вираження) поширював заклики «Повстаньте проти ісламізації Бельгії!», «Припиніть ганебну політику інтеграції!» і «Надішліть додому здобувачів робочих місць неєвропейців!». Він був засуджений за заклики до расової дискримінації і позбавлений можливості займати будь-які посади в парламенті терміном на 10 років. Європейський Суд не вважає, що його право на свободу вираження поглядів було порушене, оскільки його висловлювання порушували почуття упередження, недовіри і навіть ненависті проти іноземців, а обмеження його права поширювати свої погляди мало на меті захист запобігання заворушенням і захисту прав членів іммігрантів [11].

Слід також згадати, що при розгляді даної справи, судді Андраш Шайо, Густаво Загребельського і Нона Цоцорія виступили з окремою

думкою, ретельно проаналізувавши серед іншого відношення між політичними інвективами, що прозвучали в запалі передвиборчих дебатів, і расистськими висловлюваннями, і висловили позицію, що в даному випадку слід було визнати порушення статті 10. Як і дані судді, дослідник з Амстердама Тарле Макгонігл зазначив «спекулятивний характер зв'язку між оспорюваними висловлюваннями і тією шкодою, яку вони могли викликати» [8. С. 465]. Для повноцінного аналізу Європейський Суд повинен був, як це усталене в доктрині, пов'язаної з вивченням «мови ворожнечі», встановити намір особи, контекст мови і наявність реальної ймовірності заподіяння шкоди спірним висловлюванням [12, с. 246].

Крім цього, практика ЄСПЛ щодо протидії мові ворожнечі та злочинам ненависті є досить різномірною й через те, що законодавство держав-членів РЄ у цій сфері різняться. Причиною цього є, перш за все той факт, що не всі конвенції РЄ підписані та ратифіковані кожною державою-членом. Кожна із таких держав наділена певною свободою у імплементації в національне законодавство міжнародних договорів РЄ та рекомендацій її моніторингових органів. Все це зумовлює нагальну необхідність уніфікованого визначення терміну «мова ненависті» в практиці ЄСПЛ.

Список використаної літератури

1. Верховенство права і толерантність : навчальний посібник / Д. О. Вовк, Д. С. Бойчук. – Київ, 2018. – 172 с.
2. ECRI General Policy Recommendation № 15 on Combating Hate Speech, Adopted on December, 8, 2015 [Electronic resource] / Council of Europe. –Access mode: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>.
3. European Court of Human Rights: Case of Гьндьз v. Turkey, judgment of 4 December 2003 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. –Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23973>.
4. Erbakan v. Turkey. Application no. 59405/00. Judgment of 6 July 2006. Para. 56 // <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76232>.
5. European Court of Human Rights: Case of Garaudy v. France, judgment of 24 June 2003 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. –Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>.
6. European Court of Human Rights: Case of Norwood v. the United Kingdom judgment of 16 November 2004[Electronic resource] / European Court of Human Rights. –Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-67632&filename=001-67632.pdf>.

7. European Court of Human Rights: Case of Pavel Ivanov v. 20 February 2007 [Electronic resource] / European Court of Human Rights. – Access mode : <http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-79619?TID=kmwsdlzfbf>. https://rm.coe.int/1680505d5bhttps://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GPR/EN/Recommendation_N15/REC-15-2016-015-ENG.pdf.

8. Glimmerveen and Hagenbeek v The Netherlands. Application no. 8348/78 and 8406/78. Decision of 11 October 1979 – Access mode : https://www.legislationline.org/download/id/7047/file/Netherlands_Glimmerveen%20and%20Hagenbeek_v._Netherlands_1979.pdf.

9. Макгонігл Т. Опитування та критичний аналіз стратегій Ради Європи з метою протидії «мові ненависті» // Герц М., Молнар П., редкол. Зміст і контекст мови ненависті. Кембридж, Нью-Йорк: Cambridge University Press, 2012. Р. 456–498.

10. Surek v. Turkey (no. 1). Application no. 24122/94. Judgment of 8 July 1999. Para. 62 // <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58279>.

11. Féret v. Belgique. Application no. 15615/07. Judgment of 16 July 2009 // <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93626>.

12. Розенфельд М. Мова ненависті в конституційній юриспруденції. Порівняльний аналіз // Герц М., Молнар П., ред. Зміст і контекст мови ненависті. Нью-Йорк: Cambridge University Press, 2012. Р. 242–289.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. Ю. Линник¹

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОРЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Кожна європейська держава стикається з проблемою порушення принципу верховенства права при провадженні антитерористичної діяльності. Найбільшим пріоритетом повинен бути захист прав людини, адже це є ефективною передумовою антитерористичної діяльності, найліпшою антитерористичною стратегією.

Тероризм становить постійно зростаючу загрозу існуванню держав, безпеці людей, руйнує міжнародний правопорядок. Протиправні дії теро-

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ристів та терористичних організацій становлять загрозу для найважливішого права кожної людини – права на життя. Боротьба з тероризмом у багатьох державах призводить до вжиття заходів, які суттєво обмежують права людини, зокрема, на свободу та особисту недоторканість, на свободу слова та переконань, на захист від втручання в особисте і сімейне життя, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

У контртерористичній стратегії ООН підтверджується нерозривний зв'язок між правами людини і безпекою, а повага законності і прав людини розглядається як центральний елемент міжнародних зусиль по боротьбі з тероризмом. В рамках цієї стратегії держави – члени взяли на себе зобов'язання поважати права людини і законність, як основу боротьби з тероризмом.

Держави, які ведуть боротьбу з тероризмом, приймають закони, що звужують права людини та основні свободи, надають правоохоронним органам та спеціальним службам надзвичайно широкі повноваження, які дозволяють порушувати права людини на свободу пересування, особисту недоторканість, свободу слова, думки та переконань, захист від втручання в особисте і сімейне життя тощо.

Дивлячись на постійне зростання терористичної загрози, у деяких країнах набули чинності зміни у сфері національного законодавства з протидії тероризму, а також додатковими повноваженнями були наділені правоохоронні органи та спеціальні служби по боротьбі з тероризмом. Для прикладу можна привести дозвіл на фізичне знищення лідерів терористичних організацій (тобто порушення найголовнішого права людини – права на життя). Також задля отримання необхідної інформації практикується застосування тортур, щодо осіб, які мають причетність до провадження терористичної діяльності, а також катування та застосування репресивних заходів щодо родичів терористів. Офіційних даних, які могли б бути висвітлені в ЗМІ, наразі не існує, проте періодично така інформація просочується у громадський простір. Зокрема, були оприлюднені відомості про використання тортур співробітниками ЦРУ США, ФСБ РФ, Служби загальної безпеки Ізраїлю. Для прикладу можна взяти ізраїльське «Положення про оборону (надзвичайний період)», адже воно надає уповноваженим органам право руйнувати будинки родичів осіб, які причетні до терористичної діяльності.

У статтях 8, 10 та 11 в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) однією з основних цілей, що вимагає обмеженості прав людини та основоположних свобод, є національна безпека. Проте, щодо цього поняття не існує чітко прописаного визначення, тому воно має певний неоднозначний характер. Європейська комісія з прав людини також не може дати цьому поняттю вичерпного визначення, надаючи, таким чином, йому деяку ступінь еластичності і, отже, гнучкості, що знайшло відображення в межах розсуду, який мають держави в цій сфері.

З огляду на те, що підвищені заходи безпеки ставлять під загрозу ряд основних свобод і прав людини – в тому числі, право на справедливий судовий розгляд, на недоторканність приватного життя і свободу об'єднань, а також на свободу релігії і переконань, держави – члени ЄС взяли на себе зобов'язання повністю дотримуватися норм міжнародного права (включаючи міжнародне законодавство в галузі прав людини) в ході розробки та здійснення своїх контртерористичних програм.

Значення зв'язку між дотриманням прав людини і захистом від тероризму важко переоцінити. Боротьба з тероризмом і остаточна перемога над ним неможливі, якщо засоби для забезпечення безпеки конкретного суспільства не узгоджуються зі стандартами в галузі прав людини.

Одним з прикладів проблеми дотримання прав людини у процесі боротьби з тероризмом є ситуація з в'язнями в Гуантанамо-Бей, США. Особам, які утримуються в Гуантанамо, важко добитися судового визначення свого статусу. Особам, які потрапили до цієї бази – в'язниці дали назву – «незаконні ворожі комбатанти – іноземці». Проблема полягає не лише в тому, що термін «незаконні ворожі комбатанти-іноземці» не має юридичної значущості, але і в тому, що існує серйозна занепокоєність з приводу загальної тривалості утримання під вартою осіб, які перебувають в Гуантанамо. Тому невизначеність у статусі цих в'язнів призводить до їх утримання по декілька років, без пред'явлення обвинувачення, що, в свою чергу, фундаментально підриває право на справедливий судовий розгляд. З цього всього можна зробити висновок, що щодо цих осіб США вдалося до значних порушень прав людини. Також щодо осіб, яких там ув'язнили відомо лише те, що вони уже багато років знаходяться під вартою і позбавлені прав листування і спілкування.

Що стосується країн Європи, то у 2018 році Європейський суд з прав людини звинуватив Литву та Румунію в участі у «таємних в'язницях ЦРУ». Як зазначається у справах «Абу Зубайда проти Литви» [1] та «Аль-Наширі проти Румунії» [2] було встановлено низку порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод таких як, наприклад, грубе порушення права на свободу, заборона на застосування тортур, заборона втручання у приватне життя та права на справедливий судовий розгляд.

Боротьба з тероризмом повинна здійснюватися лише у порядку, визначеному національним законодавством держави, з урахуванням норм міжнародно – правових актів з питань протидії тероризму, боротьби з тероризмом та з питань гарантування прав людини і основоположних свобод. Неприпустимим є спроби виправдання необхідністю боротьби з тероризмом при прийнятті законів, що порушують права, свободи та законні інтереси громадян, які гарантовані Конвенцією. Численні випадки порушення прав людини та основоположних свобод під приводом боротьби з тероризмом, що вчиняються владними структурами багатьох держав різних регіонів світу свідчать про недосконалість як гуманітарного, так і антитерористичного законодавства у цих країнах. Виявлення, дослідження та своєчасне усунення причин, що призводять до порушення прав людини в умовах боротьби з тероризмом є актуальним для країн, які обрали шлях удосконалення національного законодавства за принципами верховенства права, захисту та забезпечення прав та основоположних свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини у справі № 46454/11 Абу Зубайда проти Литви від 06.06.2018 URL: <http://european-court-help.ru/delo-46454-11-abu-zubaidakh-protiv-leetvy/>.
2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі № 33234/12 Аль-Наширі проти Румунії від 07.06.2018 URL: <http://european-court-help.ru/delo-3323412-al-nashiri-protiv-rumynii/>.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LEGALIZATION OF EUTHANASIA AND PROSPECTS OF ITS LEGALIZATION IN UKRAINE

A person's life is a priority good, and the right to life is his fundamental right, because if a person loses his life, all other benefits and rights lose all meaning, because the bearer of these rights disappears. The human right to life is enshrined in Art. 3 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948, Art. 2 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950, Art. 6 of the 1989 Convention on the Rights of the Child, Art. 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights of 1966, Art. 27 of the Constitution of Ukraine, Art. 281 of the Civil Code of Ukraine (CC of Ukraine) and other regulations. The human right to life includes the right to dispose of one's life, which is interpreted as an opportunity to put oneself at significant risk or even to decide to end one's life. This gives rise to many scientific discussions, including on the problem of legislative legalization of euthanasia.

In my opinion, euthanasia should be understood as the intentional acceleration of the death or killing of a patient who is in an incurable condition without any signs of improvement, at the request of the patient, his close relatives or legal representative in order to end his suffering.

There are various scientific classifications of euthanasia. Depending on the behavior of the health worker, euthanasia is divided into active and passive.

Active euthanasia (the method of filling a syringe) means the doctor's actions, consciously and directly aimed at causing the death of the patient.

Some authors suggest that active euthanasia is when the patient needs special means to accelerate death. [1, c.161–190].

Passive euthanasia (delayed syringe method) involves the inaction of others, the refusal of life-sustaining treatment when it is either stopped or not prescribed at all, except that it reduces pain.

In the context of the concept of passive euthanasia, mention is made of orthotansia (cessation of emergency measures in relation to a patient already recognized as incurable, although not excessively suffering) and dystasia (prolongation of the patient's life in any way) [2, c.149].

¹ 5th year student Economic Law faculty Yaroslav Mudryi National Law University

According to the intention of freedom, there are: voluntary, involuntary and forced euthanasia [3, c.152]:

- a) voluntary: euthanasia is carried out by a conscious person at his request;
- b) involuntary: the patient due to his serious condition can not request euthanasia, so such a request is made by the patient's legal representative, or coincides with the opinion of medicine (the basis of this request is allegedly the higher interests of the patient);
- c) forced euthanasia – killing against the will of the patient, against his will. This type of euthanasia is qualified as a crime against humanity (facts that took place in Germany during Hitler's rule), and it can have only a formal relation to medicine. [4].

There are also direct and indirect euthanasia:

- a) direct – such euthanasia is mentioned only when the activity of any person is intended to end the life of a person or hasten his death;
- b) indirect: this refers to euthanasia as an attempt to alleviate the suffering of any person in the last stage of a serious illness by prescribing drugs that can indirectly accelerate the physiological process of dying. [5, c.437–439].

Thus, the main features that characterize the concept of euthanasia are:

- 1) the patient must feel without ceasing, unbearable suffering caused by an incurable disease;
- 2) not anyone can interrupt life or hasten death, but a special subject – a medical worker;
- 3) this activity is carried out by a medical worker knowingly in the form of action or inaction, consciously anticipating the consequences of such actions;
- 4) the patient must persistently and several times express his desire to die, or if he is unable to clearly express his will, the request should come from his close relatives;
- 5) the sole purpose of euthanasia is to end the patient's suffering;
- 6) the patient or his representative must be fully, objectively and timely informed about the consequences of such intervention;
- 7) the consequence of euthanasia is the death of the patient.

In recent years, the issue of euthanasia remains very relevant in international law, primarily due to the growing interest in it in the legal doctrine and practice of many states.

In 2002, the Netherlands passed the «Law on the termination of life at will or assistance in suicide» [6, c.94]. Note that the Netherlands is the only

country in the world where both suicide with the help of a doctor and voluntary active euthanasia are openly performed.

A similar law has been passed in Belgium, according to which persons who have reached the age of eighteen have the right to euthanasia, if the patient is unable to express his request for euthanasia, this request may be made by another person. In 2014, the King of Belgium signed a bill allowing child euthanasia. [7] In 2016, the first case of euthanasia of a minor was recorded. The problem is regulated in the United States through court decisions (precedents).

Such active euthanasia is legalized in six US states: Vermont, California, Montana, Oregon, Washington and Colorado. In other states, it is prohibited by law, but different models of passive euthanasia are used, based on general law and case law.

In Sweden and Finland, Switzerland, passive euthanasia by «ending useless life support» is not considered illegal.

Colombia also allows passive euthanasia in certain circumstances.

In 2018, the Supreme Court of the United Kingdom allowed the exclusion of patients who are in a vegetative state, from life support devices without a court decision.

The Court found that this was not contrary to the European Convention on Human Rights.

This decision concerned the case of a patient who is referred to in court as a «gentleman». The patient himself died in December last year, but his case continued after his death in order to set a legal precedent.

The 52-year-old «I» was a banker, led an active lifestyle, was fond of sports and went to concerts. In June 2017, he suffered a stroke, after which brain functions were severely affected.

The man fell into a vegetative state – he never recovered, and could eat and drink only with the help of the life support system. His doctor in September last year concluded that even if a man wakes up, the rest of his life he will suffer from severe physical pain and cognitive impairment. In October, a consultant neurosurgeon, invited by the banker's family, came to the same conclusion, after which the relatives of «I» doctors decided that it would be better to disconnect him from the system of feeding and ventilation of the lungs.

The National Health System has decided that this case may be a precedent. On November 1, her representative appealed to the High Court

of London to rule that in such cases, relatives and doctors do not have to go to any court. [8]

On February 26, 2020, the Federal Constitutional Court of Germany ruled that the right to die voluntarily belongs to personal human rights. Prohibition of euthanasia violates the rights of seriously ill people.

The judges ruled that the right to die voluntarily belonged to personal human rights. It also includes the freedom to commit suicide or seek the help of a third party to voluntarily retire. However, the court verdict does not mean that legislators are prohibited from regulating the activities of organizations that promote euthanasia.

In November 2015, the German Bundestag declared illegal organizations that promote euthanasia on a commercial basis. At the same time, the concept of «commercial» encompassed not only the «material interest» in the implementation of euthanasia, but also free assistance in the death of terminally ill people.

This decision has been the subject of harsh criticism from the seriously ill, some doctors and specialized organizations. Therefore, this court decision supported their position. [9]

As we can see in many countries around the world there is a trend towards legalizing the possibility of using euthanasia. Analyzing the experience of foreign countries that have already enshrined euthanasia at the legislative level, we can observe certain trends. First, before the legalization of easy death, the legislation of these countries had a certain normative basis or historical preconditions.

Secondly, the society of these states is mostly positive about this phenomenon and it is already normalized.

Third, in these countries, euthanasia issues are regulated by clear, detailed regulations and special services and commissions are set up to deal exclusively with euthanasia issues.

When discussing the possibility of legalizing euthanasia in Ukraine, even without taking into account the moral, ethical and religious aspects of euthanasia, which are important, and based on the existing legal situation in our country, it should be recognized that granting euthanasia legal, legal nature will lead to a number of negative consequences. A person suffering from an incurable disease, the treatment of which requires a large amount of money, at the minimum wage of a Ukrainian doctor and so causes indifference on the part of hospital staff, and subject to approval of euthanasia, this practice will

find feedback from many doctors who simply do not want to bother problem patients. Euthanasia can eventually be a way to solve some «special problems» through medicine, when an alternative is offered to a poor patient who is unable to pay for his medical expenses: either to suffer in a hospital where no one needs him, or to choose injection. This permission will allow doctors to no longer think about how to alleviate the suffering of the patient, but will direct doctors to somehow end the patient's suffering. In Ukraine, euthanasia can become a simple means of killing single elderly people, children with disabilities, people suffering from incurable diseases, people who do not have adequate social security and adequate means to support their lives. Legalization of euthanasia can be a means of pressure on categories of sick people who would like to live, but at the same time do not want to be a «useless burden» for society, or become a weapon in the hands of careless relatives who will push to death for selfish motives. after all, euthanasia can be another legitimate way to kill people for inheritance, etc.

In my opinion, it is quite reasonable that today the inadmissibility of euthanasia is considered in our country a generally accepted norm of medical practice. Taking into account all the arguments for and against euthanasia, I have determined my own attitude to the problem of the possibility of legalizing euthanasia in Ukraine and it is negative. Today, the provision of legal euthanasia can lead to a number of negative consequences. In addition, euthanasia, as a way of leaving life, is not in line with moral and religious views, as well as the national traditions of the Ukrainian people.

References:

1. Куртц П. Запретный плод : Этика гуманизма / Пер. с англ. И. В. Куквакин ; общ. ред. В. А. Кувакин. – [2 изд., испр.]. М. : Рос. гуманист. о-во, 2002.
2. Иванюшкин А. Я. Профессиональная этика в медицине : (Филос. очерки). – М. : Медицина, 1990. – 220 с.
3. Зильбер А. П. Медицинские действия и бездействия при окончании жизни // Этюды критической медицины : Этика и закон в МКС. – Петрозаводск, 1998. – Т.4.
4. Кемп К. В. Эйтаназия / Кеннет В. Кемп [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.crimea.com/~creation/text/44.htm>.
5. Montgomery J. Health Care Law. – Oxford : Oxford University Press. Parkes, K. — 1998.
6. Eutanazja w dyskusji / Morciniec P. (red.), Opolska Biblioteka Teologiczna, Opole 2001.

7. Сухолуцкий А., Ентин Б., Самсонова Т., Жукова Н. Как относятся к эвтаназии в других странах? – (14 октября 2013 года). – Режим доступа : <http://www.echo.msk.ru/blog/roadmap/1176606-echo>

8. Supreme Court backs agreed end-of-life decisions [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.bbc.com/news/uk-45003947>

9. German Court Overturns Ban on Assisted Suicide [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nytimes.com/2020/02/26/world/europe/germany-assisted-suicide.html>

Науковий керівник: Бойчук Д. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ю. С. Малай¹

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

В конституції України в статті 50 зазначено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. На міжнародному рівні екологічні права закріплено в багатьох міжнародних договорах. Наприклад, Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» від 25 червня 1998 року. Україна є державою, яка одна з перших підписала дану Конвенцію. Окрім того право на безпечне для життя та здоров'я довкілля є фундаментальним правом людини і громадянина, Стокгольмська декларація 1972 року вперше закріпила право на сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і процвітаюче життя. І нарешті, Європейська Конвенція з прав людини, ратифікована Україною, є частиною національного законодавства нашої держави, оскільки відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» рішення Суду є обов'язковими до виконання Україною.

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Відомо, що Конвенція прямо не закріплює право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, однак закріплені в ній права та свободи є умовою дотримання, необхідною складовою і гарантією забезпечення основного матеріального права у сфері охорони довкілля – права на сприятливе навколишнє природне середовище. На думку науковців, у практиці Європейського Суду порушення права на безпечне довкілля зазвичай пов'язано з порушенням права на повагу до приватного і сімейного життя, що свідчить про тісний зв'язок забруднення довкілля із зазначеним правом.

У своєму рішенні (справа *Namer проти Бельгії* № 21861/03) Суд заявив, що навколишнє середовище, не будучи прямо згаданим у Конвенції, тим не менш, являє собою цінність, у збереженні якої зацікавлені як суспільство, так і публічна влада.

Відповідно до статті 8 Конвенції кожен має право на повагу до приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції. У Європейському суді з прав людини налічується небагато справ, які безпосередньо пов'язані із порушенням екологічних прав громадян України. У всіх випадках заявники посилалися на порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод.

У справі «Дубецька та інші проти України» від 10 травня 2011 року йшлося про те, що будинки заявників розташовані недалеко від двох промислових підприємств – шахти «Візейська» ДП «Львіввугілля» та Центральної вугільно-збагачувальної фабрики «Червоноградська» ВАТ «Львівська вугільна компанія». У результаті численних досліджень, проведених державними та недержавними організаціями, було встановлено, що виробнича діяльність цих підприємств мала негативний екологічний вплив на навколишнє середовище, у тім числі підтоплення, забруднення ґрунтових вод та повітря, а також просідання ґрунтів. Європейський суд встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з тим, що держава протягом понад дванадцять років не вживала заходів для переселення заявників або вирішення їхньої ситуації по-іншому. Розглянувши справу, ЄСПЛ дійшов висновку, що «обґрунтована скарга за статтею 8 може мати місце у тому випадку, коли екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя». Подібний підхід щодо шляхів захисту екологічних прав громадян України відображається у справі «Гримковська проти України».

Оскільки рішення ЄСПЛ на законодавчому рівні визнані джерелом права в Україні, національним судам та органам державної влади варто застосовувати міжнародну судову практику. Аналіз рішень ЄСПЛ дає змогу узагальнити існуючі проблеми та прогалини у законодавстві країни, переглянути причини звернень громадян до ЄСПЛ та можливості застосування превентивних заходів, щоб уникнення вирішення Європейським судом з прав людини, оскільки подібні питання мають вирішуватися державою, громадянином якої є постраждала внаслідок порушення права особа.

Недарма в статті 16 Конституції України зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи та забезпечення генофонду Українського народу є обов'язком держави. Отже, наша держава та органи влади повинні особливу увагу звертати на проблеми, які могли б завдати шкоди довкіллю, суспільству чи окремому індивіду у локальному контексті, оскільки національна влада перебуває у більш вигідному становищі ніж міжнародний суд. Тобто сама держава має встановити найбільш прийнятну екологічну політику, індивідуальні інструменти, які відповідатимуть потребам її населення, а Європейський Суд має лише забезпечити дотримання балансу інтересів між спільнотою та індивідуальним правом закріпленим в статті 8 Конвенції. Задля цього має удосконалюватися законодавство, особливо з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція Європейської Економічної Комісії ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» [Електронний ресурс]. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015.
3. Стокгольмська декларація [Електронний ресурс]. – 1972. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
4. Закон України Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
5. Європейська Конвенція з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.

6. Калишук Л. А. Особливості застосування ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при захисті екологічних прав громадян [Текст] / Л. А. Калишук // Науковий вісник Ужгородського національного університету / голов. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород : Видавничий дім «Гелветика», 2015. – С. 76–79. – (Серія «Право»; вип. 31, Т. 2).

7. Амер проти Бельгії [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <https://translate.google.com/translate?hl=uk&sl=ru&u=https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-191564%26filename%3DCASE%2520OF%2520HAMER%2520v.%2520BELGIUM%2520%25E2%2580%2593%2520%5BRussian%2520translation%5D%2520summary%2520by%2520Development%2520of%2520Legal%2520Systems%2520Publ.%2520Co.pdf&prev=search>.

8. Дубецька та інші проти України [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689.

9. Гримковська проти України [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729.

Науковий керівник: А. Г. Іванов, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

M. Melnychenko¹

CLIMATE CHANGE IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

With the escalation of climate change effects, environmental crises will increasingly threaten the lives and health of people around the globe. However, some human rights mechanisms have the potential to establish a relevant practice and farther regulations in this sphere. The European Court of Human Rights can play a significant role in the protection of human right to safe environment in the times of climate change.

Despite the absence of a specific reference to the environmental rights in the European Convention on Human Rights, the Court has clearly established that the harm to the environment and exposure to environmental risks can result in violations of the Convention [1, p.1]. Therefore, the Court developed its case law in environmental matters, which could affect the right to life, the

¹ 5th year student of Economic law faculty, Yaroslav Mudryi National Law University.

right to respect for private and family life and other fundamental rights. As an example, heavy smells, noise pollution (*Moreno Gómez v. Spain*; *Powell and Rayner v. the United Kingdom*), or other interference with the neighbouring environment (*Dzemyuk v. Ukraine*) may constitute a violation of the Article 8 of the Convention [2, p.187].

At the same time, while climate change is an extremely acute and severe threat that already affecting people in Europe, there is yet no relevant case law in the ECtHR. Consequently, there is a practical need for the Court to recognize that climate change is threatening human rights realization and to provide an effective remedy for the victims.

Moreover, the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights has underlined the urgency of addressing climate change-related human rights violations for many years [3, p.4]. The result of climate change is an increased occurrence of floods, tsunamis, droughts and extreme temperatures. It has been estimated that this phenomenon will affect the right to life, to health, to adequate housing and more [4, p.13]. Thus, it has undeniable global impacts on people's lives.

However, human rights-based climate change cases are difficult, because they still lack relevant practice. In addition, they do not fall into the traditional logic of territoriality and the causal link between the act and the damage.

The ECtHR deals with the cases where there is a group or individual claims regarding the violations of their human rights. The requirement of victim status directs the efforts of the Court to judge severe, specific situations [5, p.116]. In such situations, it is possible to determine whether the State has discharged its positive obligations or failed to provide the necessary protection.

It is important to remember, that the framework of the ECtHR was established primarily to process individual claims on a territorial basis, but climate change resulting in global human rights infringements, it does not have borders or a specific group of victims. Nevertheless, it is possible to establish liability for a single state through positive obligations under the ECHR, even though the phenomenon of climate change is inherently global in nature [6, p.135].

The challenges with the traditional liability approach are that it is impossible to hold a single state or entity responsible for climate change since it is a result of global emissions. However, the global nature of the emissions does not cancel the fact that in a specific context a single state has control over

its policies. This approach was already successful in a Dutch national court decision, which later can provide a basis for the argumentation in the ECtHR.

The Dutch Supreme Court's judgement in the *State of the Netherlands v. Urgenda* case is a huge leap for future climate change litigations. On 20 December 2019, the Supreme Court held that according to the ECHR the Netherlands has a positive obligation to contribute to the prevention of climate change and to take measures for the reduction of greenhouse gas emissions by 25% in 2020, in comparison with 1990 levels.

The significance of this judgement is that it shows how a court can determine the responsibilities of a state, aside from the fact that climate change is caused by many other actors globally.

In 2013, a Dutch NGO Urgenda filed a lawsuit against the Netherlands and claimed that the State is obliged to reduce Dutch greenhouse emissions by 40%, or at least by a minimum of 25%, at the end of 2020 in comparison with 1990 [7]. The NGO referred to the Dutch law as well as to the Articles 2 and 8 ECHR, relating to the right to life and the right to respect for private and family life.

The District Court in its judgment of 24 June 2015 agreed with Urgenda that the State's conduct violated the domestic law. However, with regard to Articles 2 and 8 ECHR, the Court held that Urgenda itself could not be considered a direct or indirect victim of a violation within the meaning of Article 34 ECHR.

The State appealed the District Court's ruling, and the Urgenda filed a cross-appeal on the District Court's finding on Articles 2 and 8 ECHR relating to the victim status.

On 9 October 2018, the Court of Appeal affirmed the District Court's order and accepted NGO's cross-appeal [8]. It based its judgment directly on Articles 2 and 8 of the ECHR, protecting the rights to life and to private and family life.

The State filed an appeal in cassation. The Netherlands had argued that even though it recognized the risks of climate change, in any case, Articles 2 and 8 ECHR could not contain obligations for the states to protect against such risks. On 20 December, the Supreme Court rejected all the State's arguments and uphold the judgment of the Court of Appeal [9]. Building on the ECtHR's case-law on Article 2 (e.g. *Öneryildiz v Turkey*) and Article 8 (e.g. *Tătar v Romania*) it held that these provisions obliged the State to take measures against the risk of climate change.

To summarize, the most important points of reference for future litigations would be the next conclusions. First, climate change is covered by the rights to life and to respect for private and family life. Second, the state in relation to both has an obligation to take preventative measures, as for example in this case, concerning greenhouse emissions [10].

The Urgenda case is surrounded by controversial opinions; the situation itself is complicated and unprecedented. A look at climate cases in the light of the ECtHR's case law leaves a lot of confusion. Of course, courts are not perfect, but this should not keep them from assessing climate change in the context of rights [5, p.118]. Hopefully, the Urgenda was a first, somewhat unsteady judicial step toward their effective protection.

Overall, the protection of fundamental human rights in the modern world needs to be comprehensive and in accordance with rapidly changing processes. Some states have already acknowledged the environmental threat that exists, however it is not enough for effective human rights protection. The European Court of Human Rights needs to be ready to develop case law in relation to climate change, taking into account the relevant practice of the states.

Moreover, using the dynamic interpretation of the Convention, the Court would be able to adapt to the current social and environmental changes with the flexible application of the ECHR. Considering that the Court is a living instrument of human rights protection, such an evolutive method is crucial for the effectiveness and improvement of the ECtHR judgements.

References:

1. Environment and the European Convention on Human Rights – Factsheet, European Court of Human Rights Press Unit, March 2020.
2. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. – Харків, 2019, 404 с.
3. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on the Relationship between Climate Change and Human Rights, 15, UN Doc. A/HRC/10/61, 15 January 2009.
4. The Office of the High Commissioner for Human Rights, Understanding Human Rights and Climate Change, submission the 21st Conference of Parties to the UNFCCC, 27 November 2015.
5. Ingrid Leijten, Human rights v. Insufficient climate action: The Urgenda case, Netherlands Quarterly of Human Rights, vol. 37(2), 2019, pp.112–118.
6. Heta-Elena Heiskanen, Towards Greener Human Rights Protection, Tampere University Press, 2018.

7. Françoise S. Labrousse, Yvan N. Desmedt, Climate Change Litigation Heats Up in Europe, Jones Day INSIGHTS, November 2018.

8. The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation, No. 200.178.245/01, the Hague Court of Appeal, Ruling of 9 October 2018.

9. The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation, No. 19/00135, Supreme Court of the Netherlands, Judgement of 20 December 2019.

10. André Nollkaemper, Laura Burgers, A New Classic in Climate Change Litigation: The Dutch Supreme Court Decision in the Urgenda Case, EJIL Talk! Blog of the European Journal of International Law, January 6, 2020.

Supervisor: Boichuk, D. S., Candidate of Legal Sciences, Assistant of the European Union Law Department, Yaroslav Mudryi National Law University.

М. О. Мисенко¹

ЕВТАНАЗІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИПАДОК ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТЕЮ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Сьогодні питання про евтаназію залишається актуальним і продовжує обговорюватися в наукових колах. Вивченню цього явища присвячені роботи таких вчених як В. К. Грищук, В. А. Ворона, К. Б. Марисюк, Ю. О. Дмитрієв, Дж. Рейчелс та інших.

Евтаназія чітко поділена на активну і пасивну. Поняття евтаназії сьогодні – це процес спокійної легкої смерті хворого без мук і страждань. Активна евтаназія (або, як її ще називають, «метод наповненого шприца») – це виконання дій, спрямованих на припинення мук безнадійно хворої людини, результати яких є смертельним для останньої. До активної евтаназії належить і суїцид, який асистується. Це коли пацієнту на його прохання надається допомога в здійсненні самогубства. Пасивна евтаназія полягає в тому, що хворому (теж на його прохання) припиняють надавати спрямовану на продовження життя медичну допомогу, що призводить до природної смерті [1, с.459].

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У світі щодо евтаназії немає єдиної думки. Повністю в усіх формах її легалізували Нідерланди, Бельгія та Люксембург. Пасивна евтаназія є дозволеною або допустимою у Франції, Ізраїлі, Іспанії. Крім того, шляхом прийняття судових рішень (прецедентів) дане питання регулюється у США. Таким чином, активна евтаназія легалізована в шести штатах США: Вермонті, Каліфорнії, Монтані, Орегоні, Вашингтоні і Колорадо. В інших штатах вона є забороненою на законодавчому рівні, але деякі моделі пасивної евтаназії використовуються, виходячи із загального законодавства і судових прецедентів.

Однак є і такі країни, що спростовують власне існування права на смерть як суб'єктивне право громадянина і передбачають кримінальну відповідальність за дане діяння. Прикладами таких країн є Азербайджан, Білорусь, Болгарія, Грузія, Данія, Німеччина, Іспанія, Казахстан та ін..

Першою країною в Європі, що вдалася до легалізації добровільної смерті стали Нідерланди. Її історія починається з 1973 р., коли голландський суд присудив тиждень тюремного ув'язнення лікарю, що вбив свою матір. Природний розвиток легалізації даного процесу закінчився ухваленням у квітні 2001р. відповідного закону про реалізацію евтаназії (будь-якої з її форми), який набув чинності 01.01. 2002р.. Цим законом передбачаються обов'язкові для виконання лікарями критерії, за яких існує можливість застосування евтаназії. Лікар зобов'язаний:

- 1) переконатися, що прохання пацієнта є добровільним та обдуманим;
- 2) впевнитися, що страждання пацієнта нестерпні та немає жодної перспективи поліпшення стану його здоров'я;
- 3) проінформувати пацієнта про його стан на даний момент і про подальший прогноз;
- 4) разом з пацієнтом дійти до висновку, що немає альтернативного варіанту;
- 5) проконсультуватися ще хоча б з одним незалежним фахівцем, який повинен оглянути пацієнта і дати письмовий висновок;
- 6) надати належні медичне обслуговування та увагу при здійсненні евтаназії [1, с.460].

Найвідомішою справою ЄСПЛ з даного питання на сьогоднішній день є «Претті проти Сполученого Королівства» від 29 квітня 2002 р.. Заявниця, Діана Претті, страждала на невиліковне нейрогенеративне ураження рухомих відділів центральної нервової системи. Заявниця

збиралася здійснити самогубство за допомогою свого чоловіка. У своїй заяві, Претті зазначила, що стаття 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) захищає не тільки право на життя, але й право обирати чи продовжувати життя, чи ні. Крім того, дана стаття «захищає право померти, щоб уникнути нестерпних страждань та приниження». Однак, у рішенні Суду було вказано, що «Суд не схильний вважати, що «право на життя», гарантоване статтею 2 Конвенції, може бути інтерпретовано в негативній формі. Так само як воно не може створити право на самовизначення в сенсі надання особі права на вибір смерті замість життя».

Рішення у справі Діана Претті говорить про неприйняття концепція активної евтаназії Європейським судом з прав людини. Суд притримується позиції, що держава зобов'язана здійснювати захист життя людини. Отже, не можна інтерпретувати статтю 2 Європейської конвенції про права як таку, що надає зовсім протилежне право, а саме право на смерть; до того ж воно не може породжувати і право на самовизначення у сенсі надання людині право обирати смерть замість життя [2].

Європейський суд з прав людини питання, що пов'язані із завершенням життя умовно поділяє на дві групи: власне евтаназію та припинення лікування, що підтримує життєво важливі функції.

Щодо власне евтаназії Суд вбачає, що неможливо зі статті 2 Конвенції прийти до висновку про право на те, щоб померти як від рук третьої особи, так і за допомогою державного органу. В усіх справах, які він розглядав, Суд акцентував увагу на обов'язку держави забезпечувати захист життя [2].

У справі «Хаас проти Швейцарії» щодо відмови з боку влади надати доступ до препаратів, які дозволили б психічно хворому пацієнту скоїти самогубство, Суд нагадав, що Конвенцію необхідно читати як одне ціле та прийняв рішення розглядати заяву на підставі статті 8 Конвенції, посилаючись на статтю 2. У даній справі Суд дійшов висновку, що останнє правове положення зобов'язує державну владу перешкоджати особі скорочувати собі вік, якщо це рішення не було ухвалено добровільно і з повним усвідомленням справи [3,с.21].

Другим сенатом Конституційного Суду ФРН 26 лютого 2020 року було прийняте рішення щодо евтаназії. Це породило дискусії щодо обсягу реалізації людиною права на життя, гарантованого статтею 2 Конвенції.

Суть юридичної позиції рішення Конституційного Суду ФРН зводиться до того, що загальне право особистості включає в якості вираження особистої автономії право на самостійну смерть. Тобто, право померти на основі самовизначення включає свободу накласти на себе руки. Самостійне рішення людини щодо завершення свого життя обумовлене її розумінням якості свого життя і баченням припинення власного існування. Держава і суспільство має ставитися до такого рішення з повагою. При цьому, у положенні ст. 217 Кримінального кодексу ФРН зазначена заборона пропаганди самогубств і це де-факто унеможлиблює самогубців застосовувати обрану ними допомогу третіх осіб. Тобто, особа по суті обмежена у реалізації власного вибору. Кримінальний кодекс звужує можливість надання допомоги при самогубстві до такого ступеня, що фактично людина позбавляється можливості здійснення своєї конституційної свободи. У Німеччині є кримінальним злочином призначення пацієнту смертельного препарату незалежно від обставин і від того, наскільки гуманними мотивами така дія була обґрунтована.

У 2009 році у ФРН був прийнятий закон про пасивну евтаназію, який надає право заздалегідь підписати розпорядження про припинення життєзабезпечення у разі серйозної хвороби, а також щодо того, яку допомогу або її відсутність людина бажає отримати, якщо хвороба не дозволить їй самостійно висловити свою волю. Відповідно до цього закону лікування повинно бути припинене, якщо у стані пацієнта не відбулося значних позитивних змін. При цьому активна евтаназія (а саме припинення життя за допомогою лікаря) залишається забороненою [4].

25 січня 2012 року ПАРЄ прийняла резолюцію «Захист прав та гідності людини з урахуванням раніше висловлених побажань пацієнта», в якій указано, що евтаназія, як навмисне вбивство, за допомогою дії або бездіяльності недієздатної людини, нібито її інтересах, повинна бути заборонена. Раніше ПАРЄ у рекомендації «Про захист прав людини і гідності невиліковно хворого і помираючого» також відстоювала позицію щодо «заборони умисного позбавлення життя невиліковно хворої або вмираючої людини». Таким чином, ПАРЄ і держави-члени Ради Європи засуджують евтаназію і самовбивство, яке асистується [1, с.463].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про певну розбіжність поглядів на даний аспект права на життя на правовому полі і про необхідність розв'язання проблеми евтаназії не тільки на національному рівні. Міжнародні органи шляхом обговорення даної проблеми як на

національному, так і на міжнародному рівнях мають надати чітку позицію про подальший розвиток даного питання.

Список використаних джерел:

1. Мірошніченко О. А. Евтаназія та право людини на життя у міжнародному та національному праві / О. А. Мірошніченко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 459–464 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_3_81.

2. Рішення у справі «Претті проти Сполученого Королівства» // Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2002. – № 2. – С. 147–148.

3. Рішення у справі «Хаас (Haas) проти Швейцарії» // Практика Європейського Суду з прав людини. Избранные постановления Европейского Суда. Специальный выпуск № 4. – 2012. – С. 11–22. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-116190&filename=CASE%20OF%20HAAS%20v.%20SWITZERLAND%20-%20%5BRussian%20Translation%5D%20by%20the%20Moscow%20Lawyers%27%20Club.pdf>.

4. Евтаназія у правовому вимірі: чи має людина право на самовизначення шляхом смерті // ECHR: Ukrainian Aspect. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.echr.com.ua/evtanaziya-u-pravovomu-vimiri-chi-maye-lyudina-pravona-samoviznachennya-shlyaxom-smerti/>.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

О. М. Михайловський¹

АВТОНОМНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУД» В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1]. Вищезазначена норма є фундаментальною для забезпечення доступу до правосуддя, справедливого судового розгляду і виконує свого роду контролюючі функції, адже в разі порушень Високими Договірними Сторонами гарантій, передбачених цією нормою, постраждала особа може звернутись до Європейського суду з прав людини за захистом.

Оскільки Конвенція покликана гарантувати не теоретичні та ілюзорні права, а їх практичне та ефективне здійснення (справа «Ейрі проти Ірландії, 1979 р.») [2], Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях переосмислює низку фундаментальних понять, таких як суд, житло, майно, сімейне життя тощо, надаючи їм більш широкого тлумачення задля реального, а не удаваного захисту. Таке тлумачення називається автономним, адже не бере до уваги значення термінів, яке в них вкладається в межах національних правових систем, що покликано сприяти більш повному захисту основоположних прав і свобод [3].

Метод автономного тлумачення викликаний необхідністю формулювання конвенційних понять, виходячи з загальних принципів та цілей Конвенції та наближує його до методу цільового (телеологічного) тлумачення. Автономність конвенційних понять означає не вимогу уніфікації національного законодавства, а вимогу застосовувати єдині правила та принципи їх тлумачення, встановлені саме Судом. Суд наголошує, що автономність конвенційних понять це такий спосіб тлумачення, який не дозволяє державам давати такі визначення в національному законодавстві, що відповідають інтересам виключно держави і порушують баланс публічних і приватних інтересів [4].

Саме таке тлумачення було здійснено при застосуванні поняття «суд» Європейським судом з прав людини. В межах національних систем під судом, зазвичай, розуміється орган державної влади, що здійснює правосуддя у формі розгляду і вирішення певних категорій справ у встановленому законом конкретної держави процесуальному порядку. В той же час альтернативні способи вирішення спорів, навіть попри наявне нормативне регулювання та обов'язковий характер за певних умов (в більшості держав-членів Ради Європи, які підписали Конвенцію) не здійснюють правосуддя, відповідно до національного законодавства, та не є судом в класичному розумінні.

У справі Рольф Густафсон проти Швеції Суд зазначив, що для виконання статті 6 Конвенції «суд» не повинен представляти собою суд загальної юрисдикції за стандартним механізмом судочинства у державі. Він може бути призначений для вирішення конкретних питань, які можуть бути відповідно розглянуті поза межами звичайної судової системи. Для виконання вимог статті 6 важливо забезпечити виконання відповідних гарантій [5]. У справі Срамек проти Австрії було встановлено, що орган влади, який не є судом держави, для виконання статті 6 Конвенції, може розглядатися як «суд» у змістовному значенні цього терміну [6].

Таким чином, було здійснено відхід від класичного тлумачення поняття «суд» та поширено гарантії статті 6 Конвенції і на інші органи, установи, процедури. Це є досить актуальним та важливим, адже альтернативні (відмінні від судового) способи вирішення спорів ефективно виконують свою функцію та мають низку переваг перед зверненням до класичного суду. Такі переваги пов'язані в першу чергу з нездатністю судів швидко розглядати спори в силу об'єктивних (завантаженість судів внаслідок певних надзвичайних ситуацій, реформування) та суб'єктивних (різні способи затягування судового процесу, зловживання своїми процесуальними правами задля отримання певних переваг, вигоди) причин, високою вартістю кваліфікованих юристів, складністю процедури тощо. Саме ці проблеми покликано вирішити альтернативне судочинство, а тому воно також потребує гарантій, що надаються при розгляді справ національними судами.

Проте, варто відзначити, що не будь-який орган чи установа, що сприяють вирішенню спорів, підпадають під поняття «суд» в контексті статті 6 Конвенції. Для цього необхідно відповідати певним ознакам (критеріям). «Суд» повинен задовольняти низку вимог, таких як незалежність (особливо щодо виконавчої влади), безсторонність, має бути встановлений законом.

Таким чином можна виокремити основні критерії, якими керується ЄСПЛ щодо визнання органу «судом» у розумінні статті 6 Конвенції, а саме це: 1) здатність ухвалювати обов'язкові для виконання рішення; 2) обов'язкова законодавча регламентація функціонування та діяльності «суду»; 3) наявність встановленої законом функції щодо розгляду юридично значимих питань; 4) гарантованість незалежності від державної виконавчої влади та інших учасників справи [7]. Крім того, як зазначив

Суд, лише той факт, що орган виконує багато функцій (адміністративну, регулятивну, судову, консультативну та дисциплінарну) не суперечить визначенню органу як «суду» [8].

Виходячи з цього, визнавались «судом» в контексті статті 6 Конвенції регіональний орган влади, що регулює питання, пов'язані з нерухомим майном в Австрії, комітет з компенсації завданої шкоди у кримінальному провадженні у Швеції, комітет з врегулюванням лісової промисловості у Греції. Щодо класичних альтернативних способів вирішення спорів, що поширені майже в усіх країнах-учасницях Конвенції, то третейські суди, міжнародні комерційні арбітражні суди, комісії по трудовим спорам також були визнані такими, що відповідають критеріям, які необхідні, щоб вважатись «судом». Проте, варто зазначити, що обсяг гарантій, який надається при вирішенні спору цими органами все ж є меншим, порівняно з національними судами. Це пов'язано з тим, що держава сама визначає такий обсяг. Зазвичай, це той необхідний мінімум, що допомагає забезпечити справедливий розгляд справи і у випадку порушень скасувати несправедливе рішення. Отже, у постраждалої особи завжди є вибір: звернутись до суду з повним обсягом гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції, чи до іншого органу, що є «судом» в контексті Конвенції, маючи лише необхідний мінімум гарантій, що передбачений національними законодавствами.

В той же час на переговорні та примирні процедури такі як медіація, консіліація, колаборація не поширюються гарантії статті 6 Конвенції, адже такі процедури критеріям «суду» не відповідають. Зазвичай під час них не розглядають питання права та факту, а обов'язкові для виконання рішення не приймаються, що не дає можливості вважатись «судом».

Підсумовуючи, варто зазначити, що основною метою прийняття Конвенції та створення Європейського суду з прав людини є забезпечення та захист прав людини та основоположних свобод. Йдеться не про формальні процедури, а про ефективний, дієвий, справедливий захист. Саме для цього Судом здійснюється автономне тлумачення, що допомагає вийти за рамки національних законодавств та побороти той надмірний формалізм, що склався в межах національних правових систем.

В свою чергу автономне тлумачення «суду» в рішеннях ЄСПЛ забезпечує захист прав людини не лише в класичних судах, але і в інших ор-

ганах та установах, що мають ознаки «суду» і ефективно вирішують спори, сприяє поширенню альтернативних способів вирішення спорів (адже вони стали більш захищеними) та гарантує право на справедливий суд, право на доступ до правосуддя і цілому справедливості та верховенство права як невід’ємні елементи будь-якого демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: зі змінами та доповненнями від 20.10.2013 [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Airey v. Ireland (№ 6289/73) [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57420>
3. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. – Харків : Право, 2019. – 404 с.
4. Яковлев А. А. Міжнародно-правове співробітництво у захисті права власності в системі Ради Європи. URL: <http://www.disslib.org/mizhnarodno-pravove-spivrobotnytstvo-u-zakhysti-prava-vlasnosti-v-systemi-rady.html>
5. Rolf Gustafson v. Sweden (№ 23196/94) [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58051>
6. Sramek v. Austria (№ 8790/79) [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57581>
7. Рурич С. В. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року 10.07.2018. URL: <https://www.zakjust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437-pravo-na-spravedl%20vyvi-sud-v-konteksti-statti-6-konventsii-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnoopolzhnyk%20h-svobod-1950-roku-10072018>
8. Н v. Belgium (№ 8950/80) [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57501>
9. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ З ЕВТАНАЗІЄЮ

Право особи на життя є актуальною проблемою сьогодення. Відповідно до Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».[1] Одним зі складових змісту права людини на життя доцільно вважають право людини померти природним способом. Право на життя також передбачається на міжнародному рівні, зокрема Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), де зазначено, положення про те, що ніхто не може бути позбавлений свого права на життя, виходячи з цього ведеться всесвітня практика боротьби з тероризмом, незаконними вбивствами а також, захист прав у Європейському суді з прав людини.

Тому виникає питання, як же захист людського життя буде співвідноситись з евтаназією? Як відомо, сучасна наука евтаназією називає умисне припинення життя невиліковно хворого з метою позбавлення його від нестерпних страждань, що не піддаються лікуванню наявними медичними засобами та методами. Є наступні види евтаназії : активна та пасивна. За «активної» евтаназії життя людини зупиняється шляхом введення в організм певного препарату, який зупиняє життєдіяльність, а за «пасивної» – припиняється підтримка життєдіяльності організму. Що стосується активної евтаназії, то більшість науковців виступає проти її легалізації. Такого ж підходу дотримується і ЄСПЛ. У більшості країн Європи дозволена «пасивна» евтаназія. Відмова від лікування може бути зафіксована юридично заздалегідь або сформульована усно в присутності лікарів і рідних. У більшості країн Європи евтаназія все ж таки залишається кримінально караним злочином (Польща, Угорщина, Греція, Італія та інші). Але в кримінальних законах цей термін не застосовується, а використовуються терміни такі, як «вбивство», «допомога в здійсненні самогубства».

Правомірність евтаназії в Україні також не визнана, але судячи зі статистики опитування, проведеного центром соціологічних досліджень

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

2007 р., показало, що 51% українців вважають, що людина має право скористатися допомогою лікарів з метою добровільної смерті. Тож, можна вважати, що легалізація евтаназії в Україні це лише питання часу, але даний процес повинен повністю контролюватися державою, адже цілком вірогідно, що зловживання цим правом країні не оминуть.

На сьогодні цей спосіб відходу з життя суперечить моральним та релігійним принципам багатьох громадян, але багато релігійних організацій навпаки відмовляються від медичного втручання, наприклад, переливання крові, обґрунтовуючи це тим, що кров – це власний склад речовини кожної людини.

Зі змісту ст.2 Конвенції випливає обов'язок держави захищати життя, і це положення не може бути викривлене в негативному сенсі. Суд вважає, що ніяке право на смерть не може впливати зі ст.2. Дану позицію Суд підтримав у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» – заявниця скаржилась, посилаючись на ст. 2, що людина сама має вирішувати, чи жити їй далі, і що право на смерть є неминучим наслідком права на життя і це право також захищене. Суд визначив, статтю 2 не можна, без перекручення тексту, тлумачити як таку, що надає діаметрально протилежне право, а саме – право померти; вона також не може породжувати і право на самовизначення в сенсі надання людині права обирати смерть, а не життя. [2] І не зважаючи на те, що демократизація суспільства відбувається неспинно, головна мета Конвенції, а саме, захист прав і основоположних свобод людини зміні не підлягає.

Також, проаналізувавши ст. 8 Конвенції, можна зазначити, що дана норма передбачає право на евтаназію, адже звучить так, «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя...»,[3] але у справі «Прітті проти Сполученого Королівства» Суд дійшов висновку, що втручання в право, передбачене цією статтею із заборорою евтаназії можна виправдати як «необхідне в демократичному суспільстві» для захисту прав інших

Підводячи підсумок, хочу зазначити, що світова практика евтаназії лише починається і завдання науковців і правників зробити все можливе, щоб життям та можливістю ним розпоряджатися не користувалися в протизаконних цілях. На мою думку, таке рішення особи, як «пасивна» евтаназія має місце бути, щодо «активної», варто зазначити, що виконання «активної» евтаназії, яка характеризується введенням в організм вбивчої речовини може стати моральним тягарем для лікаря, на долю якого ви-

паде втілення даного рішення. Також, розглядаючи можливість легалізації такого відходу від життя, необхідно закріпити на законодавчому рівні всі можливі шляхи та умови для реалізації евтаназії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Справа «Прітті проти Сполученого Королівства» від 29.04.2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_210
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод Редакція від 02.10.2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. Ф. Незпій¹

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «КАТУВАННЯ», «НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ», «ТАКЕ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ» ВІДПОВІДНО ДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Захищаючи людину, її честь та гідність, Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) встановила абсолютний та імперативний характер статті 3, зазначивши, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

Ні суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, ні винятково складні випадки боротьби з організованою злочинністю чи тероризмом, ні будь-які інші обставини не можуть слугувати підставами для відступу державами – учасницями Конвенції – від свого зобов’язання [1].

Варто зазначити, що в рішенні у справі «Сельмуні проти Франції», що є фундаментальним для Європейського суду з прав людини (далі –

¹ Студентка 5 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЄСПЛ або Суд) визначено, що стаття 3 Конвенції є втіленням основних цінностей демократичних суспільств, які входять до складу Ради Європи, і вважається одним із найважливіших основоположних положень Конвенції, відступ від якого не дозволяється [2]. У разі подання скарг за цією статтею Конвенції ЄСПЛ повинен провести особливо ретельний аналіз із урахуванням усіх матеріалів, поданих сторонами (правова позиція у справі «Мат'яр проти Туреччини»).

На превеликий жаль, Конвенція не розкриває зміст понять, використаних у статті 3. Проте, завдяки значній кількості винесених рішень ЄСПЛ за цією статтею можна дійти до розуміння змісту та обсягу гарантованих ЄКПЛ прав, а відповідно, й досягти ефективного захисту кожного порушеного права.

Три широкі сфери заборони, зазначені у статті 3, визначаються як відмінні одна від одної, але пов'язані між собою. Як зазначала Європейська комісія з прав людини у справі «Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції», відомій як Грецька справа: «Цілком очевидно, що може існувати поводження, до якого застосовуються усі ці категорії, бо будь-яке катування є нелюдським і таким, що принижує гідність, виводом поводження, а нелюдське поводження є також таким, що принижує гідність».

Беручи до ваги те, що стаття 3 ЄКПЛ не дає визначення терміну «катування», ЄСПЛ у своїй практиці звертається до формулювання, яке викладене у статті 1 Конвенції ООН проти катувань : «... «катування» означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюється сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково...» [3].

У той же час стаття 3 ЄКПЛ охоплює наступні різновиди неналежного поводження з людиною, такі як: «катування», «нелюдське поводження» і «поводження, або покарання, що принижує гідність». Так як стаття

З ЄКПЛ не містить жодних ознак, які визначали б неналежне поводження, Суд розширює сферу її дії та здійснює кваліфікацію такого поводження, зважаючи на обставини конкретної справи, тривалість та інтенсивність неправомірного поводження, психічні і фізичні якості, стать і вік потерпілого тощо. Але для того, щоб порушення статті 3 було констатовано, таке поводження повинно досягти «мінімального рівня жорстокості» [4].

У рішенні у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» Суд закріпив принцип «мінімального рівня жорстокості», хоча вперше про це висловилася Комісія у Грецькій справі, зазначивши про необхідність встановити факти, які підтверджують досягнення дією такого рівня жорстокості, яку можна було б вважати катуванням або нелюдським поводженням чи таким, що принижує людську гідність.

Важливим є також рішення у справі «Сьорінг проти Сполученого Королівства», яким Суд ввів додаткові чинники рівня жорстокості – природа поводження і його контекст, способи виконання покарання. А вже в наступних рішеннях чинники стосовно порушення положень ст. 3 Конвенції було об'єднано, а принцип мінімального рівня жорстокості сформульовано повніше. Він передбачає градацію неналежного поводження за ступенем тяжкості: «Суд фактично вважає, що намір, за яким створено ЄКПЛ, полягав у тому, щоб провести різницю між «катуванням» та «нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням» і закріпити за першим особливе тавро для позначення нелюдського поводження, внаслідок якого завдане дуже сильне і жорстоке страждання» [5, с.131]. Тобто, якщо, на думку Суду, поводження не можна кваліфікувати як катування, то його можна визначити як нелюдське поводження, а у випадку неможливості визначити поводження як нелюдське, воно є таким, що принижує гідність.

Але знову ж таки, єдиних усталених критеріїв визначення межі «мінімального рівня жорстокості» не існує. Адже, Конвенція, будучи «живим механізмом», «має бути розглумачена у світлі вимог сьогодення» [6]. Наприклад, у справі «Хенаф проти Франції» ЄСПЛ підкреслив, що «певні акти, які раніше не потрапляли до сфери дії статті 3, можуть у майбутньому досягти потрібного рівня жорстокості» [7].

Проте, у рішенні у справі «Аксой проти Туреччини» Суд, зазначивши, що «поводження, якого зазнав заявник, могло бути вчиненим лише навмисно, оскільки його виконання потребує ретельної підготовки», до того

ж «метою поведження із заявником під час його допиту було отримання зізнання або відомостей» [8], відступив від позиції щодо розмежування цих понять за принципом порівняння тяжкості завданих страждань. Отже, мета і навмисність стали ознаками, які визначають дії як катування, і водночас взаємодоповнюючими компонентами, наявність яких є необхідною передумовою для саме такої кваліфікації цього явища.

Проаналізувавши рішення, де ЄСПЛ констатував порушення статті 3 Конвенції, визначивши його як «катування», можна зробити висновок, що катування – це навмисне нелюдське поведження, яке спричиняє особливо тяжкі і жорстокі страждання, зазвичай застосовується із переслідуючою метою.

Наступними різновидами забороненого поведження, що впливають із тексту статті 3 ЄКПЛ і практики ЄСПЛ, є «нелюдське» або «таке, що принижує гідність, поведження чи покарання». Як бачимо із практики Європейського суду, ці види поведження також необхідно розмежовувати.

Слід зауважити, що ці два поняття ще не набули належного ступеня розробки у прецедентному праві ЄСПЛ. Проте, колишня Європейська комісія з прав людини в одному зі своїх рішень зазначила, що поняття «нелюдського поведження» охоплює, як мінімум, таке поведження, за якого умисно завдаються суворі страждання, моральні або фізичні, що є невинуватим в конкретній ситуації. Поведження з особою можна вважати «принижуючим гідність», якщо воно грубо принижує його перед іншими або змушує діяти проти своєї волі або совісті.

Слід також звернути увагу, що ЄСПЛ кваліфікує як «нелюдське» через спричинені не фізичні, а психічні страждання. Яскравим прикладом є справа «Ірландія проти Сполученого Королівства», у якій до заявників, що були підозрюваними у тероризмі, застосовували, так звані, «п'ять методів» допиту: стояння біля стіни, натягування пакета на голову, мучення шумом, позбавлення сну і їжі. Суд визнав, що застосування цих «п'яти методів» протягом кількох годин поспіль хоч і не спричинило заявникам сильних тілесних ушкоджень, але завдало їм сильного психічного страждання. Таке порушення статті 3 ЄКПЛ підпадає під кваліфікацію нелюдського поведження [4].

Багато випадків «нелюдського поведження» виникали в контексті утримання під вартою, де потерпілі піддавалися жорсткому поведженню, яке хоч і було суворим, але не такого ступеню інтенсивності, щоб

кваліфікувати його як катування. «Нелюдське поводження» також може застосовуватися до типу поведінки поза межами утримання під вартою, де потерпілі піддаються умисним жорстоким діям, які залишають їх у край пригніченому стані.

У справах пана Аскера, пані Сельчук, пані Дулас і пана Білгіна будинки цих заявників були зруйновані співробітниками правоохоронних органів, які проводили операції в районах, в яких ті мешкали. Комісія та Суд постановили, що руйнування будинків становило акт насильства і навмисного руйнування з повним нехтуванням безпеки та добробуту заявників, які залишилися без притулку і в обставинах, що спричиняли муки і страждання. У розумінні статті 3 Конвенції це було «нелюдське поводження».

Потерпілими від нелюдського поводження можуть бути також і родичі, які зазнали психічних страждань внаслідок ненадання їм відомостей про їх близьких, яких було взято під варту. Так, у справі «Курт проти Туреччини» мати зниклого сина була визнана потерпілою внаслідок порушення статті 3 ЄКПЛ, оскільки не отримувала жодних відомостей про те, що трапилося з її сином після того, як його взяли під варту у неї на очах [9].

Також цікавим є те, що Суд у справах про зникнення людей вважає, що члени сім'ї «зниклої особи» можуть бути жертвами поводження, що суперечить статті 3. Суть такого порушення не стільки полягає у факті зникнення члена сім'ї, скільки стосується реакції та ставлення органів влади, коли ситуація доводиться до їх відома [10].

«Таке, що принижує гідність, поводження» – це поводження, яке викликає у потерпілих почуття страху, муки і неповноцінності, та здатне принизити і зганьбити їх. Його також характеризують як таке, що може зламати фізичний і моральний опір потерпілого [4].

Вирішуючи, чи є покарання або поводження «таким, що принижує гідність» за змістом статті 3, слід звертати увагу на те, чи є його метою принизити і зганьбити відповідну особу, а також, з огляду на його наслідки, чи вчиняє воно негативний вплив на його особистість, несумісний зі статтею 3. Втім, відсутність такої мети не може виключити можливість встановлення порушення статті 3.

Як впливає зі статті 3 Конвенції, не лише поводження, але й покарання може становити порушення за цією статтею, якщо воно є нелюдським або таким, що принижує гідність.

Найбільш показовою і часто використовуваною для прикладу є справа «Тайрер проти Сполученого Королівства». У ній заявник підліткового віку визнав себе винним у скоєнні нападу. Йому було присуджено тілесне покарання, яке виконали поліцейські: двоє тримали хлопця, а один шмагав його по оголених сідницях. Європейський суд визнав, що хоча таке покарання не спричиняло для заявника жорстоких страждань і його наслідком не були сильні фізичні ушкодження, і, незважаючи на те, що воно було дозволене законом, таке покарання посягало на одну з основних цінностей демократичного суспільства – захист людської гідності і фізичної недоторканності особи. ЄСПЛ визнає, що «особа може бути принижена самим фактом кримінального засудження. Однак, для порушення статті 3 Конвенції така особа має бути принижена не просто засудженням, а й виконанням покарання, що на неї покладається... Було б абсурдним вважати, що покарання загалом, з огляду на його звичайний і майже неминучий елемент приниження, є «таким, що принижує» у значенні статті 3... Оцінка правомірності покарання є практично відносною, оскільки залежить від обставин справи і від природи і контексту самого покарання, методів і способу його виконання» [11].

Таке тлумачення у рішенні Суду ще раз підкреслює, що ЄСПЛ при винесенні рішень завжди враховує особисті характеристики заявника і обставини у кожній конкретній справі.

Отже, заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, виступає одним із основних прав і одночасно гарантією таких невід’ємних прав людини, якими є право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на повагу честі й гідності. Ця заборона є абсолютною та імперативною, незалежно від обставин чи ситуації, в якій перебуває потерпіла особа, адже такі діяння завдають сильні фізичні чи моральні (душевні) страждання, каліцтво тощо. А це, в свою чергу, порушує одну з головних цінностей людини – її гідність. А гідність, відповідно до міжнародних стандартів, властива всім людям, а з неї, як і з права на життя, випливають усі інші права людини.

Список використаних джерел:

1. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с.

2. Рішення у справі «Селмуні проти Франції» (Selmouni v. France) від 28 липня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_374

3. 8. Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 року // ВВР УРСР. – 1987. – № 13. – Ст. 108 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

4. Рішення у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» ((Ireland v. the United Kingdom), рішення від 18 січня 1978. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rpqi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>

5. Дженіс М. Європейське право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. ; [пер. з англ.]. – К. : АртЕк, 1997. – 624 с

6. Рішення у справі «Тайєр проти Сполученого Королівства» (Tyger v. the United Kingdom), рішення від 25 квітня 1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://european-court.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/tajrer-protiv-soedinennogo-korolevstva-tyrer-v-the-united-kingdom-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

7. Рішення у справі «Хенаф проти Франції» (Henaf v. France) від 27 листопада 2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=INT&n=26055#06394919996882953>

8. Рішення у справі «Аксой проти Туреччини (Aksoy v. Turkey) від 18 грудня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://precedent.in.ua/2016/04/08/aksoj-protyv-turtsyy/>

9. Рішення у справі «Курт проти Туреччини» (Kurt v. Turkey) від 25 травня 1998р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461485/2461485.htm>

10. Рішення у справі «Орхан проти Туреччини» (Orhan v. Turkey) від 18 червня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_177

11. Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В. Т. К.: «К. І. С», 2011. 320 с.

12. Теорія і практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

Науковий керівник: Маринів І. І., доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Починаючи з 1959 року зали Європейського Суду з прав людини (далі – Суд) були відкритими для громадськості, тому ситуація, що склалася починаючи з березня 2020 року є, свого роду, унікальною. Вперше за свою історію Суд змушений був перейти в он-лайн режим, для розгляду термінових звернень про тимчасові заходи відповідно до правила 39 Регламенту, тобто в випадках коли існує неминучий ризик незворотної шкоди. З 16 березня зали судових засідань недоступні для громадськості, розгляд справ призупинений, судові засідання скасовуються. Це заходи, на які пішов Суд через пандемію коронавірусу.

Перші випадки захворювання на пневмонію, викликану невідомим вірусом, були зафіксовані в грудні 2019 року, але досить тривалий час інформація з цього приводу замовчувалася. В січні, коли захворювання набуло масового характеру, влада Китаю почала вживати карантинні заходи, котрі деякі ЗМІ охрестили як «соціальний контроль у стилі Мао». В бік китайської влади неодноразово звучали звинувачення в надто суворих превентивних заходах, які порушують права людини, зокрема були зафіксовані випадки довільних затримань, стеження, застосування систем розпізнавання обличчя, та різних форм насильства над людьми. Але як це не дивно, саме такі суворі заходи допомогли зупинити поширення захворювання.

Якими б тяжкими не були обставини, дотримання прав людини завжди було і буде основним обов'язком демократичної держави. Міжнародне законодавство про права людини гарантує кожному право на найвищий досяжний рівень здоров'я та зобов'язує уряди вживати заходів для запобігання загрозам здоров'ю населення та надання медичної допомоги тим, хто цього потребує. Право на здоров'я не є чітко закріпленим у конкретній статті Європейської конвенції з прав людини 1950 р. (далі – Конвенція), але впливає з ряду положень Конвенції при її тлумаченні Судом. Стаття 2 закріплює «Право на життя», а тлумачення Суду зазначає, що це право вважається порушеним не тільки у разі умисного позбав-

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

лення життя, але і при серйозних пошкодженнях організму людини, які хоча й не спричинили його смерть, та все ж представляли серйозну загрозу для життя. На Державу покладається зобов'язання не тільки утримуватися від умисного позбавлення людини життя, але і дотримуватися позитивного зобов'язання захищати життя людини від посягань третіх осіб або від ризику захворювання на небезпечні хвороби, які з високою вірогідністю можуть спричинити смерть. ЄСПЛ, в тлумаченні права на життя виходить з логіки, що реалізація права на життя не можлива без реалізації права на здоров'я, оскільки нормальне біологічне та соціальне функціонування людини не можливе без здоров'я, тому реалізація права на життя у повному об'ємі, можливе лише при гарантуванні права на здоров'я.

Право на здоров'я включає в себе також таку складову, як профілактику, лікування та боротьбу з епідемічними захворюваннями. Тобто фактично в держави виникає зобов'язання забезпечити доступність профілактичної та нагальної медичної допомоги, а також забезпечити якісне інформування населення з приводу превентивних заходів. Окремо варто зазначити, що право на здоров'я не обмежується виключно поняттям фізичного здоров'я а включає в себе також здоров'я психічне, тому держава має забезпечити наявність психосоціальної підтримки осіб, що прямо чи опосередковано постраждалих від COVID-19, та мінімізувати випадки тривожних та депресивних станів.

Суд тлумачить право на інформацію, в контексті права на здоров'я, наступним чином: «держава зобов'язана забезпечити право на доступну і ефективну процедуру отримання інформації про ризики та загрози здоров'ю». Прикладом недотримання цього положення є ситуація, що склалася в Китаї, коли Лі Веньлян – перший лікар, котрий публічно почав говорити про спалах нового, не відомого раніше, небезпечного вірусу, отримав від правоохоронних органів попередження, про неприпустимість розповсюдження чуток та подальшу кримінальну відповідальність в випадку ігнорування заборони. На початку епідемії, влада КНР свідомо занижувала статистичні данні захворюваності та заперечувала швидкий темп передачі хвороби, високу летальність та способи інфікування. В своїх положеннях, Конвенція закріплює зобов'язання держави повністю дотримуватися права на свободу вираження поглядів та доступу до інформації, і обмежувати їх лише у тих межах, що відповідають міжнародним стандартам. Ця інформація повинна бути доступною, точною

та заснованою на достовірних фактичних даних. В ній має бути роз'яснено, як саме населення може вберегтися від захворювання. Це право може частково обмежуватися виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі. Коли ж держава посилається на цю підставу, то повинна дотримуватися гарантій, закріплених в Конвенції, і зважати на те, що доступ до інформації, пов'язаної з епідеміологічною ситуацією є складовою частиною права на здоров'я. Доступ до такого роду інформації є також ключовим аспектом доступності медичної допомоги, можливості отримувати, передавати та шукати інформацію що стосуються охорони здоров'я. Населення має право на своєчасну, доступну та повну інформацію про характер та рівень загрози здоров'ю, заходи, що застосовуються з метою попередження епідемії та інформацію про зусилля які застосовує держава в конкретній ситуації. Важливим також є високий рівень довіри людей до влади та ЗМІ, оскільки недостатня поінформованість суспільства і цензурування може привести до низького рівня усвідомлення ризиків населенням та розкоординованості заходів, що вживаються. Фактично, замовчування владою КНР реальної ситуації в поєднанні з несвочасним реагуванням та введенням карантину і спричинило стрімке розповсюдження вірусу як всередині країни, так і за її межами.

Одним із суттєвих обмежень, яке виникло у зв'язку з проголошенням пандемії, було обмеження права на свободу пересування. Вперше воно було запроваджене в місті Ухань ще в лютому місяці, і хоча на початку його введення ВООЗ досить скептично віднеслося до нього, але вже на початку березня була доведена ефективність таких заходів, що підтвердилося скороченням темпів розповсюдження хвороби. Карантинні обмеження можуть запроваджуватися як в окремих регіонах, так і по всій країні загалом, деякі регіони чи міста, такі як Ухань та Ломбардія були повністю ізольовані. Були введені обмеження щодо свободи виїзду з будь-якої країни та права в'їзду в країну громадянином якої є особа, як це було наприклад в Італії, Австрії та Польщі. Люди, котрі перебували на карантині, часто стикались з перешкодами пов'язаними з реалізацією своїх прав, що стосувалися доступу до предметів першої необхідності, таких як продукти харчування та засоби гігієни. Частина населення, після оголошення пандемії, мусила взяти неоплачувану відпустку, і як наслідок, далеко не всі люди мають достатні фінансові ресурси для придбання

медичних засобів першої необхідності та продуктів харчування. Виникали проблеми з забезпеченням доступності для всіх категорій населення товарів, необхідних для індивідуального захисту. В Китаї майже 70% малозабезпечених сімей не могли собі дозволити придбати маски та дезінфікуючі розчини. Уряд України, наприклад, продовжив експорт медичних масок та антисептиків за кордон, на момент проголошення світової пандемії, та не забезпечив населення засобами індивідуального захисту, що і спричинило їх дефіцит. Звичайно, відповідно до норм міжнародного права держава має певні зобов'язання щодо допомоги та міжнародного співробітництва з іншими країнами що мають набагато нижчу спроможність протидіяти епідемії, але не шляхом нехтування потреб населення власної країни. В багатьох країнах, недалекоглядність уряду викликала досить небезпечну ситуацію, так як фактичне навантаження на систему охорони здоров'я стало суттєвим, і це може призвело до неефективності і перевантаження лікувальних закладів. Яскравим прикладом неефективності системи соціального захисту, став випадок загибелі підлітка в Китаї, що страждав на ДЦП. Його батьків госпіталізували в лікарню тому доглядати і надавати допомогу в умовах карантину дитині не було кому.

Стаття 14 Конвенції, прямо забороняє будь-які прояви дискримінації, пандемія COVID-19, відкрила величезну кількість проблем, пов'язаних з дискримінацією за національною, расовою чи етнічною приналежністю. Неодноразово траплялися випадки, коли особи, що мали китайське громадянство, не допускалися до заселення в готель, або власники китайських ресторанів втрачали прибутки та бізнес. Зустрічалася дискримінація осіб, що повернулися в країну громадянства з країн, де були зафіксовані випадки коронавірусу, та дискримінація за станом здоров'я або на основі припущень про стан здоров'я. Фіксувалися випадки відмови надання якісного медичного обстеження та звільнення у зв'язку з невиходом на роботу осіб, що перебували в режимі карантину. Неодноразово ВООЗ зазначала про недопустимість та шкідливість такої стигматизації, що може призводити до свідомого приховування хвороби та симптоматичного лікування. Саме на державу покладається обов'язок проведення адекватної роз'яснювальної роботи, та захист цих осіб від жорстокого чи дискримінаційного поводження.

Конвенція у статті 15 зазначає, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, обмеження деяких прав може бути

виправдано, коли вони мають юридичну основу, суворо необхідні, ґрунтуючись на наукових доказах і не довольні, не дискримінаційні у застосуванні, мають обмежену тривалість у часі, при цьому забезпечена повага людської гідності, обмеження підлягають перегляду та пропорційні для досягнення мети. Слід наголосити, що права людини, закріплені Конвенцією, є невід’ємними, тому, навіть у випадку хвороби, людина користується всім каталогом прав. Тягар відповідальності за порушення прав людини і обґрунтування розумності та законності обмежень покладається на державу. Якщо держава змушена вводити карантинний режим і певним чином обмежити права своїх громадян, то важливим також є офіційне проголошення надзвичайного стану та повідомлення міжнародного співтовариства про заходи, які вживаються та причини їх застосування.

Отже, як висновок, можна зазначити, що карантинні обмеження повинні відповідати наступним вимогам: бути раціональними і переслідувати законну мету, тобто стримування поширення епідемії, вони не повинні бути дискримінаційним та більш суворим ніж це необхідно. Вони повинні відповідати внутрішньому законодавству країни та міжнародним стандартам прав людини, мати обмежену тривалість в часі та підлягати перегляду. В випадках, коли є можливість обрати альтернативні, менш обмежувальні заходи, перевага повинна надаватися останнім. Якщо ситуація дозволяє – обмежувальні заходи повинні бути добровільними, а в випадках, коли потребуються більш суворі карантинні обмеження, уряд держави зобов’язаний забезпечити гуманні умови для громадян, що підпадають під дію обмежень та встановити ефективний моніторинг ситуації. Особлива увага повинна приділятися дотриманню і захисту прав осіб які безпосередньо перебувають під карантином. Пандемія COVID-19 продемонструвала певні складнощі з обмеженням прав особливо вразливих категорій населення, таких як діти, особи похилого віку, особи що мають хронічні захворювання та малозабезпечені категорії населення. Враховуючи масштабність проблеми з якою зіштовхнулося людство, набуває неабиякого значення вміння уряду держави оперативно координувати дії відомств та забезпечувати максимальну доступність, оперативність та достовірність інформації. Виникає необхідність в пошуку балансу між дотриманням прав людини та обмежувальними заходами, що є тестом на здатність та вміння дотримуватися цінностей, закріплених Конвенцією за будь-яких умов.

Список використаних джерел:

1. Конвенція: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод в редакції від 02 жовтня 2013 року; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 15.04.2020).
2. WHO, Coronavirus disease (COVID-2019) Situation Reports, 10 April, 2020. URL: www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports (дата звернення: 10.04.2020).
3. Healthy Wuhan residents say they were forced into mass coronavirus quarantine, risking infection By Nectar Gan, Lily Lee and David Culver, CNN Updated 0016 GMT (0816 HKT) 24 February, 2020. URL: <https://edition.cnn.com/2020/02/22/asia/china-coronavirus-roundup-intl-hnk/index.html> (дата звернення 07.04.2020).
4. Travel news powered by IATA Timatic CORONAVIRUS OUTBREAK – UPDATE 14 April, 2020. URL: <https://www.iatatravelcentre.com/international-travel-document-news/1580226297.htm> (дата звернення 12.04.2020).
5. SCMP, Coronavirus: Hong Kong’s low-income families struggling to afford masks and disinfectant, new study claims, 23 February, 2020. URL: <http://www.scmp.com/news/hong-kong/health-environment/article/3051968/coronavirus-hong-kongs-low-income-families> (дата звернення 28.03.2020).
6. Amnesty International, China: Doctor’s death highlights human rights failings in coronavirus outbreak, (Press release, 7 February 2020), URL: www.amnesty.org/en/latest/news/2020/02/china-doctor-death-highlights-human-rights-failings-in-coronavirus-outbreak (дата звернення: 10.04.2020).

Науковий керівник: Бойчук Д. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

К. І. Пащикова¹

ДО ПИТАННЯ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Питання фрагментації міжнародного права завжди викликало жваві дискусії серед науковців та правозастосовувачів. Такий інтерес зумов-

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

люється, передовсім, неоднозначністю цього феномену міжнародного права, спірними думками щодо генези, негативного та позитивного впливу фрагментації, а також недостатньою вивченістю цього явища. Розпочавшись у 2000-х роках, дискусія коло питання фрагментації міжнародного права не вщухає й досі, спричиняючи тим самим появу нових ідей, думок та досліджень.

Актуальність даної проблеми зумовлена не тільки теоретичною значущістю в контексті еволюції міжнародного права, а й практичною в сенсі впливу явища фрагментації на правозастосування та правотворчість в майбутньому. Як одна з найголовніших тенденцій розвитку міжнародного права сьогодення, фрагментація має та надалі матиме суттєвий вплив на цю науку. Саме тому предмет даної роботи підлягатиме подальшому вивченню та дослідженню.

Дослідженням даної проблеми у своїх працях займалися такі науковці, як: Д. Пулковський, М. Гнатовський, О. Плотніков, Р. Колодкін, О. Поєдинок, Т. Короткий, Ю. Чайковський, Н. Кісліцина, а також Х. Алієв, В. Дженкс, Г. Хафнер, К. Кесседжаян та інші.

Слід сказати, що у 2002 році Герхард Хафнер змусив своєю працею «Ризик фрагментації міжнародного права» звернути увагу Комісії ООН на цю проблему та включити її до своєї програми роботи. Саме робота Хафнера ввела в користування термін «фрагментація» для явища, яке з'явилося та впливало на міжнародне право набагато раніше. На початку 2000-х років спостерігалось різке розширення сфери охоплення міжнародного права. Якщо раніше воно слугувало інструментом, призначеним для регулювання формальної дипломатії, то тепер воно розширилося настільки, що стало охоплювати найрізноманітніші сфери міжнародної діяльності – від торгівлі до охорони навколишнього середовища, від прав людини до науково-технічного співробітництва. Нові багатосторонні установи, регіональні та всесвітні, створювалися в таких сферах як торгівля, культура, безпека і розвиток [1]. Сьогодні важко уявити сферу життя суспільства, яка не піддається в тій чи іншій формі міжнародно-правовому регулюванню.

Необхідно сказати, що система міжнародного права ставала дедалі фрагментованішою ще наприкінці Холодної війни, тобто задовго до того, як міжнародне співтовариство стало вести активну бесіду про це. Факторами впливу на підвищену фрагментацію міжнародного права можна вважати розповсюдження міжнародних нормативних актів, зростаючу

політичну фрагментацію (зіставляється зі зростанням регіональної і глобальної взаємозалежності в таких областях, як: економіка, навколишнє середовище, енергетика, ресурси, охорона здоров'я, а також поширення зброї масового знищення), регіоналізацію міжнародного права у зв'язку зі зростаючою кількістю регіональних форумів, що займаються розробкою міжнародних нормативних актів, «емансипацію» окремих осіб від держави (ця емансипація могла б призвести до диференційованого регулювання і, отже, норм із різними зобов'язаннями) і спеціалізацію міжнародних нормативних актів [2]. Варто назвати також такі причини як криза системи міжнародного права, відсутність централізованих органів, наявність конкурентних норм.

Перші згадки про фрагментацію міжнародного права з'явилися в 50-ті роки ХХ ст., у той період, коли виникли нові галузі міжнародного права. Якщо простежити цей процес, наприклад, на правах людини, то побачимо, що після створення ООН у 1945 р. почалася серйозна розробка документів про захист прав людини, спочатку на універсальному, потім на регіональному рівні. Далі міжнародне право прав людини набуло автономного характеру, до того ж діяльність з розробки як самих норм, так і механізмів захисту проводилася на обох рівнях. Все це призвело до виникнення, по-перше, автономних режимів, по-друге, до конкурентності існуючих норм, яка, в свою чергу, є наслідком дублювання функцій в роботі міжнародних організацій. Класичним прикладом фрагментації постає діяльність Ради Європи та Європейського Союзу: в рамках ЄС на сучасному етапі створюються органи, що здійснюють діяльність, ідентичну органам та інституціям Ради Європи, хоча на етапі свого формування Євросоюз не займався питаннями прав людини [3].

Варто зазначити, що коли на Заході почали посилено пропагувати тезу про фрагментацію міжнародного права, про необхідність його радикального реформування та займалися пошуком шляхів такої реформації, була й інша думка щодо цього явища. Деякі вчені, зокрема Х. Алієв [4], говорили про фрагментацію як про явище нав'язуване та лобійоване, оперуючи тим, що «головний акцент робився на тому, що світова спільнота повинна, перш за все, визнати неефективність чинного міжнародного права, а потім почати його серйозний перегляд. А поки співтовариство до цього ще не дозріло, слід визнати правомірними випадки невиконання державами обов'язкових положень міжнародного права. Головний удар при цьому наноситься по тих положеннях, які, по суті,

є основними принципами міжнародного права і в цій якості зафіксовані в Статуті ООН». У цьому контексті згадувалася агресія США проти Іраку в 2003 р. Починаючи з 2000-го р. по теперішній час, питання, пов'язані з фрагментацією були вивчені: по-перше, зарубіжною правовою наукою; по-друге, міжнародним Судом ООН при розгляді конкретних справ; по-третє, одним із основоположних допоміжних органів Генеральної Асамблеї ООН, який займається питаннями кодифікації та прогресивного розвитку міжнародного права, – Комісією міжнародного права [3]. І все ж, на сьогодні досі не сформульовано загальновизнаного визначення «фрагментації» системи міжнародного права, що гальмує спільні зусилля міжнародної спільноти в питанні боротьби з даним явищем.

Незважаючи на це, доцільним є ознайомлення з поглядами вчених щодо визначення терміну «фрагментація» задля кращого розуміння предмету дослідження. Варто зазначити, що цей термін є запозиченим з таких наук, як біологія, соціологія та філософія, де «фрагментація» означає спосіб розмноження, при якому організм ділиться на дві або кілька частин, кожна з яких росте і утворює новий організм, та поділ суспільств на групи за окремими ознаками, який характеризується ростом перепон та суперечок між цими групами. Як бачимо, це визначення застосовується соціологією та філософією в негативному сенсі, позначаючи руйнування єдності. Внаслідок цього, деякі вчені перенесли визначення фрагментації в міжнародне право з таким же негативним обрамленням. Наприклад, Н. Кісліцина говорить про фрагментацію як «негативне явище, яке призводить до дестабілізації взаємодії основних елементів цілісної системи міжнародного права, внаслідок якого виникають суперечності між різними її інститутами та галузями, що знижує ефективність сучасного міжнародного права як регулятора міжнародних відносин» [3]; Р. Гофман вважає фрагментацію «ерозією загального міжнародного права», яка призводить до суперечностей у юриспруденції та втрати визначеності [5].

Теоретично, фрагментація може мати як позитивні, так і негативні наслідки для верховенства права в міжнародних відносинах. З одного боку, фрагментація може мати позитивний ефект на спонування держав до більш суворого дотримання міжнародних норм. Держави будуть більш схильні дотримуватися норм регіонального характеру, які краще відображають конкретну політичну ситуацію держав у цьому регіоні. З іншого боку, фрагментація може призвести до негативних наслідків шляхом виявлення непорозумінь і протиріч між різними правовими нормами

і нав'язування державам взаємно суперечливих зобов'язань [1]. Позиція Комісії ООН схиляється до того, що «з одного боку, фрагментація пов'язана з небезпекою появи колідуючих і взаємовиключних норм, принципів, систем норм і інституційної практики. З іншого боку, вона відображає поширення міжнародно-правового регулювання на нові сфери і пов'язану з цим диверсифікацію його предметів і методів. Фрагментація і диверсифікація вказують на розвиток і розширення сфери міжнародного права у відповідь на вимоги світу плюралізму. Вони ж можуть періодично викликати такі колізії норм і режимів, які здатні підірвати їх ефективне здійснення. Хоча фрагментація може створювати проблеми, вони не так вже нові і не носять такого характеру, щоб їх не можна було вирішити за допомогою методів, якими юристи-міжнародники користуються для усунення колізій норм, що виникали і в минулому (Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року вже є певним каркасом для процесів в цьому напрямку)» [6].

Підсумовуючи, варто сказати, що думки вчених зводяться до того, що уникнення фрагментації міжнародного права є неможливим, і, більше того, це явище потрібно сприймати як об'єктивно існуюче. Ми вважаємо, що це стан міжнародного права, який склався на сьогодні та є фрагментованим, подібно до того, як в різні епохи міжнародне право мало свої особливості. Якщо на початку нового тисячоліття явище фрагментації викликало здебільшого занепокоєння, сприймалося навіть як загроза існуванню міжнародного права, то після вивчення цього питання стало зрозуміло, що це лише риса міжнародного права, його «вигляд» на цей момент.

Таким чином, генеза фрагментації міжнародного права – 2 пол. XX століття (переважно після закінчення Холодної війни). Міжнародна спільнота розпочала вивчення цього явища на початку 2000-х років, з розгляду цього питання на Комісії ООН. Загалом, фрагментація сьогодні сприймається як сучасна риса міжнародного права, що не може нашкодити системі його єдності, зумовлена історичними, соціальними та політичними факторами і еволюцією самого міжнародного права. Існуючі міжнародно-правові норми, закріплені, зокрема, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів, вдало вирішують проблеми колізій, спричинені фрагментацією. Подальшого вивчення потребує сам термін «фрагментація», оскільки вченими не було досягнуто консенсусу щодо точного понятійного обрамлення даного явища.

Список використаних джерел:

1. Hafner G. Pros and cons ensuing from fragmentation of international law. URL: <http://students.law.umich.edu/mjil/article-pdfs/v25n4-hafner.pdf>.

2. Хафнер Г. Риск фрагментации международного права. Организация Объединенных Наций // ГА ООН, № 10 (A/55/10). Генеральная Ассамблея ООН – Док. No.10(A/59/10) от 15 января 2000г.

3. Кислицына Н. Ф. Фрагментация международного права и деятельность ООН // Международные правоотношения: публичные, частные и интеграционные аспекты: Сборник тезисов докладов. – М.: Компания Спутник+, 2008

4. Правовые основы защиты консульским учреждением прав и интересов граждан и юридических лиц : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук : специальность 12.00.10 / Алиев Хаял Мубариз оглы ; [Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) МИД РФ]. – Москва, 2014. –25 с

5. Zimmermann A. Unity and Diversity of International Law / A. Zimmerman, R. Hoffmann. – Berlin.: Duncker, Humblot, 2006.

Фрагментация международного права: трудности обусловленные диверсификацией и расширением сферы охвата международного права : Доклад Комиссии международного права: пятьдесят четвертая сессия [Электронный ресурс] / Организация Объединённых Наций. – Нью-Йорк, 2002. – Режим доступа : <https://legal.un.org/ilc/reports/2006/russian/chp12.pdf>

Науковий керівник: Полич В. П., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

О. А. Петракова¹

THE OUTBREAK OF COVID-19: DID CHINA VIOLATE INTERNATIONAL LAW?

As the pandemic rises the number of struggling states surges exponentially. The wreaked damage soars to trillions of dollars [1]. A question arises, is anybody to be held responsible for the harm done or should anyone compensate the nations suffering.

The issue of the responsibility of the states is one of the most complicated international law institutions. But one can not be sanctioned unreasonably.

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

The present article is aimed to state China had violated its international obligations.

Initially there is a necessity to identify the nature of international responsibility in the case given.

According to Alanna Shaikh, a global health consultant who specializes in strengthening health systems, COVID-19, or novel coronavirus, is closely related to SARS (Severe acute respiratory syndrome) and MERS (Middle East respiratory syndrome) which are all respiratory illnesses that are caused by the same large family of coronaviruses. It is also largely associated with Influenza, Ebola, H1N1 and HIV/AIDS [2].

Debates on conspiracy theories, started with January 24th publications on The Washington Times suspecting the virus to be a Chinese biological weapon [3], were ended by one of the leading coronavirus researchers Trevor Bedford disproving the possibility of genetic engineering and providing evidence that mutations in the virus are fully consistent with natural evolution [4]. The accidental leak of the virus from the Wuhan Institute had been also denied by Shi Zhengli, one of the its lead researchers, during her speech [5]. Thus, the liability for the violation of the Biological Weapons Convention can be easily excluded.

There can be also no talk of absolute responsibility, as responsibility for lawful activity, as long as the outbreak of the virus, as mentioned above, was not the result of human activity, especially legitimate.

Thus, if we classify a pandemic as a force majeure or an unpredictable phenomenon, a state cannot be held responsible for such a situation itself. However, most accidents encroaching on the well-being of other nations impose certain obligations on states that are regulated by international conventions (UNECE Convention on the Transboundary Effects of Industrial Accidents, UNECE Convention on the protection and use of transboundary watercourses and international lakes etc.). Violation of such obligations, with the presumption of awareness of the possible harmful consequences of such violations, is recognized as illegal, leading to international public danger, and such that it is punishable – that is, it contains all the signs of an international offense.

The most respectful international act on international diseases is International Health Regulations established by World Health Organization in 2005 in order «to prevent, protect against, control and provide a public health response to the international spread of disease in ways that are commensurate with and restricted to public health risks» [6].

Under Article 21(a) of the Constitution of the WHO «the Health Assembly shall have authority to adopt regulations concerning sanitary and quarantine requirements and other procedures designed to prevent the international spread of disease», and Article 22 states that «regulations adopted pursuant to Article 21 shall come into force for all Members after due notice has been given of their adoption by the Health Assembly except for such Members as may notify the Director-General of rejection or reservations within the period stated in the notice» [7]. As long as China is a member-state of World Health Organization and has adopted International Health Regulation, the IHR appears to be a legally binding international act for the State.

Article 7 imposes on WHO members an obligation of sharing information during unexpected or unusual public health events while the provisions of Article 6 shall apply in full. Under the Article 6 of IHR state parties are obliged to provide WHO with estimated information about national situations which may be of possible public health emergency of international concern and any response actions within 24 hours (1) and to continue timely, accurate and sufficiently detailed communication (2) [6].

As for COVID-19 China delayed informing the world about the seriousness of the outbreak within its territory. By means of present article the author reveals China had violated the Regulations, in particular aforementioned articles.

Its wrongdoing started the moment Chinese authorities tried to shut the alarm sounded by an ophthalmologist at Wuhan Central Hospital, Li Wenliang. Dr. Wenliang tried to warn his colleagues about the virus of unknown nature in his December 30th message, however those warnings were to be recognized as «untrue speech» by police forcing Wenliang to sign a retraction. Now with his life eventually took by COVID, Li is praised as a national hero [8].

With articles 6 and 7 of IHR broadening the provisions originated in Article 63 of WHO Constitution the context of its conditions is not clearly identified. That prompts the necessity to determine what may be referred to as «official reports and statistics» [6]. One may argue that it is only publicly available formal government publications that counts. But there is also an opinion that censored social media posts by Chinese doctors might have been those to be published in order to fulfill Article 63 as far as they are «pertaining to health» and «have been published in the State concerned» [9]. Thus withholding such reports only exacerbates China's liability. Referring to Paragraph 2 of IHR's Article 6 a state shall not only notify, but also provide WHO with data available including «case definitions, laboratory results, source

and type of the risk, number of cases and deaths, conditions affecting the spread of the disease and the health measures employed» [6].

On December 31, three weeks after first cases were noticed, China finally contacts WHO [10]. That was the first time the country admitted the outbreak within its borders. Alongside with the announcement officials were emphasizing there were clearly no evidence of human-to-human transmission but rather animal-to-human, with Wuhan being the epicentre of the outbreak because of its wide known animal market. They also mentioned that the earliest case aroused just a short period of time ago, on 12th of December [8].

Wherein in reality there was already a first fatal case confirmed on January 9. Moreover the first man to die from coronavirus appeared to have transmitted it to his wife a week prior, the Lancet informs [8].

Yet according to China expert and senior fellow for global health at the Council on Foreign Relations, Yanzhong Huang, «the public was not kept informed about this situation until January 18» [8]. That leads us to the point where China not only withheld information but also misinformed WHO convincing them to postpone the announcement of PHEIC. Also to mention that instead of «communicating promptly to the Organization» China rejected several epidemic investigation assistance offers from WHO in late January with no explanation given [11].

China «was not sending details that WHO officials and other experts expect and need» noted in the February 26th Washington Post Paper [11].

Having analyzed the aforementioned facts, we try to identify China's conducts consulting 2001 Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts draft articles. In compliance with Article 2 any action or omission attributable to the state under international law and breaching an international obligation constitute an internationally wrongful act [12].

Still earlier precedents, like in case with the United States and influenza, show no state wants to be associated with the origin of pandemic while fulfilling treaty obligations to report disease outbreaks [1]. So at this point, no matter what, the very fact of notification have been a huge move forward itself. Lawrence Gostin, a global health law professor at Georgetown University, pointed out rightly that China deserves credit for sharing 2019-nCoV's genetic sequence shortly after announcing the outbreak [8].

Yet for that the state has already received credits from WHO in particular: the WHO's head, Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus, praised China, and has repeatedly done so on Twitter and in public statements since [8].

Notwithstanding, it appears to be not the first such China's misconduct. In 2005 IHR were revised precisely because the alike situation with China withholding information during the SARS outbreak [8] The fact that despite such changes were established, China failed to comply the Regulations again, only burdens liability of the state.

Returning to Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, according to the very first article, «Every internationally wrongful act of a State entails the international responsibility of that State» [12]. Still since the virus outbreak potentially threatening international order can arise in any country, states are not used to apply states responsibility law in international disease context to secure oneself [1].

However another unpunished violation of international obligation could only confirm the statements about the ineffectiveness on international law as it is. In such case the words of the chair in global public health at the University of Edinburgh Devi Sridhar seem very convincing: «You can contest whether you call it binding legislation if there's no consequence» [8]. The principle of state sovereignty meaning that a state may not be sued without its consent at that point constitutes another fundamental weakness of international law [11].

The author shares a thought that maybe the law on states responsibility concerning international regulations on handling the spread of infectious diseases should be once applied to prevent similar disobedience in the future.

References:

1. Fidler D. COVID-19 and International Law: Must China Compensate Countries for the Damage? // Just Security. 2020. URL: <https://www.justsecurity.org/69394/covid-19-and-international-law-must-china-compensate-countries-for-the-damage-international-health-regulations/>
2. Shaikh A. Why COVID-19 Is Hitting Us Now – and How to Prepare for the Next Outbreak // TEDxSMU / SMU. Singapore, 2020. URL: https://www.ted.com/talks/alanna_shaikh_why_covid_19_is_hitting_us_now_and_how_to_prepare_for_the_next_outbreak#t-28028
3. Taylor A. Experts debunk fringe theory linking China's coronavirus to weapons research // The Washington Post. 2020. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2020/01/29/experts-debunk-fringe-theory-linking-chinas-coronavirus-weapons-research/>
4. Cookson C. Coronavirus was not genetically engineered in a Wuhan lab, says expert // Financial Times. 2020. URL: <https://www.ft.com/content/a6392ee6-4ec6-11ea-95a0-43d18ec715f5>

5. Rui Y. Wuhan Virology Lab Deputy Director Again Slams Coronavirus Conspiracies // Caixin. 2020. URL: <https://www.caixinglobal.com/2020-02-07/wuhan-virology-lab-deputy-director-again-slams-coronavirus-conspiracies-101512828.html>

6. World Health Assembly. International health regulations // World Health Organization / Geneva, 2005. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/246107/9789241580496-eng.pdf?sequence=1>

7. UN General Assembly, The Constitution of the World Health Organization // New York, 1947. URL: https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf

8. Belluz J. China hid the severity of its coronavirus outbreak and muzzled whistleblowers – because it can // Vox. 2020. URL: <https://www.vox.com/2020/2/10/21124881/coronavirus-outbreak-china-li-wenliang-world-health-organization>

9. Zeng P. Taking China to the International Court of Justice over COVID-19 // European Journal of International Law. 2020. URL: <https://www.ejiltalk.org/taking-china-to-the-international-court-of-justice-over-covid-19/>

10. Geraghty J. The Comprehensive Timeline of China’s COVID-19 Lies // National Review. 2020. URL: <https://www.nationalreview.com/the-morning-jolt/chinas-devastating-lies/>

11. Kraska J. China Is Legally Responsible for COVID-19 Damage and Claims Could Be in the Trillions // War on the Rocks. 2020. URL: <https://warontherocks.com/2020/03/china-is-legally-responsible-for-covid-19-damage-and-claims-could-be-in-the-trillions/>

12. International Law Commission, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts // 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf

Науковий керівник: Трагнюк О. Я., к. ю. н., доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

S. Romanenko¹

«HATE SPEECH» IN SOCIAL MEDIA

«Hate speech» and abusive language against ethnic, religious, sexual minorities, migrants, and other populations have become common in Europe.

¹ student of the 1st year master degree of Economic Law Faculty Yaroslav Mudryi National Law University

For many years, the Council of Europe and the member states have been developing a wide range of standards and measures to counter the «hate speech», while guaranteeing the fundamental right of everyone to freedom of expression and freedom of information.

«Freedom of expression constitutes one of the essential foundations of [a democratic] society, one of the basic conditions for its progress and the development of every man. Subject to paragraph 2 of Article 10 (of the European Convention on Human Rights, hereinafter – ECHR, the Convention), it applies not only to 'information' or 'ideas' that are favorably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance, and broadmindedness without which there is no 'democratic society'. This means, amongst other things that every 'formality', 'condition', 'restriction' or 'penalty' imposed in this sphere must be proportionate to the legitimate aim pursued.» (Handyside v. the United Kingdom judgment of 7 December 1976, § 49)[1].

European Court of Human Rights (hereinafter – ECtHR, the Court) as defined by the Committee Ministerial Council of Europe, considers «hate speech» as «all forms of expression that disseminate, encourage, incite or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based intolerance, including intolerance expressed in aggressive nationalism or ethnocentrism, discrimination and hostility towards minorities, migrants and people of foreign origin»[2].

Bans on «hate speech» are often formulated in response to large-scale or ongoing violations of human rights of a discriminatory nature, in which «hate speech» was considered as one of the causal factors. These prohibitions reflect the circumstances to which they respond, and may also be limited by the prejudices existing in society at this moment.

The case-law of the Court draws attention to certain points. In *Surek v. Turkey* (No. 1), Application No. 26682/95, the Court focuses on the citation. In this case, two readers were published in the weekly edition, the main shareholder of which was the claimer, in which public authorities were severely criticized for their involvement in the massacres in Kurdistan in southeastern Turkey. Although the plaintiff was not involved in the writing of these letters, their publication encouraged the violence, because it contained specific names, and, in the Court's view, called for bloody revenge, exacerbating

«embittered prejudices»[3]. The Court, therefore, found that, although the claimer was not directly involved in the letters, he provided the authors with an opportunity to express their hatred and, accordingly, the authorities' actions in the plaintiff's charge met a legitimate aim. With audio-visual media, the situation is slightly different. In particular, in *Jersild v. Denmark*, Application No. 15890/89[4], the plaintiff conducted a radio interview with a group of young people who had racist views, which during the conversation emphasized restrictions on the rights of people of other races, for which the plaintiff was also accused of inciting enmity. However, the Court emphasized the purpose of this interview, namely the analysis of the views of this group, which had high public interest, not aimed at promoting racism.

Nowadays, plight slightly has changed. Therefore, in the digital era, the biggest threat is internet web portals which, for commercial and professional purposes, provide a platform for user-generated comments assume the «duties and responsibilities» associated with freedom of expression in accordance with Article 10 § 2 of the Convention where users disseminate «hate speech» or comments amounting to direct incitement to violence.

The term «hate speech» in social media includes the entire body of texts (as well as headings, photographs, and other elements) of the media that directly or indirectly contribute to inciting national or religious hatred or at least hostility.

The «hate speech» on the Internet cannot be considered harmless simply because of the fact it exists on the Internet. On the contrary, in a virtual space, the language of hate spreads at a tremendous speed, and as a result, it can lead to serious consequences in reality.

A recent example is the assassination of Walter Lübke, the head of the Kassel administrative district and a colleague of the mayor of Jung, right after one citizen left a comment in social media that «all this gang must be stoned and put against the wall. First – this pathetic ... burgomaster» [5]. For that comment, a fine of 1,380 euros was imposed. The words cannot harm but can inspire to commit offenses, because the criminal will feel support for the action by society.

The question is why «hate speech» has an extremely widespread practice on the Internet. The main cause for that, in my opinion, is the insufficient level of knowledge and lack of tolerance. The use of «hate speech» in this case is often not realized by those who prepare the materials.

For example, the Ministry of Internal Affairs of Ukraine had a widespread practice of indicating the ethnic origin of suspects in crimes if the suspects belong to certain ethnic minorities. Journalists and website users used that information for their own interest, although this information was not a necessary part of the case material.

Moreover, there are cases of deliberate use of «hate speech» – as was the case, for example, in the Russian media during and after Euromaidan, when «hate speech» and streams of material about Bandera, Nazis and the junta became a weapon to create a lasting negative image of Ukrainians to mobilize active supporters for capturing Crimea and Donbas.

The main issue is to understand where freedom of expression ends and how to distinguish «hate speech». For example, 15 percent of the population in Sweden is immigrants, mostly Muslims. In social media, one person left a comment that they are responsible for 95 percent of sexual assaults and 100 percent of group sexual assaults. Is it a «hate speech» or a demonstrable truth backed up by data by the Swedish government? I believe that there is a high possibility for such statements to be censored.

Adopted by the Council of Europe, the Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, designed to regulate the use of «hate speech» on the Internet, provides for «the need to ensure a proper balance between freedom of expression and an effective fight against racist and xenophobic acts»[6].

Article 2 provides that «racist and xenophobic material» means any written material, any image or any other representation of ideas or theories, which advocates, promotes or incites hatred, discrimination or violence, against any individual or group of individuals, based on race, color, descent or national or ethnic origin, as well as a religion is used as a pretext for any of these factors.

Case law concerning «hate speech» on the Internet is a relatively young branch. ECtHR had held the first case concerning liability for user-generated comments on an Internet news portal in 2015. *Delfi AS v. Estonia* (2015) is a case where the grand chamber ruled that holding Estonian news site Delfi liable for anonymous defamatory comments posted online from its readers, even when they are removed upon request, was not a violation of the Article 10 of the Convention guarantees of the freedom of speech. Finally, the fine of EUR 320 imposed by the domestic courts on the applicant company could in no way be considered a disproportionate violation. Moreover, the

imposition of measures of liability on the applicant company by the domestic courts was based on appropriate and sufficient principles and did not constitute a disproportionate restriction on its right to freedom of expression [7].

In contrast to *Delfi AS v. Estonia* case is *MTE and Index v Hungary* (2016), where Hungarian authorities had not carried out proper balancing between competing rights – right to freedom of expression and right to respect for commercial reputation [8]. It was its first post-Delfi judgment on the liability of online service providers for the unlawful speech of others. Somewhat puzzlingly, the Court reached the opposite conclusion from that of last controversial Grand Chamber ruling, this time finding that a violation of Article 10 of the Convention had occurred through the imposition of liability on the applicant providers.

Another case of ECtHR that was held on 18 January 2018 is *Smajić v. Bosnia and Herzegovina*. The Court unanimously ruled that the domestic courts had not violated the applicant’s right to freedom of expression by convicting him to a year’s imprisonment for inciting national, racial, and religious hatred, discord or intolerance online.[4] The applicant, a Bosnian lawyer, had published some posts on the website *Bosnahistorija* referring to the potential actions which Bosniacs would have to take in the event of a war against Serb villages in the Brčko. The ECtHR reasoned that the national penalty was proportionate and the restriction on freedom of expression complied with the criteria provided by Article 10, paragraph 2 of the Convention.

Therefore, after numerous decisions that ECtHR ruled and after understanding the scale of that situation, on May 31, 2016, Facebook, Google, Microsoft, and Twitter, jointly agreed to a European Union agreed for an obligation to remove illegal «hate speech» posted on their services within 24 hours[9].

Content analysis algorithms catch obvious «hate speech» but cannot pick up covert «hate speech». Therefore, though an original post may technically adhere to «hate speech» policy, the ideas the post conveys prompts readers to use the comment section to spread overt «hate speech». These sections are not monitored as heavily as main posts

Problems also arise when platforms’ artificial intelligence is poorly adapted to local languages and companies have invested little in staff fluent in them. This was particularly acute in Myanmar, where, Reuters reported,

Facebook employed just two Burmese speakers as of early 2015. After a series of anti-Muslim violence began in 2012, experts warned of the fertile environment ultranationalist Buddhist monks found on Facebook for disseminating «hate speech» to an audience newly connected to the internet after decades under a closed autocratic system.

To sum up, «hate speech» on the Internet is an utterly huge threat for modern society, information spreads with light speed, and sometimes that information leads to irreversible consequences. The whole world is working on detecting «hate speech», and yet there are many more measures that need to be done.

References:

1. Case of Handyside v. the United Kingdom, Application No. 5493/72// Available at: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57499>
2. Recommendation No. R(97)20 on «Hate Speech» of the Committee of Ministers of the Council of Europe// Adopted by the Committee of Ministers on 30 October 1997 at the 607th meeting of the Ministers' Deputies.
3. Surek v. Turkey (No. 1), Application No. 26682/95// Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58278%22%5D%7D>
4. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems// Available at: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/189>
5. What is hate speech// quorum// Available at: <https://www.initiative-quorum.org/ru/details/chto-takoe-jazyk-nenavisti.html>
6. Delfi AS v. Estonia (2015) ECtHR 64669/09// Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-155105%22%5D%7D>
7. Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary (application no. 22947/13)// Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-160314%22%5D%7D>
8. Smajić v. Bosnia and Herzegovina (application no. 48657/16)// Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-180956%22%5D%7D>
9. Hern, Alex (31 May 2016). «Facebook, YouTube, Twitter and Microsoft sign EU hate speech code». The Guardian. Retrieved 7 June 2016.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., кандидат юридичних наук, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД СФЕРУ ДІЇ СТАТТІ 3 ЄКПЛ

В переліку прав і свобод людини, що захищаються Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), свобода від катувань є однією з найважливіших. Вона забезпечує захист від найжорстокішого насильства з боку держави. Заборона катувань є певною гарантією для будь-якої особи. Положення ст.3 ЄКПЛ має абсолютний характер, що свідчить про відсутність будь-яких винятків. Якщо узагальнити практику ЄСПЛ з даного питання, то можна сказати, що обставин, які б виправдали катування не існує. Це означає, що застосування ст. 3 ЄКПЛ не залежить від поведінки заявника, а також характеру злочину, що він скоїв. Загроза безпеці держави також не є причиною правомірного обмеження прав, захищених ст. 3 Конвенції. В даній ситуації не діє принцип пропорційності, коли мета «усправедлиблює» засіб. В таких умовах важливого значення набуває чітке визначення меж статті 3 ЄКПЛ.

П. В. Пушкар у своїй науковій статті виділяє три поняття, що визначають зміст правовідносин, які підпадають під захист ст. 3 ЄКПЛ: 1) катування; 2) нелюдське поводження; 3) поводження, або покарання, що принижує гідність[1]. Загалом, Я. В. Охота визначає такі дії єдиним поняттям «жорстоке поводження»[2, с. 372–273]. П. В. Пушкар зазначає, посилаючись на Грецькі справи, що жорстоке поводження включає в себе щонайменше такого роду поводження, яким свідомо завдаються жорстокі страждання, психологічні або фізичні, які у даній ситуації вважаються невинуватими[1].

ЄКПЛ не містить жодних ознак поводження, яке підпадає під сферу дії ст.3. Тобто, ЄСПЛ наділений широкими повноваженнями у визначенні факту порушення встановленої заборони. Застосування ст. 3 потребує досягнення поводженням «мінімального рівня жорстокості». Та, знову ж таки, єдиних критеріїв визначення цієї межі не існує. Це пов'язано з тим, що Конвенція є «живим механізмом» і повинна тлумачитись в світлі сьогодення. Саме таку позицію підтримав ЄСПЛ у справі «Хенаф

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

проти Франції», підкресливши, що «певні акти, які раніше не потрапляли до сфери дії статті 3, можуть у майбутньому досягти потрібного рівня жорстокості»[3, с. 63–64].

Визначення «мінімального рівня жорстокості» застосовується при відокремленні катувань від нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Встановлюючи рівень жорстокості, силу спричинених страждань, ЄСПЛ виходить із обставин конкретної справи, при цьому він враховує: «інтенсивність та жорстокість поганого поводження, тривалість цих дій, їх фізичний чи психологічний ефект, характер поводження, за яких обставин, яким чином, якими методами та способами вони здійснюються»[4, с. 119–120].

На відміну від Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, ЄКПЛ не дає визначення терміна «катування». Його ознаки можна виокремити лише узагальнивши практику ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні у справі «Аксой проти Туреччини» ЄСПЛ зазначає, що стаття 3 Конвенції сформульована таким чином, що дає можливість «поставити тавро «катування» лише на навмисному нелюдському поводженні, яке викликає особливо сильні й жорстокі страждання»[5, с. 22].

Цікавим є позиція ЄСПЛ у справі «Айдін проти Туреччини», де суд встановив, що катуванням може вважатися звалтування[5, с.22].

У справі «Баті та інші проти Туреччини» Європейський суд також звертає увагу на особисті характеристики деяких з потерпілих, підкреслюючи їх молодий вік, звертаючи увагу на інтенсивність і надзвичайну жорстокість завданих їм фізичних страждань, а також наголошує на тому, що метою такого поводження було саме вибиття зізнання у підозрюваних.

На нашу думку, катування – це навмисне нелюдське поводження, яке спричиняє особливо тяжкі і жорстокі страждання; зазвичай застосовується із переслідуваною метою. Як правило, такою метою є отримання зізнання або іншої інформації, примушення до дій, покарання. Ю. В. Щокін зазначає, що завдане страждання, як моральне так і фізичне, повинно сприйматись самим потерпілим і суспільством як особливе тавро ганьби[4, с. 118–126].

О. О. Орлова зазначає, що як нелюдське поводження чи покарання ЄСПЛ може розцінити навмисні дії, «рівень жорстокості» яких не сягає мінімуму, необхідного для визнання таких дій катуванням[3, с. 63–64].

Отже, розмежування навмисних видів «поганого» поводження перш за все залежить від рівня жорстокості.

Слід зазначити, що нелюдське поводження включає більш широкий спектр варіантів «поганих» дій аніж катування. Якщо катування – це навмисне спричинення болю чи страждання, то нелюдське поводження – це не лише навмисні дії; крім того, катування має певну мету, нелюдським може бути поводження, що не має будь-яких цілей.

Таким чином, поводження визнається «нелюдським», якщо воно було умисним, застосовувалось упродовж кількох годин та спричинило тілесне ушкодження або сильні фізичні чи душевні страждання.

Для того, щоб кваліфікувати покарання як нелюдське у розумінні ст. 3 Конвенції, воно має викликати страждання особливого рівня; таке покарання підпадає під дію цієї статті, коли воно має на увазі певне насильство. При «нелюдському покаранні» слід мати на увазі не лише фізичні страждання, а й душевну пригніченість від чекання покарання в тих випадках, коли його виконання затримується. У випадку нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження тяжкість та інтенсивність болю або душевних страждань також є значним, але меншим, аніж коли йдеться про катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність покарання.

У справі «Кампбелл та Козанс» проти Сполученого Королівства також бачимо, що навіть погроза застосування забороненого статтею 3 ЄКПЛ поводження, якщо вона достатньо реальна, також може бути визнана як порушення статті 3 Конвенції і становити нелюдське поводження.

Потерпілими від нелюдського поводження можуть бути також і родичі, які зазнали психічних страждань внаслідок ненадання їм відомостей про їх близьких, яких було взято під варту. Так, у справі «Курт проти Туреччини» мати зниклого сина була визнана потерпілою внаслідок порушення статті 3 ЄКПЛ, оскільки не отримувала жодних відомостей про те, що трапилося з її сином після того, як його взяли під варту у неї на очах.

Окрему групу справ, в яких ЄСПЛ було встановлено нелюдське поводження, пов'язана з недостатнім і несвоєчасним наданням медичної допомоги особам, які перебувають під вартою або засудженні.

О. О. Орлова зазначає, що не існує нелюдського поводження, яке б не принижувало гідність. Однак у практиці Суду існують рішення, в яких

Суд визнавав поведження лише таким, що принижує гідність, одночасно вказуючи, що за ступенем жорстокості таке поведження не є нелюдським[3].

Поведження чи покарання, що принижують людську гідність, є, умовно кажучи, «найменш жорстоким» видом поведження, забороненого ст. 3 Конвенції. Згідно з позицією ЄСПЛ, яка була висловлена у 1978 р., поведження чи покарання, що принижують людську гідність, «спричиняє у потерпілого почуття страху, болісні страждання й почуття неповноцінності, спроможні принизити його гідність і навіть зламати його фізичний і моральний опір» («Ірландія проти Сполученого Королівства»)[5, с. 25].

У справі «Іванчук проти Польщі» Страсбурзький суд дійшов висновку, що затриманого було піддано поведженню, яке принижує гідність, через умисне роздягання догола під час проведення обшуку перед голосуванням на парламентських виборах[2].

У справі «Тайрер проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ вирішив, що в покаранні, якому було піддано заявника, елемент приниження досяг рівня, який дає підставу для визнання його таким, що принижує гідність, отже порушує статтю 3 Конвенції[5, с. 27–28].

Отже, констатувати факт порушення ст.3 ЄКПЛ є не достатнім. Перед Судом лежить обов'язок чітко визначити характер та вид забороненого поведження, що не завжди є очевидним. Адже це є необхідним для призначення суми справедливої сатисфакції. З іншого боку, встановлення Судом катування, як порушення статті 3, є своєрідним тавром для держави і підриває її імідж на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Пушкар П. В. Заборона катувань та інші форми жорстокого поведження чи покарання: застосування практики Європейського суду з прав людини URL: http://aau.edu.ua/static/pdf/hr_ppushkar_art3.pdf

2. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поведження» // Часопис Київського університету права. – 2013. – №4. – С. 372–376.

3. Орлова О. О. Катування, нелюдське та таке поведження чи покарання, що принижує людську гідність: розмежування понять // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2017. № 3 (87). С. 62–68

4. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов. Харків : Право, 2019. 404 с.

5. Ахтирська Н. М., Касько В. В., Маланчук Б. А., Мелікян А., Пошва Б. М., Фулей Т. І., Шукліна Н. Г. Застосування в Україні європейських стандартів протидії жорстокому поводженню і безкарності: науково-практичний посібник для суддів / За заг. ред. проф. Маляренка В. Т. К.: «К. І. С», 2011. 320 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Р. С. Санагурська¹

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Міжнародно-правова відповідальність являє собою одну з найбільш складних галузей сучасного міжнародного права. Саме від її розвитку безпосередньо залежить подальший вектор міжнародних відносин. Важливість інституту відповідальності дозволила деяким авторам заявити про існування права міжнародної відповідальності як самостійної галузі міжнародного права. Наприклад, І. І. Лукашук у своїй праці визначає право міжнародної відповідальності як «галузь міжнародного права, принципи і норми якої визначають для суб'єктів міжнародного права юридичні наслідки міжнародно-протиправного діяння, а також заподіяння шкоди в результаті діяльності, не забороненої міжнародним правом» [1].

Оскільки у сфері міжнародного права відсутнє верховенство права і суб'єкти міжнародного права самостійно складають обов'язкові норми, і так само самостійно слідкують за їх дотриманням, всі галузі, що відносяться до міжнародних відносин, будуються на принципах рівноправності та незалежності суб'єктів. Проте, в разі порушення прав суб'єкта міжнародного права суб'єкт-правопорушник повинен нести відповідальність за свої дії.

Комісія міжнародного права ООН вказувала на наявність такого принципу, згідно з яким будь-який суб'єкт міжнародного права повинен нести відповідальність за власні міжнародно-протиправні діяння [2]. Цей принцип підтверджується міжнародною практикою. У 1928 році По-

¹ Студентка 2 курсу міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

стійна палата міжнародного правосуддя у справі про фабрику в м. Хожув визнала як «принцип міжнародного права, а також і як загальний підхід до розуміння права те, що будь-яке порушення зобов'язання неминуче передбачає обов'язок відшкодувати завдані збитки» [3]. Це рішення стало одним із найважливіших щодо питань про міжнародну відповідальність.

Розуміння міжнародної відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності утвердилось в міжнародному праві не відразу. В перших доповідях Комісії міжнародного права ООН, зроблених з питання відповідальності держав, вона розглядалася в рамках відшкодування шкоди, заподіяної іноземним громадянам та іноземним юридичним особам або їх майну. А вже після завершення Другої світової війни почало формуватися поняття міжнародної кримінальної відповідальності та міжнародного злочину. А саме: які поставали підставою для застосування щодо держави міжнародних санкцій, а які розглядалися саме як елемент кримінальної відповідальності, оскільки їх мета покарати правопорушника. Тобто, інститут міжнародної відповідальності являє собою сукупність правових норм, що регулюють певні правовідносини, які в більшості випадків виникають між двома сторонами – правопорушником і потерпілим.

Міжнародна практика крокує шляхом розширення кола суб'єктів, повноважних до притягнення винних до відповідальності, так як деякі правопорушення зачіпають корінні основи міжнародного правопорядку. Міжнародний суд ООН у справі «Барселона Трекшен» встановив наступне: «основну відмінність слід провести між зобов'язаннями держави по відношенню до міжнародного співтовариства в цілому і зобов'язаннями, що виникають по відношенню до іншої держави в області дипломатичного захисту. Перші за своєю природою стосуються всіх держав, оскільки з огляду на важливість порушених прав, всі держави можуть розглядатися як такі, що мають правовий інтерес в їх захисті, – це зобов'язання *erga omnes*» [4]. У таких випадках міжнародне співтовариство виступає як потерпілий суб'єкт, а не як третя особу, так як міжнародно-протиправне діяння зачіпає самі основи міжнародного правопорядку.

Підводячи підсумок вищезазначеного, міжнародну відповідальність слід відносити до правовідносин, які виникають у результаті настання юридичного факту (порушення норми міжнародного права, заподіяння шкоди і т.д.). Змістом цих правовідносин є покладання на винну сторону

обов'язку нести негативні наслідки. Але треба враховувати основну особливість міжнародної відповідальності, механізм її реалізації – це те, що норми міжнародного права існують, у першу чергу, на основі добровільного їх виконання відповідними суб'єктами.

Список використаних джерел:

1. Лукашук І. І. Право міжнародної відповідальності. М., 2004.
2. Доповідь Комісії міжнародного права про роботі на 53-й сесії // Документ ООН А / 56/10.
3. Case concerning the factory at Chorzow // PCIJ. 1982. Ser. A. № 17. P. 29.
4. Barselona Traction, Light and Power Company Ltd, 2-d phase // I. C. J. Reports. 1970. P. 3

Науковий керівник: Полич В. П., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

М. Р. Сатуєва¹

СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Інтернет вже давно остаточно інтегрувалася в усі сфери людської діяльності. Для свободи Інтернету першочергове значення має свобода вираження поглядів. Без перебільшення можна стверджувати, що сьогодні всесвітня мережа виступає одним із головних засобів комунікації, нічим не поступаючись живому спілкуванню, про що свідчать цифри: зараз Інтернет використовують понад 4,5 мільярда людей, тоді як кількість користувачів соціальних мереж перетнула позначку в 3,8 мільярда. Про що йдеться у звіті «Цифрові технології 2020» (Digital 2020) [3]. У той же час важливо розуміти, що в жодному міжнародному акті, національній або зарубіжній конституції комплексне суб'єктивне право на свободу вираження поглядів не розглядається як абсолютне. Воно підлягає об-

¹ Студентка 1 курсу магістратури факультету підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

меженням, які необхідні для забезпечення державної безпеки, захисту публічних і приватних інтересів.

У статті 34 Конституції України закріплено кілька конституційних прав і свобод та критеріїв їх обмеження: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [5].

Ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 10 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) теж встановлюють ряд підстав для обмеження свободи вираження поглядів. Зокрема, воно може бути, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [7]. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [4].

Втручання держави у здійснення особою права на свободу вираження поглядів не має чітко окреслених меж. Для того щоб визначити, чи було втручання держави у здійснення особою права на свободу вираження, Європейський суд з прав людини (далі – Суд) окремо розглядає справу та виносить рішення про те, чи відбулося таке втручання, при цьому аналізуючи певні обставини реалізації права органами державної влади.

Загальну оцінку значення свободи вираження своєї думки дано Судом в одному з класичних рішень у справі «Лінгенс проти Австрії»: свобода

вираження своєї думки «становить одну з найважливіших основ демократичного суспільства й одну з головних умов для його розвитку і для самовираження кожної людини». Цей лейтмотив був і залишається для ЄСПЛ визначальним у вирішенні справ на підставі ст.10 Конвенції [10, с.252].

Суд у своїх рішеннях по чергово досліджує відповідність обмеження права на свободу вираження кожному критерію триступеневого тесту і, якщо воно не відповідає хоча б одному з названих критеріїв, обмеження вважається таким, що порушує ст. 10 Європейської конвенції. Як неодноразово зазначав Суд, звертаючись до ст. 10: «Ця свобода пов'язана з винятками, які, хоча й повинні тлумачитися як обмеження, але і потреба в будь-яких обмеженнях повинна бути встановлена з високим ступенем переконання» [8, с.32].

І хоча в Конвенції прямо не вказано про захист цих свобод в Інтернеті, проте завдяки діяльності Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), ми можемо зробити висновок, що ця стаття поширюється і на простір глобальної мережі. Підтвердженням цього може слугувати рішення ЄСПЛ *Autronic AG v. Switzerland*, у якому зазначається, що право на свободу вираження поглядів «стосується не тільки змісту інформації, а й засобів висилання і приймання, оскільки будь-яке обмеження, накладене на ці засоби, порушує право на отримання інформації» [9].

Хоча, на нашу думку, Інтернет має неправову природу, оскільки являє собою дуже складну і розгалужену систему і через свою громіздкість не може повноцінно бути об'єктом або суб'єктом права. Інтернет може бути врегульовано лише з окремих питань, що включають в себе порядок і умови використання Мережі, а також захист прав і законних інтересів окремих суб'єктів в процесі циркуляції інформації.

Наприклад, у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» Суд підкреслив відмінність Інтернету від друкованих ЗМІ, вказуючи на здатність Інтернету зберігати та передавати інформацію: «Електронна мережа, яка обслуговує мільярди користувачів у всьому світі, не є і потенційно не буде об'єктом такого ж регулювання та засобів контролю. Ризик завдання шкоди здійсненню та використанню прав людини і свобод, зокрема права на повагу до приватного життя, який становлять інформація з Інтернету та комунікація в ньому, є безумовно вищим, ніж ризик, який походить від преси. Таким чином, підходи, які регулюють відтворення матеріалу з друкованих засобів

масової інформації та Інтернету, можуть відрізнятись. Останній, безперечно, має коригуватися з урахуванням притаманних цій технології рис для того, щоб забезпечити захист зазначених прав і свобод та сприяння їм» [2, с.27].

Європейська спільнота для реалізації прав людини в мережі Інтернет (з 2013 року право на доступ до мережі Інтернет є базовим правом людини) ухвалила Рекомендацію CM/Rec (2016) 1 Комітету Міністрів державам-членам із захисту й заохочення права на свободу вираження поглядів та право на приватне життя відносно мережевого нейтралітету (ухвалена Комітетом Міністрів 13 січня 2016 року на 1244 засіданні заступників міністрів) і Рекомендацію CM/Rec (2016) 5 Комітету Міністрів держав-членів щодо Інтернет-свободи (ухвалена Комітетом Міністрів 13 квітня 2016 року на 1253 засіданні заступників міністрів), визнаючи ризики, пов'язані із регулюванням доступу у мережі Інтернет та можливостями провайдерів сервісів [6].

При розгляді справ щодо «всесвітньої мережі» Суд виходить з загальних принципів захисту свободи вираження поглядів, нагадуючи про її важливість для демократичного суспільства і політичної дискусії. Прикладом застосування загальних принципів до свободи вираження поглядів в Інтернеті є справа *Renaud v. France*. Заявник по справі, пана Рено, засновник і лідер громадської організації, опозиційно налаштованої до місцевої влади і мера міста Сенс, створив сайт, на якому розміщував жорстку критику на адресу мера, зокрема, у зв'язку з реалізацію кількох масштабних будівельних проєктів. Зокрема, він порівнював мера міста і методи здійснення ним влади з методами, які застосовував колишній диктатор Румунії Чаушеску; звинувачував мера міста у привласненні бюджетних коштів, називав його «клінічним шизофреніком і брехуном». Національні суди визнали твердження заявника, поширені через Інтернет, наклепницькими і образливими і притягли пана Рено до кримінальної відповідальності [1].

Таким чином, враховуючи вищевикладене, вважаємо, що законодавство має гарантувати Інтернет-користувачам право оскаржувати рішення, які встановлюють обмеження на доступ до всесвітньої мережі; законодавство повинно встановлювати чіткі підстави і процедури прийняття рішення щодо блокування чи видалення певної інформації, розміщеної в Інтернеті, підстави і порядок притягнення до відповідальності осіб, які зловживають свободою вираження поглядів у всесвітній ме-

режі; обмеження свободи слова в Інтернеті повинні переслідувати правомірну мету.

Держава, у свою чергу, не повинна бути повністю усунутою від державного контролю і регулювання розміщення інформації в Інтернеті. Адже за допомогою мережі Інтернет щороку відбувається все більше різних правопорушень – від дрібного кібершахрайства до організації терористичних актів. Однак, попри змістовний перелік обмежень, слід пам'ятати що обмеження свободи вираження думки (як і будь-яких інших прав людини) не є своєрідним «карт-бланшем» для органів влади. Уряд не може послатися на «національну безпеку» або іншу з можливих підстав, безперешкодно порушуючи права людини. Існує встановлена процедура для визначення того, може чи бути обмежено право на свободу вираження поглядів. Відповідно до рекомендацій ЄСПЛ процедура передбачає використання потрібного критерію: будь-яке обмеження повинно бути «встановлене законом»; воно повинно бути «необхідним у демократичному суспільстві»; обмеження повинно переслідувати «легітимну мету».

Список використаних джерел:

1. Renaud v. France, № 13290/07, 25 February 2010.
2. Бенедек В. Свобода вираження поглядів та Інтернет / Вольфганг Бенедек, Маттіас Кеттеман. – Видавництво Ради Європи, 2013. – 204 с.
3. Звіт «Цифрові технології 2020» (Digital 2020). <https://wearesocial.com/blog/2020/01/digital-2020-3-8-billion-people-use-social-media#>
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
5. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
6. Лілія Олексюк Кібербезпека та/або права людини [Електронний ресурс]: <http://vaibit.org.ua/wpcontent/uploads/2017/07/%D0%92%D0%90%D0%86%D0%91%D0%86%D0%A2.pdf>
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Нагнічук О. І. Обмеження реалізації права на свободу вираження поглядів та умови їх застосування відповідно до ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [електронний ресурс] / Нагнічук О. І. // Наукові записки НаУКМА. – 2014. – Т. 155 : Юридичні науки. – С. 31–35.

9. Рішення ЄСПЛ від 22 травня 1990 р. у справі «Аутронік АГ проти Швейцарії» (Autronic AG v. Switzerland), заява № 12726/87. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22%3A%5B%5C%22001-57630%5C%22%5D%7D>.

10. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. С. Свириденко¹

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ЯК КРИТЕРІЙ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

Світове суспільство прагне до ідеалу сучасного різновиду ліберальної демократії, що ґрунтується на ідеї врахування інтересів усіх соціальних груп населення та конкуренції політичних сил. Так, такий тип влади хоч і є суперечливим, навіть в теоретичному розумінні, але практичне та, певною мірою, недосконале його застосування дало поштовх для розвитку людства. В сучасному світі, почувши слово «демократія», підсвідомо проводяться паралелі із правами людини. І не дивно, бо з поширенням цього політичного режиму в багатьох країнах світу, що зумовлено низкою історичних подій, дещо змінився погляд на правовий статус особи. Важливим тут є те, що останні два століття розширили правовий статус жінок, підвищили їх соціальний та громадянський статус, що, безумовно, сприяло виникненню нових типів відносин та розбило стереотипи в різноманітних сферах життя. Завдяки цим чинникам в науці та практиці ми спостерігаємо абсолютно новий вид відносин, як гендерна (паритетна) демократія, яку прослідковують на прикладах демократичних перетворень у європейському товаристві починаючи з другої половини ХХ століття. Але в багатьох країнах, що стоять на шляху свого реформування та удосконалення, все ще гостро постає питання рівності жінок та чоловіків.

¹ Студентка 2 курсу 1 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Загальновідомо, що демократія може здійснюватися через реалізацію і гарантування захищених законом демократичних прав людини і громадянина. Раніше жінки не брали активної участі в управлінні громадським життям, не були залучені в політику та міждержавні відносини, хоча, є одиничні винятки в історії людства. Вони не були активними діячами суспільства, причиною чого було обмеження їх прав, що базувалося на пануванні патріархального світу та обмеження жінок як осіб нелогічних та емоційних. Історія, політика, дипломатія та інші сфери життя були справами суто чоловічими. Останні два століття дали поштовх для стрімкого перетворення суспільної думки, зміну психологічного бачення суспільства, що призвело до чималих юридичних та політичних змін у сприйнятті жінок. Рівність обох статей, свобода пересування, слова і думки, вільне вираження своїх поглядів, рівна участь у політичному житті держави та інші громадянські і політичні права визнаються та закріплюються світовим співтовариством.

Серед робіт, які присвячені гендерній тематиці, що є доступними для українського товариства є праці Дж. Батлера, Ш. Берна, Дж. Мітчелла, К. Мілет, К. Пейтмен і багатьох інших.

«Рівність чоловіків та жінок є однією із найважливіших умов розвитку та мирного співіснування будь-якої нації» [2] – заявив у своєму Посланні Генеральний секретар ООН Кофі Аннан (2005). Ця теза підтверджує важливість рівноправ'я для здорового, сталого розвитку демократичного суспільства, налагодження миру та безпеки серед міжнародної спільноти. Своєю діяльністю сприяли поширенню питання щодо рівності обох статей агенції ООН. Зокрема, Програма Розвитку ООН з 1960-х років почала вводити гендерну складову у проекти, які проводились у багатьох країнах світу під назвою «Жінки у розвитку [3]. Саме цей підхід визначив цінність жінок, які мають брати активну участь не тільки у покращенні економічного стану країн, але і в інших сферах життя. Їх визнання і залучення сприяє активному розвитку держав.

Підтвердженням цього можна вважати і рядки із «Декларації прав громадянки», написану Олімпією Де Гуж, що є іронічною «відповіддю» на Декларацію прав людини і громадянина: «Із спільноти чоловіків і жінок складається нація, на якій ґрунтується держава; законодавство повинно бути вираженням волі цієї спільноти... Усі громадянки і всі громадяни повинні відповідно до своїх здібностей мати однаковий доступ до всіх суспільних посад... тільки одна відмінність – їхні здібності та

таланти можуть слугувати мірилом для їх вибору... Конституція... не дійсна, якщо над її створенням не працювала більшість індивідуумів, з яких складається нація...» [4].

Варто сказати, що держави-лідери переймаються питанням залученості жінок в управління державними справами. Ісландія є першою країною в світі, яка на рівні законодавства зрівняла заробітки чоловіків і жінок. Більш того, за даними The Global Gender Gap Report (GGGR), ця країна має найкращий результат серед країн Європи у проведенні гендерної політики, враховуючи усі параметри цієї програми, серед яких: Економічна участь і кар'єрні можливості; Освіта; Здоров'я і виживання; Політичні права і можливості [5].

Щодо України, то в 2020 вона піднялась на 6 сходинок та посіла 59-місце серед 153 держав, які були проаналізовані [5]. На сьогодні, паритетна демократія в Україні існує лише як ідеал, до якого ми маємо прагнути в умовах євроінтеграції, що закріплено на національному та на міжнародному рівні.

Україна активно приєднується до міжнародних організацій та програм, які покликані на встановлення та підтримку гендерної рівності. Не виключенням стала і «Програма Біарріц», яка створена в рамках переговорів країн Великої Сімки. Вона направлена на припинення гендерного насильства, забезпечення чесною та якісною освітою та охорони здоров'я, сприяння розширенню можливостей жінок, забезпечення повної рівності між чоловіками та жінками [6]. За сприянням Першої Леді України – Олени Зеленської, Уряд України схвалив міжнародну ініціативу приєднання до цієї програми [7].

Зокрема, стаття 24 Конституції України від 28 червня 1996 р. гарантує рівність прав і свобод усім громадянам та забороняє обмеження за ознакою статі. Стаття 24 Конституції України також зазначає: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї» [8].

Відповідно до статті 4 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. передбачено проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проєктів нормативно-правових актів [9]. Також, згідно зі статтею 15 цього ж закону політичні партії та виборчі блоки під час висунення кандидатів у народні депутати України в багатомандатному загальнодержав-

ному виборчому окрузі передбачають представництво жінок і чоловіків у відповідних виборчих списках [9]. Але, Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. не містить механізмів, які б мали забезпечувати виконання статті 15 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [10].

Українське суспільство має спостерігати за досвідом, набутим західноєвропейськими державами на шляху до побудови гендерно збалансованого суспільства. Навіть там шлях жінки у політику не був легким, як нам може з першого погляду здаватися. Як зазначала С. Оукін про цей процес: «...зовсім не проста справа включити жіночу частину людства в традицію політичної теорії» [1]. На сьогодні, жінка-політик, жінка-лідер фігурує не лише в західноєвропейській теорії, але і в громадському житті. Сучасна європейська політика функціонує на жіночому представництві, процентний мінімум якого 30 відсотків, а часто сягає і 60 [11].

Гендерна рівність слугує вагомою умовою для забезпечення розвитку. Але законодавство наодинці не може вирішити цю проблему. Ключовим є позитивне втручання правничої спільноти на користь знищення різного роду дискримінації і несправедливості, що можуть бути викликані політичними, культурними, соціально-економічними та іншими факторами.

Отже, першим кроком у вирішенні проблеми є її усвідомлення. Задля розвитку і подолання прогалин у існуючих «питаннях статі», правова спільнота має мислити прогресивно, демонструвати цінності гендерної рівності та підвищувати рівень правової культури громадян.

Список використаних джерел:

1. Феминистская критика и ревизия истории политической философии. Москва, 2005.
2. На пути к гендерному равенству в Республике Беларусь. Минск, 2006.
3. Women in development: Report of the Secretary-General (2019). UN Women URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/08/a-74-279-sg-report-women-in-development>.
4. Де Гуж О. Декларация прав гражданки. Київ, 2003.
5. Mind the 100 Year Gap. World Economic Forum URL: <https://www.weforum.org/reports/gender-gap-2020-report-100-years-pay-equality>.
6. The Biarritz Partnership for Gender Equality. France Diplomacy URL: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/french-g7-presidency/the-biarritz-partnership-for-gender-equality/>.

7. Гендерна рівність: Кабмін підтримав ініціативу Зеленської щодо «Партнерства Біарріц». УКРІНФОРМ URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3020753-genderna-rivnist-kabmin-pidtrimav-iniciativu-zelenskoii-sodo-partnerstva-biarric.html>.

8. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

9. Закон України URL: «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

10. Закон України URL: «Про вибори народних депутатів України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.

11. Percentage of women in national parliaments. Global data on national parliaments URL: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=3&year=2020>.

Науковий керівник: Роянова І. В., асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

С. М. Сінельнікова¹

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Особливе місце серед злочинів проти життя, здоров'я, волі, честі, гідності особи посідає торгівля людьми – проблема, що набула міжнародного характеру. Постійні факти продажу за кордон жінок, чоловіків і дітей, підвищена суспільна небезпека цих діянь вимагає додаткових заходів протидії цьому явищу.

Торгівля людьми – сучасна форма рабства – є найшвидше зростаючою кримінальною діяльністю у світі, протизаконна торгівля людськими істотами в цілях комерційної сексуальної експлуатації або примусової праці знаходить свої прояви поруч з незаконною торгівлею зброєю і є другою за величиною після торгівлі наркотиками. Це злочин, який грубо порушує закріплені та гарантовані Конституцією України права на свободу, честь і гідність людини. Кожен рік у світі біля 4 мільйонів людей стають жертвами торгівлі людьми. Великі масштаби, торгівлі людьми, недостатнє законодавче забезпечення щодо відповідальності за неї зу-

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

мовляють актуальність вивчення цього ганебного явища, яке виникло у стародавні часи і до сьогодні продовжує існувати.

У всьому світі торгівля людьми вважається одним із найтяжчих злочинів проти особи. Торгівля чоловіками, жінками та дітьми суперечить міжнародно-правовим нормам, які забороняють торгівлю людьми, зокрема положенням Загальної декларації прав людини, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року. [1] Це – перший міжнародний документ, який у категоричній формі заборонив рабство. У статті 4 цього правового акта проголошується: «Ніхто не повинен бути у рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їхніх видах». Зрештою, було створено спеціальну міжнародно-правову базу з метою організації боротьби з цим злом. І все ж таки, попри загальне засудження і заборону, практика, подібна до рабства, як і раніше, становить глобальну проблему.

Особливий зміст торгівлі людьми містить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Хоча це поняття не згадується у статті 4, яка забороняє «рабство», «підневільний стан» «примусову чи обов'язкову працю».[2] Але сама торгівля людьми своїм характером і метою, яка полягає у використанні інших осіб, спирається на здійснення всіх складових права власності. По суті, люди вважаються товаром, який можна вільно володіти, користуватися, використовуючи для власних цілей і розпоряджатися за власною. Автори пояснювального звіту до Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми визначили торгівлю людьми як сучасний вираз світової работоргівлі (М. і Інші проти Італії і Болгарії).

Так, з огляду на свій обов'язок тлумачити Конвенцію у світлі умов сучасного життя, Суд вважає, що враховуючи особливий контекст торгівлі людьми, немає потреби встановлювати, чи поводження, на яке скаржиться заявник, є «рабством», «підневільним станом» або «примусовою чи обов'язковою працею» (*ibidem*). Суд вважає, що торгівля людьми як така, у розумінні статті 3 Палермського протоколу і статті 4 Конвенції про заходи щодо протидії торгівлі людьми, відноситься до сфери дії статті 4 Конвенції.[3]

Нині поняття «рабство» модифікується. Воно охоплює низку порушень прав людини, зокрема таке злочинне явище, як торгівля людьми. Торгівлю людьми можна визначити по-різному. Так, Рада Європи дала таке визначення: «Торгівля людьми (трафікінг) – означає найм, переве-

знення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. ”. [4]

На жаль, вивчення проблеми торгівлі людьми в Україні перебуває на початковому етапі. Не існує повної інформації про реальну кількість українських людей, які стали об'єктами такої торгівлі. Втім, дедалі частіше в засобах масової інформації з'являються повідомлення про діяльність окремих осіб або злочинних груп, які під різними приводами і з різною метою вивозять українських громадян за кордон.[5] Так, 1998 році була створена Програма протидії торгівлі людьми МОМ, і за даними цієї програми, починаючи з 1991 року від торгівлі людьми постраждало понад 260 000 українців.[6]

Слід зазначити, що у міжнародних документах країни підрозділяються на три типи: країни – постачальниці жінок на світові ринки сексуального бізнесу, країни, через які здійснюється транзит жінок, країни призначення, куди власне вивозяться жінки.

Поняття «торгівля людьми» охоплює широке коло соціальних явищ. Об'єктами цього злочину можуть бути будь-які особи незалежно від статі та віку: чоловіки найчастіше використовуються для робіт, які потребують фізичної сили, діти – у жебрацтві, будь-які особи – для вилучення та трансплантації органів. Метою торгівлі жінками можуть бути: примусова праця, насильницьке використання в домашньому господарстві, насильницьке використання в промисловому або сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або на замовлення, примусовий шлюб, використання в легальному та нелегальному сексуальному бізнесі.

Вважається, що торгівля жінками можлива в двох формах: перша – фактичний продаж жінок в рабство, друга – продаж для заняття проституцією. На сучасному етапі для України найбільш поширеним є використання жінок у легальному та нелегальному сексуальному бізнесі розвинутих країн. [7]

На сьогодні проблема боротьби з торгівлею людьми є надзвичайно актуальною для нашої держави й для інших країн світу. Торгівля людьми – другий за прибутковістю після торгівлі наркотиками вид злочинної діяльності. За оцінками ООН, виключно на торгівлі людьми організовані злочинні угруповання заробляють 3,5 млрд. долларів щороку.

Проблеми пов'язані з економікою, рівень безробіття, який, на жаль, зростає і низький рівень життя населення «підштовхують» людей шукати роботу за кордоном. Більшість виїжджають за туристичними чи приватними візами, працюють без необхідних документів, дозволів, а це робить їх легкою здобиччю для работоргівців. Загалом загострення проблеми торгівлі людьми зумовлене низкою соціально-економічних, правових та організаційних чинників.

Незважаючи на те, що держава вживає заходів для попередження та запобігання цьому явищу, воно продовжує катастрофічно поширюватися в нашому суспільстві. Особливо загрозливою стає ситуація у сфері торгівлі дітьми та жінками.

На мою думку, світова спільнота повинна впроваджувати в життя справді дієві механізми для запобігання торгівлі людьми. Ефективний механізм міжнародного права почав діяти у 1949 році Генеральною Асамблеєю ООН, саме тоді була прийнята Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції третіми особами, яка набрала чинності в Україні 15 лютого 1955 року. Міжнародним документом, який має велике значення для попередження і припинення торгівлі людьми, а також покарання за цей злочин є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює її. Також важливе значення має Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листопада 2000 року. Щодо України, то необхідно провести офіційні дослідження з метою наступного вдосконалення законодавства у цій сфері та підвищення ефективності його застосування. Також необхідно створення програми для реального захисту осіб, які вже були об'єктами торгівлі, і певного механізму для інформування всіх осіб про кількість постраждалих, методи захисту і можливість звернення за допомогою до спеціального суб'єкта задля запобігання збільшення кількості постраждалих.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948р.// Протокол про запобігання і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї (995_791), що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15.11.2000 р. //

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950

3. Довідник із застосування статті 4 Європейської конвенції з прав людей «Заборона рабства і примусової праці, 2е видання. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2014 рік, с.6

4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005

5. Запобігання торгівлі людьми: Навч.-метод.посібник./ К. Б. Левченко, О. А. Удалова, І. М. Трубавіна та ін.; Заг. ред. К. Б. Левченко та О. А. Удалової. – К.: «Міленіум», 2004. – 180с.

6. Інтернет-ресурс <http://stoptrafficking.org/uk>

7. Гуторова Н. О. Проблеми кримінальної відповідальності за торгівлю жінками, вчинену організованими групами. – 1999. – Спеціальний випуск за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Боротьба з торгівлею жінками: проблеми вдосконалення законодавства та завдання органів внутрішніх справ України

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ІД. Р. Степанюк¹

ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ КРИТЕРІЇВ ЄСПЛ З РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ З МЕТОЮ ЙОГО РОЗКРИТТЯ ВІД ПРАВОМІРНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

Однією з гарантій справедливого судового розгляду в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є заборона провокації злочину з боку державних органів з метою його викриття. Для України проблема її дотримання видається досить актуальною, оскільки мають місце непоодинокі випадки порушення зазначеної гарантії правоохоронними органами, зокрема, при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях про корупційні злочини та кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотиків.

¹ Студентка 1 курсу магістратури факультету підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Хоча ця гарантія прямо не передбачена у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак ще в минулому десятиріччі сформувалась стала практика ЄСПЛ з цього питання. У рішенні по справі «Раманаускас проти Литви» (*Ramanauskas v. Lithuania*) ЄСПЛ розтлумачив зміст такого явища як підбурювання правоохоронними органами, а саме останнє має місце тоді, коли відповідні посадові особи або особи, що діють за їх дорученням, розслідують злочин не пасивно, а шляхом здійснення впливу, без якого злочин би не був вчинений (п. 55). У цьому ж Рішенні Суд зазначив, що він розуміє труднощі, з якими стикаються правоохоронні органи при розслідуванні правопорушень. Для виконання цього завдання поліції все частіше необхідно використовувати допомогу таємних агентів та інформаторів, а також негласних методів роботи, особливо в боротьбі з організованою злочинністю та корупцією (п. 49). При цьому використання таких методів саме по собі не порушує право особи на справедливий судовий розгляд, однак воно має бути чітко регламентовано законом (п. 51) [1]. Варто зазначити, що такі поняття як провокація злочину та підбурювання до злочину є синонімами у практиці ЄСПЛ. У Рішенні по справі «Тейксейра де Кастро проти Португалії» (*Teixeira de Castro v. Portugal*) Суд зазначив, що ситуація, за якою працівники правоохоронних органів підбурюють особу до вчинення злочину безповоротно впливає на справедливість судочинства (п. 33). В зазначеному Рішенні також вказується на те, що у випадку, коли поліцейські не обмежуються пасивними діями щодо розслідування злочину, а підбурюють до його вчинення, заявник з самого початку позбавляється справедливого судового розгляду, що є порушенням пункту 1 ст. 6 Конвенції (п. 38, п. 39) [2].

Таким чином, визначальним у питанні наявності факту провокації до злочину правоохоронними органами є аналіз їх поведінки, а саме визначення чи була вона активною чи пасивною. У Рішенні по справі «Баннікова проти Росії» (*Bannikova v. Russia*) ЄСПЛ вказав, що для вирішення питання чи є розслідування пасивним, Суд перевірить причини, що викликали необхідність проводити приховану операцію, а також поведінку органів, що її проводили (п. 38) [3]. Взагалі у своїй практиці Суд розробив значну кількість критеріїв відмежування дій правоохоронців з провокації злочину від правомірного втручання. Це такі критерії як, зокрема, встановлення схильності особи до злочинної діяльності (шляхом, наприклад, перевірки наявності судимостей) [2]; перевірка наявнос-

ті прихованих мотивів у інформаторів чи таємних агентів щодо звинувачення особи (*Miliniene v. Lithuania*) [4]. Останнє дозволяє стверджувати, що ініціювання дій щодо провокації особи до вчинення злочину може мати місце з боку окремої особи, яка має на це особистий мотив, і діє за допомогою правоохоронних органів. Тому правоохоронці мають ретельно перевіряти таку інформацію, оскільки вона може бути неправдивою, та діяти виключно на підставі та в межах закону. Також активною поведінкою на думку Суду вважаються такі дії відповідних органів як: прояв ініціативи у комунікації з особою з боку правоохоронних органів; поновлення пропозиції, незважаючи на первинну відмову; наполегливі спонукання; підвищення ціни вище за середню тощо [3].

Важливим також є той факт, що при вирішенні того, чи мало місце в конкретному випадку провокація злочину ЄСПЛ виходить з аналізу двох аспектів: матеріального, який полягає в тому, що необхідно встановити чи були наявні ознаки підбурювання особи до вчинення злочину співробітниками правоохоронних органів, та процесуального, який передбачає перевірку виконання позитивного зобов'язання держави розглянути належними чином заяву особи про схвалення її до вчинення злочину співробітниками правоохоронних органів [5, с. 251].

Сьогодні в Україні наявний значний обсяг виправдовувальних вироків, де судді використовують посилання на ст. 6 Конвенції та практику Суду, обґрунтовуючи наявність факту провокації злочину і, у зв'язку з цим, вказують на відсутність факту кримінального правопорушення. Здійснивши вибіркового аналіз судових рішень щодо розгляду обвинувачень у вчиненні корупційних злочинів, можемо стверджувати, що судді, вирішуючи, чи мала місце в даній ситуації провокація особи до вчинення злочину зі сторони державних органів, як правило, оцінюють або усі вищезазначені критерії, або їх частину [6, 7, 8, 9, 10, 11]. Так, суди перевіряють наявність у правоохоронних органів об'єктивної підозри у вчиненні обвинуваченим даного правопорушення як підставу для проведення щодо нього негласних слідчих розшукових дій. Також перевіряється факт наявності чи відсутності в обвинуваченого судимості як підозру про те, що він був залучений до кримінальної діяльності або був схильним до вчинення правопорушення. В межах перевірки цієї ж ознаки суди досліджують як довго та сумлінно особа працювала на займаній посаді, чи нагороджувалась вона за свою діяльність тощо. Також в досліджуваних справах суди перевіряють особу інформатора, його статус, наявність

інтересу в обвинуваченні, вчинені ним дії в межах даної справи. Суди приділяють значну увагу тому, хто був ініціатором розмов та зустрічей; хто в спілкуванні зазначав про певні кошти як «подяку», про безоплатну передачу майна або грошей; хто пропонував цю передачу; хто наполягав на «вирішенні справи», на зустрічах тощо.

Підсумовуючи викладене відзначимо, що наявність практики національних судів щодо застосування критеріїв ЄСПЛ в аспекті дотримання права на справедливий судовий розгляд у випадку провокації до вчинення злочину з метою його викриття є позитивною тенденцією. Проте поширені факти недотримання цих правил працівниками правоохоронних органів призводять до суттєвих порушень прав людини на стадії досудового розслідування, можуть мати наслідком судові помилки. У кінцевому рахунку це може потягнути за собою і прийняття ЄСПЛ рішень проти України з приводу порушення ст. 6 Конвенції в контексті притягнення до кримінальної відповідальності особи внаслідок провокації злочину. Зазначене вказує на необхідність підвищити обізнаність працівників оперативних підрозділів, детективів, слідчих і прокурорів стосовно вироблених у практиці ЄСПЛ критеріїв відмежування провокації злочину від правомірного втручання з метою мінімізації подальшого їх порушення при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій.

Список використаних джерел:

1. Case of Ramanauskas v. Lithuania (Application no. 74420/01 of 5 February 2008). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84935> (дата звернення: 10. 04. 2020).
2. Case of Teixeira de Castro v. Portugal (44/1997/828/1034 of 9 June 1998). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58193> (дата звернення: 10. 04. 2020).
3. Case of Bannikova v. Russia (Application no. 18757/06 of 4 November 2010). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-101589> (дата звернення: 10. 04. 2020).
4. Case of Miliniene v. Lithuania (Application no. 74355/01 of 24 June 2008). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87142> (дата звернення: 10. 04. 2020).
5. Дроздов О. М. Актуальні питання заборони провокації злочину (за матеріалами практики ЄСПЛ). Правове забезпечення оперативно-розшукової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення. Матеріали постійно діючого науково-практичного семінару (м. Харків, 27 травня 2016 року). Вип. 7. С. 246–256.
6. Вирок Березанського районного суду Миколаївської області від 29 січня 2020 року у справі № 469/145/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87218892> (дата звернення: 14. 04. 2020).

7. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 26 лютого 2020 року у справі №495/2212/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87878242> (дата звернення: 14. 04. 2020).

8. Вирок Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 21 вересня 2018 року у справі №219/12522/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76625314> (дата звернення: 14. 04. 2020).

9. Вирок Борзнянського районного суду Чернігівської області від 15 липня 2019 року у справі №728/1173/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83009614> (дата звернення: 14. 04. 2020).

10. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 13 листопада 2019 року у справі №161/13738/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85588409> (дата звернення: 14. 04. 2020).

11. Вирок Скадовського районного суду Херсонської області від 24 липня 2019 року у справі №663/3446/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83248717> (дата звернення: 14. 04. 2020).

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Yevhen Striebul'

ATTITUDES TO CAPITAL PUNISHMENT IN THE ECHR AND THE USA LEGAL REGIMES

The question of capital punishment or the death penalty has become one of the most important issues of politics and human rights activism since the end of the Second World War. While Europe, in general, by means of the protocols 6 and 13 to European Convention on Human Rights (hereinafter – ECHR, the Convention) came to the idea of inadmissibility of capital punishment, the USA still is one of the few democratic countries, alongside with Japan, who perform such type of punishment. Discussion among lawyers and scientists from both coasts of the Atlantic Ocean whether capital punishment can be used in highly developed, democratic societies have been taking place all the time after the adoption of Protocol 6. Even more, the

¹ Студент I курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. (5-years student of faculty of corporative law of the Yaroslav Mudry National law university)

Council of Europe has adopted a number of resolutions in which Council urge United States to join as it has been said «the growing consensus of democratic countries that protect human rights and human dignity by abolishing the death penalty»[2, p.21]. However, the US still stand its ground and believe that capital punishment does not violate human rights and human dignity, and the reasons for this American exceptionalism with regard to capital punishment are quite interesting. Especially if we consider the fact that separate states abolished capital punishment in XIX century even before a huge amount of European countries.

Moreover, in the Europe situation is not so easy also, from time to time in different corners of the continent politicians raise a question about returning of the death penalty. Of course, for now, it would be a violation of ECHR, but in future, under special circumstances, position of Council of Europe can be changed and American attitude to this issue may, probably prevail.

Nevertheless, the most interesting issue regarding this topic is how two definitely democratic system could have so different attitude to capital punishment. Searching for an answer for this question is a purpose of this article. I will try to cover the main steps in the development of the both attitudes and to give my opinion on them.

Many foreign scientists have researched this topic, for example Alastair Mowbray, Anthony McGann, Wayne Sandholtz and Stephen Bright.

Let's start from closer and more well-known to us attitude of the Council of Europe and ECHR or just European attitude. When the (ECHR) was opened for signature in 1950, it provided for the possibility of imposing the death penalty (original wording of Article 2§1: «No one shall be deprived of his life intentionally save in the execution of a sentence of a court following his conviction of a crime for which this penalty is provided by law»). Furthermore, even European Couth of Human Rights (hereinafter – EctHR, the Court) in its decision in case ÖCALAN v. TURKEY have agreed that: «when the Convention was signed in 1950, the death penalty was not perceived as a degrading and inhuman punishment in Europe and was provided for in the legislation of a number of States». Also in the decision in Soering case, court said, «Article 3 cannot be interpreted as prohibiting the death penalty since that would nullify the clear wording of Article 2». Hence, we can see that originally, ECHR from the beginning did not prohibit the death penalty [1, p.376].

However, after things have changed and a consensus began to emerge in Europe that the death penalty seemed to serve no purpose in a civilized society

governed by the rule of law and respect for human rights. As a consequence of such consensus subsequent practice in national penal policy have emerged, in the form of a generalized abolition of capital punishment, and it could be taken as establishing the agreement of the Contracting States to abrogate the exception provided for under Article 2.

As a result, in 1983, the Council of Europe adopted the first legally binding instrument providing for the unconditional abolition of the death penalty in peace time – Protocol No.6 to the ECHR. Its Article 2 provides that a state may make provision in its law for the death penalty in respect of acts committed in time of war or of imminent threat of war.

Moreover, as a progress of abolition process, In 2002, the Council of Europe adopted Protocol No.13 to the Convention concerning the abolition of the death penalty in all circumstances, in other words also in time of war or of imminent threat of war. Reservations to and derogations from the Protocol are not possible. In addition, it is important to mention that the preamble to the protocol has a really strong language and says that everyone's right to life is a basic value in a democratic society and that the abolition of the death penalty is essential for the protection of this right and for the full recognition of the inherent dignity of all human beings [3, p. 279].

As we can see, Council of Europe and ECtHR went to the point that the death penalty as such involves the deliberate and premeditated destruction of a human being by the State authorities causing physical pain and intense psychological suffering as a result of the foreknowledge of death. It is also interesting that court changed its opinion on Article 3 and its applicability regarding death penalty, so in case *Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom* the Court stated that capital punishment considered also to be contrary to the prohibition of torture and inhuman and degrading treatment and punishment under Article 3 [3, p.281].

Furthermore, now, the Court goes farther than mere prohibition of death penalty, but also the Court finds that the extradition or expulsion of a person to a third country in which that person might face the death penalty, would give rise to violations of the right to life under Article 2 and of the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment or punishment under Article 3 (*Bader and Kanbor v. Sweden*) [3, p.282]. In addition, the Court has considered that States must require firm diplomatic assurances from retentionist countries that persons to be extradited or expelled will not be sentenced to death.

So, as we can see the Council of Europe and the ECtHR were on the front of the process of abolishing of capital punishment in Europe, the main arguments of the Council about the inapplicability of the death penalty in democratic society is that the death penalty is in clear violation of the internationally recognised right to life as well the right not to be subjected to cruel, inhuman and degrading treatment. Case law of the Court (especially the landmark Soering case) shows that the «death-row phenomenon» in the United States amounts to inhuman and degrading treatment in violation of Article 3 of the Convention. The cruelty of this punishment is not limited to the brutality of the killing itself, but also to the mental and physical rigours of waiting for execution[1, p.325].

In my opinion this arguments of the Council can be valid, however in the US politicians and lawyers do not agree with them. So, now we can look deep into the American approach. It has been mentioned above that discussion on the topic of capital punishment in the USA started probably before then in Europe. Nevertheless, more than two-third of the states still use capital punishment and the federal government too. However, in the first half of 1970s the US were very close to abolition of the death penalty, moreover after the US Supreme Court (hereinafter SCOTUS) decision in case *Furman v. Georgia* there was a de-facto moratorium on this type of punishment for a several years. But in the 1976 with the SCOTUS decision in the case *Gregg v. Georgia* acceptance of the use of the death penalty in the United States were restored. Hence, the understanding of the reasons why the US has its own, different from other democratic countries, approach can be found in these two cases [4, p.507].

So, in 1972 SCOTUS, in the decision in case *Furman v. Georgia* said that death penalty is a unusual and cruel punishment. In this regard interesting opinion wrote Potter Stewart, he said; «These death sentences are cruel and unusual in the same way that being struck by lightning is cruel and unusual. I simply conclude that the Eighth and Fourteenth Amendments cannot tolerate the infliction of a sentence of death under legal systems that permit this unique penalty to be so wantonly and so freakishly imposed». Other judges also agreed that that the death penalty was in itself «cruel and unusual punishment,» and incompatible with the evolving standards of decency of a contemporary society. The next day, after the decision, columnist Barry Schweid wrote that it was «unlikely» that the death penalty could exist anymore in the United States. However, even in this decision several judges, including Chief Justice

Warren Burger wrote separate opinion where they argued that capital punishment could not be ruled contrary to the so-called «evolving standard of decency.»[4, p.508] Nevertheless, it is important to mention that even in this decision SCOTUS did not stated definitely that death penalty is contrary to the Constitution of the United States.

I already have mentioned above that after this decision death penalty in the US were de facto under moratorium. But within several years situation changed rapidly. In decision in the case *Greg v. Georgia* SCOTUS ended the de facto moratorium on the death penalty in the USA. The answer to the main question whether death penalty violate the Constitution depends on the interpretation of eight amendment to the US constitution which prohibit unusual and cruel punishment. In this case, SCOTUS found that the death penalty «comports with the basic concept of human dignity at the core of the Eighth Amendment». The death penalty serves two principal social purposes-retribution and deterrence. «In part, capital punishment is an expression of society’s moral outrage at particularly offensive conduct». But this outrage must be expressed in an ordered fashion, for America is a society of laws. Retribution is consistent with human dignity, because society believes that «certain crimes are themselves so grievous an affront to humanity that the only adequate response may be the penalty of death». However, SCOTUS also established that every death sentence should be under mandatory appellate review [5, p.972].

So, as we can see SCOTUS did not find capital punishment as a cruel and unusual punishment, furthermore the court stated society accept such type of punishment, and it is important because in Europe politicians and lawyers did not refer to the opinion of society in this issue. It is also interesting that in the USA question whether death penalty violate right to life did not even arise.

In conclusion I can say only that in my opinion the differences in the attitude to the capital punishment between the US and the Europe have its ground, mainly, in the differences of understanding of right to life and understanding of what is cruel and unusual treatment, also in the US lawyers and government pay attention to the position of people, and citizens in the USA mainly support usage of capital punishment. Moreover, reason of such differences can be found in other not legal reasons, for example USA is much less homogeneous society and also much more armed which leads to the higher level of homicide, and by use of death penalty either society and the government want to confront it. Therefore, I do not see that capital punishment will be abolished in the US in close future.

The list of used sources:

1. Mowbray, A. (2002). THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS: THE ABOLITION OF CAPITAL PUNISHMENT AND RECENT CASES. *Human Rights Law Review*, 2(2), 311–329.
2. Death is not justice The Council of Europe and the death penalty. Directorate General of Human Rights Council of Europe F-67075 Strasbourg, Cedex, p-39
3. Patterns of Death Penalty Abolition, 1960–2005: Domestic and International Factors Anthony McGann, Wayne Sandholtz *International Studies Quarterly*, Vol. 56, No. 2 (June 2012), pp. 275–289
4. Bluebook 20th ed. Hugo Adam Badau, *Capital Punishment and the Right to Life*, 2011 Mich. St. L. Rev. 505 (2011).
5. The Constitutional Regulation of Capital Punishment since *Furman v. Georgia* Symposium: Thoughts on Death Penalty Issues 25 Years after *Furman v. Georgia* Steiker, Carol S.; Steiker, Jordan M. Page 971

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н. асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

В. В. Толюна¹

ВІДМЕЖУВАННЯ «НАТЕ СПЕЕСН» ВІД СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТІ З ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Європейський суд з прав людини (далі ЄСПЛ) багаторазово зазначав, що праву на свободу вираження поглядів, відведене особливе місце в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі ЄКПЛ, Конвенція), забезпечення реалізації якого є запорукою життєздатності демократичного суспільства.

Беручи до уваги той факт, що межі свободи вираження поглядів є доволі широкими, видається слушним встановлення обмежень на реалізацію цього права у деяких випадках. На відміну від права на свободу думки, так званої свободи внутрішнього переконання, свобода вираження поглядів не є абсолютним правом. Здійснення цієї свободи пов'язане з певними винятками, що передбачені у пункті другому статті 10 Кон-

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

венції та стосуються захисту прав інших осіб [1]. Незважаючи на появу та використання терміна «мова ненависті», це поняття немає єдиного загальноприйнятого визначення й донині. Власне переважна більшість країн уже мають закони про заборону висловлювань, які підпадають під ознаки «мови ненависті», проте формулювання цього явища у різних державах може суттєво відрізнятись.

З позицій Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи №97(20), термін «мова ненависті» відноситься до всіх видів висловлювань, які поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші види ненависті, викликані нетерпимістю [2].

Така дефініція має місце в прецедентному праві ЄСПЛ, хоча сам Суд жодного разу не давав чіткого визначення «мови ненависті». Відсутність визначення зі сторони Стразбурського суду не є випадковістю, а радше проявом «автономного тлумачення». В переважній більшості справ ЄСПЛ відкидає юридичну класифікацію, що існує в рамках національних правових систем та застосовується судовими органами країн-учасниць, з метою забезпечення ефективного правозастосування та здійснення захисту прав і свобод, передбачених Конвенцією. Таким чином, визнання певних висловлювань як «мови ненависті» здійснюється незалежно від позицій національних юрисдикційних органів. Також даний «механізм» дає змогу більш об'єктивно відмежувати «мову ненависті» від права на свободу поглядів і думок, яке включає можливість висловити негативне ставлення щодо деяких соціальних змін, дій окремих осіб, їх наслідків, поведінки тощо.

Серед науковців існує думка, що поняття «мови ненависті» не має власної цінності, оскільки не несе жодного сенсу (крім вираження негативного ставлення до певної групи чи її представників). У такому випадку, важко погодитися з такою тезою, оскільки саме факт того, що «hate speech» є різновидом самовираження її суб'єкта, способом (в тому числі – легальної) реалізації права на дотримання поглядів, права на свободу слова. З урахуванням багатоманітності підходів до визначення терміна «мова ненависті», широкого спектру напрямків та цілей таких дій, на сьогодні ми приходимо висновку про те, що не кожен «speech» є «hate» – тобто, таким, що порушує права і свободи інших осіб чи, тим більш, потребує накладення суворих санкцій [3, с.69].

Так, ЄСПЛ у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom) зауважував, що «свобода вираження

поглядів складає одну із першорядних основ демократичного суспільства, є важливою умовою його прогресу та розвитку кожної особи» [4]. З цього варто зробити висновок, що функціонування демократичного суспільства неможливе без наявності різноманіття ідей, цінностей та світоглядних течій, зокрема, і в сфері свободи вираження поглядів. Але треба мати на увазі, що здійснення права на свободу вираження поглядів завжди пов'язане з обов'язками і відповідальністю. Деякі висловлювання, наприклад, ті, що підбурюють до насильства або расової ненависті, можуть бути позбавлені захисту статті 10 Конвенції шляхом застосування статті 17. Для прикладу у справі *M'Bala M'Bala v. France*, ЄСПЛ відмовив у задоволенні скарги за ст. 10 Конвенції відомого французького гумориста стосовно його засудження за висловлювання антисемітського характеру під час виступу [5, с. 118–119]. В даному випадку, Суд посилався на той факт, що право вираження поглядів або ідей за допомогою сатири в загальному контексті шоу демонструвало «ненависть та антисемітизм». Саме тому, з урахуванням нормативних положень ст. 17 Конвенції, норми, передбачені ст. 10 не були застосовані.

Рішення ЄСПЛ у справі «Ербакан проти Туреччини» (*Erbakan v. Turkey*) підкреслює, що «толерантність і повага до рівної гідності усіх людей є фундаментом демократичного і плюралістичного суспільства. Тому в окремих демократичних суспільствах можуть бути визнані необхідними заборона або санкції стосовно всіх форм висловлювань, які пропагують, розпалюють, сприяють або виправдовують ненависть, викликану нетерпимістю (у тому числі релігійною), за умови, що усі «формальності», «умови», «обмеження» або «санкції» є пропорційними зазначеній законній меті» [6, с. 90]. В даному випадку Суд підтримав позицію заявника, лідера «партії достатку» (*the Welfare Party*), який був ув'язнений через висловлювання щодо місця релігії в суспільстві, різниці між віруючими та атеїстами під час проведення виборчої кампанії. Визнаючи порушення ст. 10 Конвенції ЄСПЛ керувався інтересами демократичного суспільства щодо забезпечення та підтримання свободи політичної дискусії.

Ще одним Рішенням ЄСПЛ, яке стосується меж свободи висловлювання, але не є менш сприятливим для заявника як попереднє, можна вважати *Feret v. Belgium* [7]. У даній справі, лідер бельгійської партії «Національний фронт» (*Front National*) звинувачувався у публічних закликах до расизму та розпалюванні ненависті відносно емігрантів, під час передвиборної агітації на виборах до парламенту. Так, Суд прийшов

до висновку, що порушення ст. 10 Конвенції відсутнє, оскільки свобода висловлювання беззаперечно є важливою для політичних діячів, але у своїх промовах вони мають утримуватися від дій, що можуть спровокувати дискримінаційне ставлення до певних груп населення.

Однак, опозиційні висловлювання або дії не слід ототожнювати з висловами, які підбурюють до насильницьких дій. Суд беззаперечно висловився, на користь допустимості обмежувальних заходів щодо таких висловлювань: у тих випадках, коли висловлювання, які є предметом спору, підбурюють до насильницьких дій проти будь-якої особи, представника держави або частини населення, національна влада має більш широкі межі розсуду з метою втручання в користування свободою вираження поглядів [8, с.266].

Що стосується рішень, які винесені ЄСПЛ стосовно України щодо порушення свободи вираження поглядів, то варто звернути увагу на Рішення «Швидка проти України» (Shvydka v. Ukraine) [9]. Виходячи з обставин справи, Суд засвідчив недодержання ст. 10 Конвенції, аргументуючи це тим, що вчинок заявниці охоплюється поняттям «вираження поглядів» і за його допомогою вона намагалася висловити незгоду з політикою Президента, включаючи утиски опозиційних лідерів.

З огляду на практику ЄСПЛ стосовно обмеження свободи вираження поглядів, Суд використовує трирівневий тест, щоб визначити чи було втручання порушенням відповідної статті. По-перше, ЄСПЛ запитує чи було таке обмеження з боку держави «передбачене законом», ставлячи навіть вимоги до якості самого закону; по-друге чи переслідувалася, в даному випадку, «законна мета» і, по-третє, чи є втручання у право на самовираження «необхідним у громадянському суспільстві» [10, с. 16].

Аналізуючи рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються свободи висловлення поглядів, можна стверджувати, що нормативного закріплення поняття «мови ненависті» не міститься ані в Конвенції, ані в прецедентній практиці самого Суду. У власній діяльності Страсбурзький суд при визначенні змісту понять свідомо дотримується так званого «автономного тлумачення», що застосовується не тільки по відношенню до ст. 10 Конвенції. Втілення права на свободу вираження поглядів у життя відбувається завдяки конвенційному регулюванню, зокрема, забезпечується встановленням визначених обмежень у самому тексті статті та можливістю судового захисту, у випадку необґрунтованого порушення такої свободи з боку державних органів. Так як поняття

«мови ненависті» є досить оціночним, то межа між ним і свободами, які гарантуються частиною першою статті 10 Конвенції не є чіткою, що, в свою чергу, викликає велику кількість дискусій. Застосування трирівневого тесту у питанні обмеження свободи вираження поглядів є доцільним, оскільки допомагає більш детально проаналізувати обставини справи, та частково відкинути хибні висновки, правильно застосувати відповідні норми і не допустити, як наслідок, порушення зазначеного права. Проте, не можна відкидати існування проблеми «мови ненависті» як такої, адже вона має дестабілізуючий вплив на суспільство і державу в цілому. Особливо це стосується політичних та громадських діячів, які мають вплив на суспільні процеси через засоби масової інформації, та можуть, навіть ненавмисне спровокувати дискримінаційне ставлення до конкретних осіб, групи або мешини. «Мова ненависті» є об'єктом активного дослідження з боку науковців, діяльності міжнародних інституцій, в тому числі і в середині європейського простору; відповідальність «за мову ненависті», але з відмінними санкціями, встановлюється для порушників в рамках національних правових систем. Звичайно, не кожне висловлювання, що містить в собі негативну ставлення до певного питання чи події, має вважатися «мовою ненависті». У будь-якому випадку необхідно звертати увагу на: статус особи, що висловлює таке твердження та вразливість особи або групи осіб, якій адресоване звернення; спосіб та сферу поширення; на соціальну важливість питання та особисте ставлення індивіда, що поширює його. Так само як плине час, змінюється і ставлення суспільства до певних історичних фактів, подій чи явищ, те що складно уявлялося в ХХ столітті, на початку ХХІ століття стало вже не таким екстравагантним та незрозумілим, тому судова практика має вчасно реагувати на суспільні зміни та процеси.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Рекомендація N R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам з питань «розпалювання ненависті» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_093
3. Верховенство права і толерантність: навчальний посібник // Д. О. Вовк, Д. С. Бойчук. – Київ, 2018. – 172 с. // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/08/PhD-3.pdf>

4. Рішення ЄСПЛ у справі «Хендсайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom) від 7 грудня 1976 р., серія А, №24, п. 49 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57499>

5. Толерантність та свобода слова: «мова ненависті» та «заклики до насильства» у світлі практики Європейського суду з прав людини // Збірка наукових статей та есе, 2016, вид-во «Юрайт», Харків // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/40130572>

6. Вольфганг Бенедек та Маттіас Кеттеман «Свобода вираження поглядів та Інтернет» // Посібник, 2013, вид-во Ради Європи, F-67075 Strasbourg Cedex // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/168059936a>

7. Рішення ЄСПЛ у справі Feret v. Belgium № 15615/07 від 16.07.2009 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:\[%22003-2800730-3069797%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#{%22itemid%22:[%22003-2800730-3069797%22]})

8. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. – 2-ге вид., допов., – Харків: Право, 2019. – 404 с.

9. Рішення ЄСПЛ у справі «Швидка проти України» (Shvydka v. Ukraine) № 17888/12 від 30 жовтня 2014 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40

10. Roger Kiska. Hate speech: a comparison between the European court of human rights and the United States Supreme court jurisprudence // Vol.25–107, Regent University law review, 2012 // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.regent.edu/acad/schlaw/student_life/studentorgs/lawreview/docs/issues/v25n1/04Kiskavol.25.1.pdf

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Д. Р. Федук¹

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Забезпечення доступу до інформації про стан використання природних ресурсів є складником реалізації конституційного права на безпечне

¹ Студент 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

довкілля (стаття 50 Конституції України). Право на інформацію також належить до конституційних прав людини та громадянина (стаття 34 Конституції України). В контексті європейського досвіду з питань забезпечення доступу до екологічної інформації варто згадати статтю 10 Європейської Конвенції з прав людини, яка серед інших прав забезпечує і право на свободу вираження поглядів. Відповідно до ч. 1 ст. 10 кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

Частина 2 ст. 10 передбачає, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

З аналізу наведеної норми стає зрозуміло, що право на свободу вираження поглядів включає в себе: свободу дотримуватися своїх поглядів, свободу одержувати інформацію та ідеї та свободу передавати цю інформацію та ідеї. Безумовним є той факт, що саме Європейський суд з прав людини є тією інституцією, що покликана захищати права, передбачені Конвенцією.

Як відомо, сама Конвенція не закріплює прямо екологічні права, і зокрема право на доступ до екологічної інформації. Однак в розрізі статті 10 беззаперечним фактом є те, що за особа повинна мати можливість знати інформацію про стан довкілля та стан навколишнього природного середовища.

Під час обговорення даного питання доцільним є згадати саме рішення Європейського суду з прав людини, який своєю діяльністю робить значний внесок у справу забезпечення кожного індивіда доступом до інформації про те середовище, в якому кожен такий індивід проживає.

Згадаємо прецедент *Guerra and others v. Italy*, який є дуже важливим оскільки він вказує на зростаючу готовність суддів Європейського суду

з прав людини за певних обставин застосовувати статтю 10 до відносин з доступу до інформації. заявники поскаржилися на те, що органи влади їх міста не вжили належних заходів щоб поінформувати населення про ризики, пов'язані з функціонуванням хімічного заводу біля міста. Європейська комісія з прав людини дійшла висновку, що «надання громадськості інформації є одним з основних способів захисту благополуччя і здоров'я населення у ситуаціях, де є загроза довкіллю. Відповідно, слова «Це право включає свободу... одержувати... інформацію» у частині 1 статті 10 повинні тлумачитися таким чином, що вони надають право одержувати інформацію, зокрема від органів влади, членам місцевих громад, які зазнали чи можуть зазнати шкоди від індустріальної чи іншої діяльності, що загрожує довкіллю.

Стаття 10 поклала на Держави не лише обов'язок робити доступною інформацію з питань довкілля..., а також і позитивний обов'язок збирати, обробляти і поширювати таку інформацію, яка за своєю природою не може інакшим чином стати відомою громадськості». Європейська комісія також підкреслила, що стаття 10 має запобіжну роль і попереджає порушення інших основних прав, таких як право на життя чи на повагу до приватного і сімейного життя.

Тим не менше, Велика палата Європейського суду дійшла висновку, що стаття 10 не підлягає застосуванню у цій справі, навівши ті ж міркування, що й у справі *Leander v. Sweden*. Однак вісім суддів з двадцяти висловили окремі думки у цій справі, відповідно до яких за певних обставин у ситуації, подібній до розглянутої, стаття 10 могла б бути застосована. Так, суддя Петер Ямбрек зауважив, що якби особи подали запит до органу влади, і цей орган безпідставно відмовив у наданні інформації, то таким чином держава перешкодила б отриманню інформації, і це відповідало б формулюванню статті Конвенції.

Переламний момент настав у 2006 році, коли Європейський суд розглянув справу *Sdružení Jihočeské Matky v. Czech Republic*. Ця справа стосувалася відмови у наданні громадській екологічній організації документів і планів атомної електростанції в місті Темелін. У рішенні Європейський суд зазначив: «У цій справі заявник попросив дозволу ознайомитися з адміністративними документами, які були у розпорядженні органів влади, і до яких громадяни могли мати доступ на умовах, передбачених статтею 133 Постанови про будівництво, яку оспорує заявник. За цих умов Суд визнає, що відхилення зазначено-

го запиту становило втручання у право заявника отримувати інформацію».

Разом з тим, рішення містило і таке твердження: «Суд також приходить до висновку, що із Конвенції складно вивести загальне право доступу до адміністративних даних і документів».

Отже, хоча і з застереженнями, але Європейський суд у цій справі прямо визнав, що відмова надати інформацію на запит з боку державних органів була формою втручання у право на свободу одержувати інформацію, і тому цей випадок повинен розглядатися на предмет дотримання вимог статті 10 Конвенції.

Такий розгляд був здійснений, і Суд постановив, що статтю 10 не було порушено, оскільки органи влади винесли своє рішення відповідно до легітимних обмежень, передбачених другою частиною цієї статті. Запит стосувався доступу до технічної інформації про атомну електростанцію і не містив питання, що становило б суспільний інтерес. Натомість, відмова органів влади була мотивована захистом національної безпеки, прав інших осіб (комерційної таємниці) та громадського здоров'я.

Дірк Воорхооф та Вутер Хінс, відзначили, що заявники не запитували інформацію про себе. За умов подання подібних запитів, як показала практика Європейського суду, Суд не схильний вважати, що справа може розглядатися за статтею 10. Однак, на мою думку, сам факт звернень до Європейського суду та винесення рішень з наведеного питання є серйозним доказом того, що проблеми, які виникають з приводу одержання інформації про стан довкілля потребують детального вивчення та мають бути гарантовані перш за все на національному рівні. Отже, на сьогодні розуміння позицій Європейського суду стосовно доступу до екологічної інформації посадовими особами органів державної влади та суддями має велике значення. Як відомо, українські суди повинні застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Отже, висновки суддів Європейського суду з питань доступу до інформації повинні застосовуватися і до національних судових спорів. Це матиме результатом винесення більш обґрунтованих рішень у відповідній категорії справ, а також загальне удосконалення судової практики в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/card2#Card>.
2. Європейська Конвенція з прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf.
3. Закон України Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. Справа Guerra та інших проти Італії [Електронний ресурс]. – 1902. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.informea.org/en/court-decision/case-guerra-and-others-v-italy>.
5. Sdruženi Jihočeské Matky v. Czech Republic [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/294737531_European_Court_of_Human_Rights_Case_of_Sdruzeni_Jihoceske_Matky_v_Czech_Republic.
6. Іванець І. П. Концепція захисту екологічних прав через призму практики Європейського суду з прав людини/ Іван Петрович Іванець. // Наше право. – 2013. – С. 195–200.

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ю. І. Халаїм¹

ПИТАННЯ ВАКЦИНАЦІЇ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У наші дні найактуальнішою темою у всьому світі стала пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19). Кожного дня кількість лабораторно підтверджених випадків захворювання зростає, станом на 13 травня 2020 року у світі налічується вже 4,366,696 випадків COVID-19 [1].

Весь світ, затамувавши подих, чекає на вакцину проти COVID-19, завдяки якій людина набуде імунітет або стане несприйнятливою до інфекційної хвороби, оскільки на сьогоднішній день альтернатив вакци-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

нації з метою профілактики інфекційних захворювань немає. При цьому дуже важливою умовою для повноцінного захисту населення від спалахів та епідемій є вироблення колективного імунітету, тобто рівень охоплення вакцинацією населення повинен складати 95%. Якщо цей рівень падає хоча б на кілька відсотків, створюються сприятливі умови для поширення інфекційних хвороб [2].

Але відношення українців до вакцини дещо інше. Аналізуючи статистичні дані, представлені Центром громадського здоров'я МОЗ України, можна зробити висновок, що населення України уникає вакцинації. Наприклад, у 2019 році, станом на 29 жовтня, зареєстровано 20 випадків дифтерії, єдиним засобом профілактики проти якої є вже вироблена вакцина. При цьому станом на 1 січня 2020 р. рівень охоплення дорослого населення вакциною АДП-М складає 83,4% [2].

Спроби законодавця зобов'язати населення проводити щеплення піддаються критиці і супротиву, громадяни намагаються оскаржити встановлені обмеження для осіб, що не пройшли вакцинацію, до суду. Так, 17 квітня 2019 року Верховний Суд прийняв рішення у справі за позовом заявниці до навчально-виховного комплексу з вимогою допустити її сина, який не пройшов вакцинацію, до занять. У задоволенні скарги суд відмовив, зазначивши, що вимога про обов'язкову вакцинацію населення проти особливо небезпечних хвороб з огляду на потребу охорони громадського здоров'я, а також здоров'я зацікавлених осіб, є виправданою [3].

З огляду на вищевикладене доцільно проаналізувати позиції Європейського суду з прав людини (далі – Суд) у справах, пов'язаних із питаннями вакцинації.

Як правило, Суд досліджує питання вакцинації у справах, в яких заявники скаржаться на порушення статті 8 Європейської Конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ). Відповідно до п. 1 ст. 8 ЄКПЛ кожен має право на повагу до свого приватного життя. У справі «Solomakhin v. Ukraine» заявник оскаржував обов'язкову вакцинацію як таку, що становила порушення його приватного життя. Суд у рішенні підтвердив твердження про те, що фізична недоторканність особи охоплюється поняттям «приватне життя». На думку Суду, тілесна недоторканність особи стосується найбільш інтимних аспектів її приватного життя, тому обов'язкове медичне втручання, навіть якщо воно має мінімальне значення, як це має місце у випадку обов'язкової вакцинації, означає втручання у право на

повагу до приватного життя, що включає фізичну та психічну цілісність людини [4].

Аналогічну позицію Суд висловив у рішенні в справі «Salveti v. Italy», в якій заявниця отримала хронічні захворювання внаслідок обов'язкового щеплення. Хоча Суд і встановив втручання у приватне життя заявниці, скарга була оголошена неприйнятною, оскільки не підпадала під дію часової юрисдикції [5].

Таку ж позицію можна зустріти в рішенні у справі «Boffa and 13 others v. San Marino» [6]. Проте ані в цій справі, ані в справі «Solomakhin v. Ukraine» Суд не встановив порушення ст. 8 ЄКПЛ з огляду на те, що п. 2 цієї статті встановлює випадки правомірного втручання в здійснення права на повагу до приватного життя, коли воно здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. На думку Суду, у цих справах втручання у приватне життя заявників здійснювалося на підставі вимог закону, виправдано міркуваннями охорони здоров'я та необхідністю контролю за поширенням інфекційних захворювань і є пропорційним меті [4].

У справі «Boffa and 13 others v. San Marino» заявники також скаржилися на порушення ст. 2 ЄКПЛ, що захищає право на життя, адже, на їх думку, ризик настання смерті від вакцини був доволі високий. Проте Суду не було представлено достатніх доказів того, що вакцинація створювала реальну медичну небезпеку для життя, тому порушення ст. 2 Конвенції встановлено не було [6]. На порушення права на життя скаржилися також заявники і в справі «Association of parents v. The United Kingdom», діти яких отримали серйозні та тривалі ускладнення або навіть померли внаслідок добровільної вакцинації. Заявники стверджували, що влада Великобританії не забезпечила батьків повною інформацією про можливість настання серйозних наслідків вакцинації їх дітей. Суд зазначив, що єдиною метою вакцинації є захист здоров'я суспільства шляхом усунення інфекційних захворювань. Хоча уряд держави-відповідача у цій справі не заперечував можливості настання в деяких випадках побічних реакцій, суд зауважив, що кількість таких випадків була незначною порівняно із мільйонами успішних вакцинацій, які проводилися щороку. Отже, на думку Суду, запроваджена державою система контролю та нагляду

була достатньою для виконання її зобов'язань щодо захисту життя відповідно до ст. 2 Конвенції [7].

Заявники у справі «Boffa and 13 others v. San Marino» також скаржились на те, що обов'язкова вакцинація порушує ст. 9 ЄКПЛ, яка захищає свободу думки, совісті і релігії. Суд зазначив, що стаття 9 Конвенції не завжди гарантує право поводитись у публічній сфері у спосіб, продиктований або мотивований релігією або переконаннями, тому обов'язок вакцинації стосується всіх, незалежно від віросповідання [6]. Таку ж позицію Суд висловив у рішенні в справі ««Jehovah's witnesses of Moscow and others v. Russia». Свобода вибору та самовизначення самі по собі є фундаментальними складовими життя, і за відсутності будь-яких ознак необхідності забезпечення захисту третіх осіб, наприклад, шляхом примусової вакцинації населення у період епідемії, держава повинна утримуватися від втручання у свободу вибору громадян у питаннях охорони здоров'я [8].

Таким чином, виходячи з наведеного аналізу практики Суду, слід зробити висновок, що проведення державою обов'язкової вакцинації на підставі закону не становить порушення основоположних прав людини, оскільки метою такої діяльності є захист здоров'я населення. Проте держава повинна забезпечувати ефективну систему контролю за якістю вакцин і дотриманням процедури вакцинації, інформувати населення про можливі ризики.

Список використаних джерел:

1. Статистичні дані випадків коронавірусної хвороби в світі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldometers.info/coronavirus/#countries>
2. Офіційний веб-сайт Центру громадського здоров'я МОЗ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://phc.org.ua>
3. Постанова ВС у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 17.04.2019 року у справ № 682/1692/17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81652333>
4. Рішення ЄСПЛ у справі «Solomakhin v. Ukraine». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109565>
5. Рішення ЄСПЛ у справі «Salvetti v. Italy». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22636>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Boffa and 13 others v. San Marino». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-29194>

7. Рішення ЄСПЛ у справі «Association of parents v. The United Kingdom». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73561>

8. Рішення ЄСПЛ у справі «Jehovah's witnesses of Moscow and others v. Russia». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145420>

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к. ю. н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

В. О. Хмельова¹

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ЯК СУЧАСНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СВІТІ

На становлення України, як правової держави, вплинув вступ до Ради Європи, відповідно це стало наслідком України взяти на себе зобов'язання, які встановлюються Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ). Після цієї події в Україні почався етап гармонізації законодавства України відповідно до європейського. ЄКПЛ на сьогоднішній день є одним з найбільших досягнень Ради Європи, адже саме вона являє собою фундаментальну основу всього комплексу міжнародно – правового регулювання в галузі прав і свобод людини та її законних інтересів. Європейський суд з прав людини, для того, щоб підкреслити вагомість ЄКПЛ, визначив її як «конституційний інструмент європейського громадського порядку» у сфері прав людини [1].

Конституція України, як основоположний документ, що має найвищу юридичну силу, визначає, що міжнародні договори України є частиною її правової системи та користуються пріоритетом у застосуванні перед законом. Акцентуючи увагу на цьому, можна казати про те, що Європейська конвенція про захист прав людини не може не впливати на розвиток українського законодавства й правозастосовної практики. Метою цього

¹ Студентка 1 курсу магістратури господарсько-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

процесу є забезпечення відповідності законодавства України та правозастосовної практики стандартам Конвенції, що необхідно для ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина на національному рівні. Велике значення такої групи відносин обумовлено тим, що сама людина, її права і свободи проголошені найвищою цінністю [2].

У статті 46 ЄКПЛ зазначено, що «Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами» [3]. Також, у статті 55 Конституції України встановлено, що кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Це означає, що всі особи, які перебувають під юрисдикцією України, мають право на звернення до Європейського суду з прав людини у зв'язку з порушеннями Україною їх прав і свобод, що гарантовані Конвенцією і протоколами до неї.

У 2006 році був прийнятий Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», відповідно до статті другої: «Рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковими для виконання Україною; порядок їх виконання «визначається цим Законом, Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом». Даний закон детально регламентує відноснони щодо виконання державними органами України конкретних рішень Європейського суду з прав людини щодо України, винесених на користь певних фізичних і/або юридичних осіб або груп осіб (стягувачів).

Також, в цьому Законі можна знайти загальні юридичні умови для найширшого застосування Конвенції і практики Європейського суду з прав людини. Наприклад, у статті 17 закріплено положення, яке передбачає, що: «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права».

Якщо розглядати конституційно-правовий характер норм та положень ЄКПЛ, то можна зазначити такі ознаки:

1) існування міжнародних зобов'язань *erga omnes partes*, що мають силу об'єктивних зобов'язків членів Конвенції по забезпеченню прав всіх людей, які знаходяться під їх юрисдикцією, незалежно від того чи порушено власний інтерес цих держав чи права їх громадян;

2) динамічне тлумачення норм Конвенції, яку називають «живим інструментом» захисту прав людини;

3) пряма дія норм Конвенції у внутрішньому правопорядку держав-членів

Перша ознака виражає особливий правовий режим «колективного гарантування» прав людини. Тобто будь-яка держава-учасниця Конвенції має право вимагати дотримання цих зобов'язань безвідносно до того, чи потерпіла вона від порушення з боку іншої держави-учасниці.

Друга ознака передбачає що розуміння кожного із прав відбувається в сучасних реаліях, це розширює наповненість того чи іншого права. Тобто, Суд розглядає не тільки конкретні скарги, він також формулює «закон» Конвенції як такий.

Третя ознака означає, що практична цінність Конвенції залежить не тільки від її можливості гарантувати захист прав людини на міжнародному рівні, але й від того, чи здатна вона захистити їх у внутрішніх правопорядках та системно вплинути на їх удосконалення.

На сьогодні, в Європейському суді з прав людини знаходиться безліч справ за заявами громадян України, це може вказувати на те, що успіх і створений Конвенцією механізм судового захисту є доволі значним для нашої країни. ЄСПЛ являється досить дієвим механізмом задля відновлення порушених і не визнаних або оспорюваних прав людини на міжнародному рівні та забезпечення міжнародного правопорядку. Використовуючи ЄКПЛ, як джерело права, судді можуть орієнтуватися на різні реальні чи уявні проблемні ситуації судового провадження: з'ясування змістовних проблем предмету розгляду; визначення можливості та способів застосування загальних принципів права та засад судового розгляду для потреб конкретної справи; з'ясування способів вирішення окремих процесуальних питань конкретного провадження (питань тлумачення та застосування процесуальних норм).

Список використаних джерел:

1. Право на повагу до сімейного та приватного життя: Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/1259d4263dac852ef056_file.pdf

2. Полякова В. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права в Україні/ В. В. Полякова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2015. С. 145–148.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Науковий керівник: Іванов А. Г., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

А. С. Хоменко¹

«ПЛОТНІ РІШЕННЯ» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМА НЕВИКОНАННЯ РІШЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ

Невід’ємною частиною загального процесу європейської інтеграції є правова інтеграція, що передбачає зближення та гармонізацію національних правових систем. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у ст. 13 зазначає, що Україна вживає заходи загального характеру з метою забезпечення додержання державою положень Конвенції, порушення яких встановлюється рішенням ЄСПЛ, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого Судом порушення. [1]

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визначено, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Верховний Суд на підставі узагальненої практики надає роз’яснення судам щодо використання Конвенції та рішень ЄСПЛ у своїй практиці. Наразі все більше суддів використовують практику ЄСПЛ при прийнятті рішень, що має позитивний вплив на судову систему, але можна сказати, що необхідний час для того, щоб правосвідомість суддів і громадян змінилась і вплив практики ЄСПЛ на судову практику України збільшився. [1]

На сьогодні в Україні є системні проблеми, на які ЄСПЛ часто звертає увагу. Однією з серйозних проблем є невиконання рішень національних судів України – найбільш масштабна проблема функціонування судової системи. Існування цієї проблеми було встановлено у рішенні

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЄСПЛ «Юрій Миколайович Іванов проти України», що стосувалося невиконання рішень національних судів, боржником за якими є держава, та відсутність ефективного національного правового захисту права на виконання судового рішення у розумний строк, тому Суд вперше застосував процедуру «пілотного рішення», «щоб спонукати Державу-відповідача до вирішення великої кількості індивідуальних справ, породжуваних однією і тією самою структурною проблемою, що існує на національному рівні», у рішенні Суд надав Україні строк для усунення цієї проблеми. [4]

«Пілотні рішення» ЄСПЛ – це особливий тип судових рішень, у яких Суд констатує не лише наявність порушення державою відповідних положень Конвенції, а й здійснює аналіз ситуації, що призводить до виникнення значної кількості порушень. Суд виявляє системну проблему, що стає причиною порушень і виносить «пілотне рішення», яке створює підстави для впливу на державу з метою здійснення нею змін на національному рівні для зупинення подальших порушень. Головною метою цієї процедури є не розгляд справи у звичайному порядку та встановлення факту порушення певного права, а надання допомоги державі у вирішенні певної системної проблеми. [6]

Реакцією держави на «пілотне рішення» було прийняття Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який передбачив окремі державні гарантії у цій сфері, а саме компенсацію за несвоєчасне виконання рішення суду у вигляді стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за якими є: державний орган; державне підприємство, установа, організація; юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства. [2]

Але цей закон не вирішив системну проблему, наявну в Україні, держава неспроможна була виконувати рішення, зазначені у законі. Так як протягом наданого часу на усунення недоліків системи виконання рішень ЄСПЛ Україна не вирішила питання і скарги на невиконання рішень продовжували надходити до ЄСПЛ, було розглянуто справу «Бурмич та інші проти України», у якій Суд, не розглядаючи 12 143 аналогічних заяв, поданих проти України з огляду на те, що ці заяви були викликані одним і тим же системним порушенням Конвенції, передав їх на розгляд Комітету Міністрів. Суд наголошує, що ефективний доступ до суду включає право на виконання судового рішення без невиправданих

затримок, тому державні органи України повинні забезпечити гарантоване виконання рішення. [5]

Проаналізувавши рішення ЄСПЛ у контексті права на справедливий судовий розгляд, можна виявити дуже багато системних проблем, наявних в діяльності державних органів України. ЄСПЛ дуже часто звертає увагу на те, що Суд «знаходиться під ризиком початку роботи в якості частини української системи правосуддя та підміни себе українським органам влади» та не може виступати четвертою інстанцією щодо перегляду рішень українських судів. Також ЄСПЛ звертає увагу, що українські органи влади неспроможні відтворити ефективний розгляд справи та гарантувати виконання судових рішень. Європейський Суд перевантажено справами проти України, справи, у яких боржником виступає держава або державний орган не виконуються протягом багатьох років. Це є системною проблемою в Україні. [3]

Наразі проблема системного невиконання рішень ЄСПЛ є досі актуальною і потребує негайного вирішення. Джерелом неефективної роботи виконавчих органів є відсутність чіткого порядку стягнення заборгованості з державних органів та недостатність асигнувань державою видатків для виконання рішень ЄСПЛ.

Уряд вдався до спроб покращення ситуації, відтак, Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 було схвалено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки. Стратегією було визнано існування істотних недоліків, які заважають ефективному виконанню судових рішень. Першими кроками було реформування застарілої та недостатньо ефективної системи виконавчого провадження, зміни, які містяться у Стратегії, повинні були змінити неефективні механізми виконання судових рішень. У результаті було прийнято два нових закони «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Серед основних змін, було введено інститут приватних виконавців. [3]

Нажаль, зміни відбуваються дуже повільно, особливо у справах, де боржником виступає держава. Так, Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» встановлює черговість погашення заборгованості, через що стягувачі змушені роками чекати виконання свого рішення.

Таким чином, практика ЄСПЛ щодо України свідчить про те, що причинами порушення прав людини частіше за все є недосконале законодавство чи його неправильне практичне застосування державними

органами та судовими інстанціями. До того ж законом не передбачено форми державного контролю за виконанням рішення.

Реформи, які здійснює українська влада дещо покращують ситуацію, але ефективного механізму виконання рішень поки що не вироблено. Тому одним з пріоритетних завдань є забезпечення належного функціонування процесу виконання судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року №3477-IV

2. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>;

3. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 №4901-VI.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4917>

4. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України; Стратегія від 20.05.2015 №276/2015.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2015>

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 15.10.2009 р. у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України».URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/49>

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 12 жовтня 2017 року у справі «Бурмич та інші проти України». URL:<https://minjust.gov.ua/m/4600>

7. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : компендіум. О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейсько-го Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Я. С. Шевчук¹

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗБРОЮ В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 2 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

В частині 2 статті 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплено:[1, ст. 2]

¹ Студент 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

У справі «Гонгадзе проти України», ЄСПЛ зазначив, що перше речення п. 1 ст. 2 Конвенції зобов'язує державу не тільки утримуватись від умисного або незаконного позбавлення життя, але також вживати відповідних заходів для захисту життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією. Це включає основне завдання держави щодо забезпечення права на життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для попередження злочинів проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для попередження, усунення та покарання порушень таких норм. За відповідних обставин це також поширюється на позитивний обов'язок органів державної влади вживати заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами»[2].

Тому виникає питання, чи можна розуміти під висловлюванням суду про «обов'язок органів державної влади вживати заходів попередження для захисту особи або осіб, чиє життя знаходиться під загрозою здійснення кримінальних дій іншими особами» можливість встановлення державою права громадян на зброю? Якщо так, то чи можливо в такому випадку закріпити дане право в Конвенції?

В багатьох країнах Європи громадяни мають право на зброю. Щоправда у країнах дане право забезпечується по-різному. Так у Фінляндії населення має велику кількість зброї. Але для того, щоб отримати право на її придбання, потрібно мати дозвіл, до того ж, для кожної одиниці зброї окремих. Також потрібно вказати, для чого купується зброя: полювання, стрільба по мішенях, або колекціонування.

Швейцарія більш лояльна, так всі повнолітні громадяни без жодного дозволу можуть придбати будь-яку зброю, що стріляє одиночними, включно з гвинтівками з поздовжньо-ковзаючим поворотним затвором. Відкрите носіння зброї є дозволеним тільки при наявності відповідного дозволу. Але от для отримання дозволу на приховане носіння, вам по-

трібно буде пройти перевірку біографічних даних, довести, що вам це «життєво необхідно», і тільки після проходження інспекції зброї в поліції ви, можливо, отримаєте даний дозвіл [3].

Досить лояльною Європейською країною щодо забезпечення права на зброю на даний час є Чехія. В країні громадяни можуть отримати дозвіл на приховане носіння вогнепальної короткоствольної зброї досить легко і без будь-яких пояснень. Кримінолог Празького інституту безпекових досліджень Петр Пойман, розповідаючи про право на зброю, зазначив: «У Чехії це відбувається, як в автошколі. Людина навчається в тирі, здає тест у присутності поліцейського, відповідає на велику кількість складних теоретичних питань, в тому числі юридичного характеру. Процедура передбачає також і медичне обстеження»[4].

В Україні на сьогодні тривають дискусії серед науковців та політиків, щодо необхідності закріплення в конституції даного права та доцільності прийняття Закону «Про зброю». На даний час громадянам України дозволене володіння мисливською вогнепальною зброєю, однак в пересічних громадян відсутнє право на носіння і зберігання короткоствольної вогнепальної зброї. Дану зброю громадяни можуть використовувати тільки для спортивних змагань, зберігається вона на стрілецьких тирах, стрільбищах чи стендах. В законодавстві вона закріплена як «спортивна зброя». Також відповідно відсутнє право на захист за допомогою даної зброї, оскільки в громадянина відсутнє право на її зберігання та носіння.

Бойчук Д. С. вказує, що право на зброю (як складова частина права людини на захист) є одночасно також і гарантією щодо інших прав людини (в першу чергу – права на життя і здоров'я) [5, с. 15]. Однак зазначає, що для можливого закріплення права на цивільну зброю необхідно враховувати не тільки іноземний досвід, однак і «зброєву культуру» громадян[6, с. 179].

Член Конституційної Комісії, експерт Української Гельсінської групи з прав людини Всеволод Речицький впевнений, що в Україні право на зброю повинно мати політичний контекст, а не лише особистісний, зазначивши: «Це має бути не лише зброя для самозахисту, це має бути зброя для стримування держави, а держава має побоюватися своїх громадян у розумних межах. Тому що держава, яка є безконтрольною (а Україна чудово на собі це відчула), є найбільш загрозливим суб'єктом»[7].

Так в справі «Горовенки та Бугара проти України» працівником правоохоронних органів було вбито за допомогою короткоствольної вогне-

пальної зброї 2 осіб і 1 тяжко поранено. Суд в даній справі вказав на порушення державою ст.2 Конвенції та зазначив, що стаття 2 зобов'язує державу не лише утримуватися від умисного та незаконного позбавлення життя, а й вживати належних заходів для того, щоб захистити життя тих, хто знаходиться під її юрисдикцією [8, с. 12]. У випадку, якщо б потерпілі особи мали власну зброю, то можливо було б уникнути таких наслідків. Зброя в руках громадян була б способом захисту їх життя від протизаконних дій працівника правоохоронних органів, який наділений зброєю державою.

Питання щодо закріплення даного права на рівні Конвенції залишається відкритим, оскільки спочатку потрібно здійснити певну уніфікацію зброєвого законодавства країн-членів Європейського Союзу, що в майбутньому може надати поштовх для закріплення даного права на рівні Конвенції. Країни і їх громадяни по-різному розуміють дане право, тому закріплення права на зброю на даний час не є можливим.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Ред. від 02.10.2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004;
2. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Гонгадзе проти України», 2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420;
3. Десятка країн з найбільш лояльним збройовим законодавством / ZBROYA INFO: веб-сайт URL: https://zbroya.info/uk/blog/3906_desiatka-krayin-z-naibilsh-loialnim-zbroiovim-zakonodavstvom/;
4. Олександр Голубов. Яку зброю дозволено мати європейцям, та чи робить вона життя безпечнішим? / DW. 2015 р. URL: <https://p.dw.com/p/1GdXU>;
5. Бойчук Д. С. Щодо питання про врегулювання права на зброю як складової частини права людини на захист. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції №2. Том 1./ гол. ред. Соколенко О. Л.: Видавничий дім «Гельветика». Херсон, 2018. С. 145;
6. Бойчук Д. С. Право на зброю як складова права на захист: міжнародний досвід /Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновсько-го і В. С. Семенова. Харків, 2016. С. 177–180.
7. Тетяна Пашковська. Право на збройний самозахист: нагальна потреба чи крайній міри? / Юридична газета. 2016 р. № 15. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/events/pravo-na-zbroyniy-samozahist-nagalna-potreba-chi-krayni-miri.html>;

8. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України – 2012. Частина перша / упоряд. Є. Ю. Захаров. ГО «Харківська правозахисна група»: ТОВ «Видавництво «Права людини»». Харків, 2017. 408 с.

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

А. В. Шуть¹

ЩОДО ОСОБЛИВИХ ВИПАДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ

Життя людини є найбільшим і найважливішим із соціальних та правових благ особистості. Як зазначає Н. І. Матузов, «право на життя – перше фундаментальне природне право людини, без якого всі інші права втрачають сенс» [5, с. 198]. Погоджуючись із зазначеною думкою С. В. Черниченко стверджує, що «без забезпечення права на життя стає безглуздим ставлення питання про дотримання інших прав і свобод» [6, с. 306].

Новий етап розвитку та реформування в Україні законодавства, щодо захисту прав людини, почався з 1997 року, а саме 17 липня, коли було ратифіковано Верховною Радою України Європейську конвенцію про захист прав і основоположних свобод 1950 року. І вже сьогодні підтверджується важливість такого кроку через призму рішень ЄСПЛ, тлумачення якого неоціненним досвідом для правозастосовної практики України.

Тому висвітлення ст. 2 «Право на життя» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосування цієї норми у практиці ЄСПЛ є важливим напрямом для розвитку теоретичного та практичного матеріалу у контексті захисту прав людини. Отже слід розглянути різні варіації тлумачення ЄСПЛ, щодо вищезазначеної норми.

Так, розглядаючи справи щодо порушення статті 2 Конвенції, Суд виходить з того, що зазначена стаття «...захищає право... без якого користування будь-якими правами і свободами, гарантованими Конвен-

¹ Студентка 1 курсу магістратури Інституту підготовки кадрів органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

цією, було б ілюзорним» [2], і що «...це одна з основоположних статей Конвенції, щодо якої неприпустимі обмеження під час військових дій або надзвичайного стану, передбачені статтею 15. Разом зі статтею 3 вона гарантує одну з головних цінностей демократичних суспільств, які створили Раду Європи...» [3].

Вважаємо, що при тлумаченні цієї статті, у даному випадку, потрібно виходити з того, що в державі є обов'язок забезпечувати охорону права на життя, і цей обов'язок закріплений у Конституціях багатьох інших державах, котрі також ратифікували Конвенцію.

Право на життя та застосування цієї статті можна розглянути в контексті рішення у справі «Гонгадзе проти України». У даному рішенні чітко вказано на те, що органи державної влади мали обов'язок, котрий не виконали, а саме вживати заходів щодо збереження життя людини, а потім після трагічної події докласти зусиль до збереження доказів, котрі є важливими у справі [7].

Також варто згадати рішення у справі «Мосендз проти України» де ЄСПЛ визнав, що Українська держава є відповідальною за смерть громадянина Мосендза, у тому що військовослужбовці даної держави підштовхнули його до самогубства [8]. Обов'язок держави «захищати життя» стосується також не тільки простих пересічних осіб, а усіх і військовослужбовців і осіб, які під вартою. Суд виробив таку позицію, що відповідальність за будь-які ушкодження, отримані під час тримання під вартою, покладається на державу. Особи, які знаходяться під вартою, перебувають у вразливому становищі, і влада повинна забезпечити дотримання їх прав. У випадку, якщо стан здоров'я особи, затриманої поліцією, був нормальний, але пізніше людина померла, на державу покладається обов'язок надати правдоподібні пояснення подіям, які призвели до її смерті. Підтвердженням цієї думки є рішення у справі «Муравська проти України», де є повтореність того, що обов'язком держави є захист права на життя згідно ст. 2 Конвенції [9].

Ці рішення встановлюють основи застосування ст. 2 Конвенції і покладають на державу обов'язок захисту, але залишається багато проблемних питань права на життя, які є дискусійними до цього часу. Одним з них є можливість проведення абортів. Для того щоб розглядати таку надважливу проблему слід з'ясувати два ключових питання: по-перше, момент виникнення права на життя, а, по-друге, відмежування термінів «людський плід» та «людина».

Слід зазначити, що у багатьох країнах світу штучне переривання вагітності не є порушенням права на життя. І хоча Конвенція не встановлює момент виникнення права на життя та не регламентує момент початку правової охорони життя, однак позиція Суду вказує на те що початком життя (тобто моментом виникнення правосуб'єктності) є саме момент фізичного народження людини, а не її зачаття.

У справі «Брюгеман і Шойтен проти Німеччини» встановлено, що заборона абортів стала б порушенням ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод будучи втручанням у приватне життя жінки [1].

А справа «Во проти Франції» містить позицію ЄСПЛ, щодо права на життя ненародженої дитини, що має важливе значення для висвітлення проблематики, що ми розглядаємо. У цьому кейсі мають місце наступні обставини: громадянка Франції, що була в лікарні, перебуваючи на 6 місяці вагітності, була помилково прийнята за іншу пацієнтку, що знаходилася у тій же лікарні для операції. Було проведено ряд процедур у результаті чого вагітність було штучно перервано та зародок врятувати не вдалося. У цій ситуації заявниця скаржилася на порушення права на життя з боку співробітників, що провели маніпуляції в силу помилки. Суд з прав людини, розглянувши докази сторін, прийшов до висновку, що в конкретному випадку дійсно мало місце порушення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

У зазначеному рішенні Суд дійшов висновку, що «за обставин цієї справи життя зародка було безпосередньо пов'язане з життям матері та могло бути захищене нею, особливо враховуючи відсутність конфлікту прав матері та батька, так само як прав ненародженої дитини та її батьків, тоді як втрата зародка була викликана ненавмисною недбалістю з боку третіх осіб». Саме тому це рішення має особливе значення, адже до цього Комісія приходила до висновку, що право на життя відповідно до статті 2 Конвенції не повинно розповсюджуватися на людський ембріон.

Виходячи з розглянутої практики Європейського суду з прав людини в контексті статті 2 Конвенції, можна зробити висновок, що аборт у стандартній своїй формі не визнається порушенням права людини на життя, але за конкретних специфічних обставин, шляхом встановлення причинно-наслідкового зв'язку, може бути встановлено порушення цієї норми. Однак, загальна практика розгляду Судом спорів, щодо моменту

початку правової охорони життя все-таки зводиться до концепції виникнення права на життя саме з моменту народження.

Розглянуте питання є актуальним та важливим, адже в Україні проведення абортів не заборонено та регулюється законом. І за статистичними даними в нашій державі щорічно їх проводиться близько 800 тисяч, і це в умовах демографічної кризи, то потрібно слідкувати за регулюванням цього питання та чітко встановити законодавчі обмеження проведення цієї процедури, можливо навіть більш жорсткі чим існують зараз у нашому правовому полі.

Так, підсумовуючи, можемо зазначити, що Конвенція є важливим актом у сфері захисту прав і свобод людини, а права, які нею захищаються є непорушними. Та однак, не зважаючи на те, що вона вже існує довгий час, все ще залишаються проблемні моменти реалізації та тлумачення прав, що в ній зазначені, адже суспільство не стоїть на місці та правовідносини розвиваються з часом. Тому слід завжди слідкувати за розвитком подій та пристосовувати практику застосування норм Конвенції до сьогоденних реалій.

Список використаних джерел:

1. Рішення *Bruggemann and Scheuten v. Federal Republic of Germany*, Judgment of 12 July, 1977;
2. Рішення *Pretty v. UK*, Judgement of 29 April, 2002
3. Рішення *McCann and Others v. UK*, Judgment of 27 September, 1995;
4. Рішення *VO v. FRANCE*, Judgment of 08 July, 2004;
5. *Международное право*. Под ред. Ковалева А. А., Черниченко С. В. – М., Омега-Л, 2006.;
6. Мірошніченко О. А. *Право людини на життя (теорія та практика міжнародного співробітництва)* : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук : 12.00.11 / О. А. Мірошніченко. Х., 2004. – 191 с.
7. Справа «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02); Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420
8. Справа «Мосендз проти України» (Заява № 52013/08); Режим доступу: <https://cna.court.gov.ua/sud2590/2536/233223/6451/>
9. Справа «Муравська проти країни» (Заява № 249/03); Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_432

Науковий керівник: Бойчук Д. С., к.ю.н., асистент кафедри Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ЗМІСТ

A. O. Гнітій ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СПІЛЬНИХ ОПЕРАЦІЙ НА МОРІ, ЩО КООРДИНУЮТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ АГЕНЦІЄЮ З ПРИКОРДОННОЇ ТА БЕРЕГОВОЇ ОХОРОНИ	3
B. Шульга ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНІВ «КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ» ТА «КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА» У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	9
A. B. Батицька ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ СМЕРТНОЇ КАРИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	14
Д. O. Бойко РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У РОЗВИТКУ ПРАВА НА ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ	20
A. M. Бровдій РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ (НЕВІЙСЬКОВОЇ) СЛУЖБИ У ВІДПОВІДНОСТІ ІЗ СТАТТЕЮ 9 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	22
M. B. Геків ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ВИКЛИКИ ЄСПЛ.....	25
П. O. Деркач ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО НА СМЕРТЬ ЯК ПРАВО ЛЮДИНИ.....	28
A. B. Добренко ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНСТИТУТУ МІЖДЕРЖАВНОЇ ЗАЯВИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СУДІ З ПРАВ ЛЮДИНИ.....	31
A. O. Дорошенко ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	36
M. Дубовик ДО ПИТАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРИТУЛКУ	39

О. В. Житинський	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ РАСТА SUNT SERVANDA В ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	41
А. Р. Закопай	
ЕЙДЖИЗМ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ	47
В. Камінська	
ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	49
М. С. Католик	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТАТТІ 15 ЄКПЛ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	53
А. В. Кісенко	
ПРАВО ВЕТО – МЕХАНІЗМ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЧИ ЕЛЕМЕНТ ПРИМУСУ?	55
С. С. Клімова	
ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ПРИРОДА НОРМ JUS COGENS У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	57
Є. В. Колеснік	
ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОСВІТУ	61
А. А. Комаровських	
«МОВА НЕНАВИСТІ» І ПРАВО НА СВОБОДУ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	64
К. Коростельова	
ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ	67
А. О. Котенко	
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС БУДАПЕШТСЬКОГО МЕМОРАНДУМУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ.....	70
Є. О. Кравцова	
СТРУКТУРА ТА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 8 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	74
А. С. Кравчук	
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....	76

Д. Купріянов	
ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ДЕРЖАВ.....	80
Ю. В. Лебедєва	
МОВА ВОРОЖНЕЧІ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ	84
А. Ю. Линник	
ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ.....	88
А. Lialiuik	
INTERNATIONAL EXPERIENCE OF LEGALIZATION OF EUTHANASIA AND PROSPECTS OF ITS LEGALIZATION IN UKRAINE.....	92
Ю. С. Малай	
ДО ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ	97
М. Melnyuchenko	
CLIMATE CHANGE IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION	100
М. О. Мисенко	
ЕВТАНАЗІЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИПАДОК ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТЕЮ 2 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	104
О. М. Михайловський	
АВТОНОМНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУД» В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД.....	108
І. В. Мороз	
ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ З ЕВТАНАЗІСІЮ.....	113
А. Ф. Негрій	
ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «КАТУВАННЯ», «НЕЛЮДСЬКЕ ПОВОДЖЕННЯ», «ТАКЕ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ» ВІДПОВІДНО ДО ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	115

К. Ю. Немайшало	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19	122
К. І. Пащикова	
ДО ПИТАННЯ ФРАГМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА	127
О. А. Петракова	
THE OUTBREAK OF COVID-19: DID CHINA VIOLATE INTERNATIONAL LAW?	132
С. Романенко	
«HATE SPEECH» IN SOCIAL MEDIA	137
А. В. Русінка	
ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ВИДІВ ПОВОДЖЕННЯ, ЩО ПІДПАДАЮТЬ ПІД СФЕРУ ДІЇ СТАТТІ 3 ЄКПЛ.....	143
Р. С. Санагурська	
ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ВИДУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	147
М. Р. Сатусва	
СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	149
А. С. Свириденко	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ЯК КРИТЕРІЙ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ	154
С. М. Сінельнікова	
ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ: ПОНЯТТЯ, ПРИЧИНИ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	158
ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ КРИТЕРІЇВ ЄСПЛ З РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ЗЛОЧИНУ З МЕТОЮ ЙОГО РОЗКРИТТЯ ВІД ПРАВОМІРНОГО ВТРУЧАННЯ У ПРАВОЗАСТОСОВНІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ	162
Yevhen Striebul	
ATTITUDES TO CAPITAL PUNISHMENT IN THE ECHR AND THE USA LEGAL REGIMES.....	166
В. В. Толюпа	
ВІДМЕЖУВАННЯ «HATE SPEECH» ВІД СВОБОДИ ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ У ПОЛІТИЧНОМУ АСПЕКТІ З ПОЗИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	171

Д. Р. Федик	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	176
Ю. І. Халаїм	
ПИТАННЯ ВАКЦИНАЦІЇ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	180
В. О. Хмельова	
ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД, ЯК СУЧАСНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СВІТІ.....	184
А. С. Хоменко	
«ПЛОТНІ РІШЕННЯ» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПРОБЛЕМА НЕВИКОНАННЯ РІШЕНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ СУДІВ	187
Я. С. Шевчук	
ПРАВО ЛЮДИНИ НА ЗБРОЮ В КОНТЕКСТІ СТАТТІ 2 ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД	190
А. В. Шуть	
ЩОДО ОСОБЛИВИХ ВИПАДКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ	194

Наукове видання

ПРАВА ЛЮДИНИ І ДЕМОКРАТІЯ

**Збірник наукових статей за матеріалами
II науково-практичної конференції**

(м. Харків, 15 травня 2020 р.)

Відповідальний за випуск: *Яковюк І. В.*

Підписано до друку 22.05.2020.
Формат $60 \times 84 \frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 11,9. Обл.-вид. арк. 11,3.
Тираж 100 прим.